

**Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ
ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΦΩΤΙΟΥ
ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ**

ΥΠΟ
ΧΡΙΣΤΟΥ Θ. ΚΡΙΚΩΝΗ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

**1. Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ ΚΑΙ Η ΙΕΡΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ
ΧΡΗΣΗ, ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ.**

Ένα ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα καὶ πλέον χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ἡ χρήση ἀπ' αὐτήν, ἡ τιμὴ καὶ προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῆς Θεοτόκου καὶ ὄλων τῶν Ἁγίων καὶ Μαρτύρων τῆς.

Σήμερα δὲν ὑπάρχει ὀρθόδοξος ναός, χωρὶς τὶς ἱερὲς εἰκόνες· τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς οἰκίαις τῶν εὐσεβῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν. Γιατὶ ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ ἀπευθύνουν κατὰ κανόνα τὶς προσευχῆς του, τὶς δεήσεις καὶ παρακλήσεις τους, ὅπως καὶ τὶς εὐχαριστίαις καὶ δοξολογίαις τους στὸν ἕνα μόνον ἀληθινὸ Θεό, μπροστὰ στὶς ἱερὲς εἰκόνες τῶν Ἁγίων.

Χρέος κάθε ὀρθοδόξου Χριστιανοῦ εἶναι ἡ τιμὴ, ἡ προσκύνηση καὶ ὁ ἀσπασμὸς τῶν ἱερῶν εἰκόνων ὄλων τῶν Ἁγίων, ὅπως ἄλλωστε ἀποφάσισε καὶ ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (787). Τὸ χρέος αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἀναγνωρίζει, ἐκτιμᾷ καὶ σέβεται κατὰ ὀρθόδοξο τρόπο τὴν ἀγιότητα τῶν εἰκονιζομένων σὲ κάθε εἰκόνα προσώπων καὶ γεγονότων, τὴν πνευματικὴ δηλαδή κατὰ Χριστὸν προσφορὰ τους καὶ τὰ ὅσα ὑπέστησαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπὶ γῆς ζωῆς τους ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου.

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ τιμὴ, ἡ προσκύνηση καὶ ὁ ἀσπασμὸς τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἔχουν πάντοτε θέση —κυρίως— κατὰ τὴν εἴσοδο καὶ ἔξοδο τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς, κατὰ τὶς ἐορτὲς καὶ πανηγύρεις ὄλων τῶν Ἁγίων, στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος τῆς Θείας

Λειτουργίας καὶ ὄλων τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν. Ἡ ὕπαρξις ἱερῶν εἰκόνων στοὺς χώρους τῆς προσευχῆς καὶ τῆς κοινῆς λατρείας προσδίδει σ' αὐτοὺς τὴν ἱερότητα τῆς μυστικῆς παρουσίας τοῦ ἐν Τριάδι μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ μετ' ὄλους τοὺς Ἁγίους Του. Ὅπως δὲ μᾶς πληροφορορεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, ἡ χρῆσις αὐτῆ τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀνάγεται στοὺς χρόνους τῶν Ἀποστόλων, ἀν καὶ ἡ ὕπαρξις, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἱερῶν εἰκόνων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας, κατὰ τοὺς ἀποστολικούς, χρόνους ἦταν πολὺ περιορισμένη.

Ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας γιὰ τὴ χρῆσις, τὴν τιμὴ καὶ τὴν προσκύνησις τῶν ἱερῶν εἰκόνων βασιζέται στὴν Ἁγία Γραφή καὶ στὴν ἱερὰ ἱστορικὴ καὶ ἀποστολικὴ παράδοσις. Καὶ ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή εἶναι τὰ χωρία ἐκεῖνα τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται: α) στὴν κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ Δημιουργὸ Υἱὸ καὶ Λόγο τοῦ Θεοῦ «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν» τοῦ ἐν Τριάδι μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ· β) στὴν θεανδρικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐνσαρκωθέντος Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς τῆς μόνης τελείας «εἰκόνος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ»· γ) στὴν τελεία ἀνακαίνισις τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποῖα κατασπιλώθηκε μετ' τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, μετ' τὴ βίωσις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μέσα στὴν Ἐκκλησία¹.

Οἱ πατέρες τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, καὶ κυρίως οἱ Ἕλληνες, στὴ συνέχεια, ἐρμήνευσαν καὶ ἀξιοποίησαν κατὰ τρόπο ὀρθόδοξο κάθε σχετικὴ μετ' τὴς ἱερῆς εἰκόνος πληροφορία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Μετ' τὴν ἀξιοποίησις αὐτὴ καθιερώθηκε φυσιολογικὰ ἡ χρῆσις τῶν ἱερῶν εἰκόνων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς μητρός του Μαρίας τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων ἢ τιμῆ, ἢ προσκύνησις καὶ ἡ θέσις τους στοὺς χώρους τῆς προσευχῆς καὶ τῆς θείας λατρείας. Σύμφωνα λοιπὸν μετ' τοὺς Ἕλληνες πατέρες τὴν ἀγιογραφικὴ βάση τῆς διδασκαλίας περὶ τῶν ἱερῶν εἰκόνων παρέχουν τὰ χωρία τῆς Γεν., 1,26-27 καὶ 51², στὰ

1. Βλ. Μ. Σιώτου, *Ἱστορία καὶ Θεολογία τῶν ἱερῶν Εἰκόνων*, Ἀθῆναι 1990, σ. 7 ἔ. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἱερῶν Εἰκόνων*, Ἀθῆναι 1990, σ. 15 ἔ.

2. Γεν. 1, 26-27 «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς» καὶ 5, 1 «Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων ἢ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδάμ, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν». βλ. Μ. Βασιλείου, «Ὁμιλ. Α', 6, Εἰς τὴν ἑξαήμερον», *ΒΕΠ* 51, 271, 28-36 καὶ 272, 6-8. «Περὶ τῆς

όποια γίνεται λόγος για τη δημιουργία του ανθρώπου, άνδρως και γυναικώς, «κατ' εικόνα και ομοίωσιν» του Θεού. Ἡ ἀπλή αὐτὴ διατύπωση προβάλλει ὅλη τὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὴν ἀπερίγραπτη τελειότητα τοῦ μόνου ἐν Τριάδι ἀληθινοῦ Θεοῦ στὴν ὑπόσταση τοῦ κάθε ἀνθρώπου.

Οἱ οὐσιαστικότερες ἀπεικονίσεις τῆς ἀνεκφράστου μεγαλειότητος τοῦ Θεοῦ εἶναι: α) ἡ ἀριστοτεχνικὴ δημιουργία τοῦ Σύμπαντος· β) ἡ κατ' «εἰκόνα καὶ ομοίωσιν Θεοῦ» κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ γ) ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «ὅστις ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου» (Κολ. 1,5).

Ἡ ἔκφραση τῆς «κατ' εἰκόνα καὶ ομοίωσιν Θεοῦ» κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἐκ φύσεως ὅλες ἐκεῖνες τὶς προϋποθέσεις καὶ ἰκανότητες, τὶς ὁποῖες δὲν ἔχει κανένα ἄλλο ὄν μέσα στὸ σύμπαν, καὶ ὅτι μὲ αὐτὲς ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται πρᾶγματι ὡς ἕνας μικρὸς θεὸς ἐπάνω στὴ γῆ, μὲ τὴ δυνατότητα τῆς πνευματικῆς τελείας ἀναπτύξεώς του μέχρι τῆς ἐξομοιώσεώς του πρὸς τὸν ἴδιο τὸ Θεὸ (Μθ. 5,48)³.

Οἱ προϋποθέσεις καὶ οἱ ἰκανότητες τῆς πνευματικῆς τελειότητος καὶ ἐξομοιώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, οἱ ὁποῖες ὑποκρύπτονται στὴν ἔκφραση «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ», προβάλλονται παραστατικὰ καὶ θεολογικὰ μὲ τὶς ἱερὲς εἰκόνες. Καὶ αὐτὲς οἱ προϋποθέσεις εἶναι ἀκριβῶς οἱ παράγοντες ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι

θεότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, Κατὰ Εὐνομίου, Λόγος Β', 16», ΒΕΠ 52, 200, 1-6. Γρηγορίου Νύσσης, «Λόγος Α', εἰς τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα ἴποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν», ΡG 44, 257-276. «Λόγος Β', περὶ τῶν αὐτῶν τῆς θείας Γραφῆς ῥημάτων», ΡG 44, 277 καὶ «Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, κεφ. ΙΣΤ'», ΡG 44, 177-187 κ.ά. Βλ. Μ. Σιώτου, «Ἡ διδασκαλία...», μν. ἔργ., σ. 18 ἔξ.

3. Μθ. 5, 48 «Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡς περὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν». Βλ. Γεν. 1, 27-28. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΛΔ', εἰς τοὺς Αἰγύπτου ἐπιδημήσαντας, ιβ'», ΒΕΠ 60, 41, 21, «Λόγος Κ', περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων, ια'», ΒΕΠ 59, 147, 19-21. Γρηγορίου Νύσσης, «Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, κεφ. ια'», ΡG 44, 156Α· «κεφ. ιστ'», ΡG 44, 184C. Τοῦ αὐτοῦ, «Περὶ τοῦ τί ἐστὶ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν», ΡG 44, 1328-1344 καὶ 1407-1410. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, «Εἰς τὸν Ἰωάννην, 2, 8», ΡG 73, 360C· «τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ... οὐ πάντως ἀπαράλλακτον εἰσφέρει τὴν ἰσότητα, ὁμοιότητα δὲ καὶ μᾶλλον εἰκονισμόν». Πρβλ. Τατιανοῦ, «Πρὸς Ἑλληνας, 15, 2», ΒΕΠ 4, 252, 5-9. Ἰσιδώρου Πηλίουσιώτου, «Ἐπιστ. 95, Εἰς τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοιότητα», ΡG 78, 800. Ἀναστασίου Σιναΐτου, «Κατὰ Ἰουδαίων, τρίτη ἐρώτησις», ΡG 89, 1244C. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Λόγος Γ', ιστ', Περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων», ΡG 94, 1337 καὶ «Λόγος Α', θ», ΡG 94, 1240C. Πρβλ. καὶ Ἰ. Κα-

καθιστοῦν τὸν κάθε ἄνθρωπο «πρόσωπον» καὶ ἀναδεικνύουν τὴν προσωπικότητά του. Καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ σημαντικό γιὰ τὴν «πρόσωπον» εἶναι μόνον ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος. Καὶ οἱ παράγοντες αὐτοὶ εἶναι: α) ἡ θεοειδὴς καὶ ἀθάνατη ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποία τοῦ ἐνεφύσησε στὸ πρόσωπόν του ὁ Θεὸς ὡς τὴν ἰδική του πνοή⁴, β) ὁ

ραβιδοπούλου, «*Εἰκὼν Θεοῦ*» καὶ «*Κατ' εἰκόνα*» Θεοῦ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 27-29 καὶ 33-37 κ.ά. καὶ Βλ. Λόσκυ, *Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ*, μετάφρ. Μ. Γ. Μιχαηλίδη, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 117-131.

4. *Γεν. 2, 7* «*Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοτὴν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζώσαν*». Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀσχολήθηκαν πολλοὶ πατέρες. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται μερικοὺς μόνον ἀπ' αὐτοὺς ὅπως: Τὸν Μ. Βασίλειον, «*Ὁμιλ. εἰς τὸν Ψαλμὸν 48, 8*», *ΒΕΠ* 52, 122, 15-39. «*Ὁμιλ. Ο', 6, Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*», *ΒΕΠ* 51, 271, 28-36. «*Περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, κατὰ Εὐνομίου, Β, 16*», *ΒΕΠ* 52, 200, 1-6. «*Ὁμιλ. ΙΕ', Περὶ Πίστewς*», *PG* 31, 464D. «*Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, 6*», *ΒΕΠ* 54, 94, 32-40. «*Ἐπιστ. 233, 1*», *ΒΕΠ* 55, 281, 27-30. Κύριλλον Ἱεροσολύμων, *ΙΒ', Ε', ΒΕΠ* 39, 139, 26-35. Κλήμεντα Ἀλεξανδρείας, «*Προτρεπτικὸς Β', 25, 3 καὶ 10*», *ΒΕΠ* 7, 6, 7. «*Παιδαγωγὸς 1, 2*» *ΒΕΠ* 7, 82, 1-2. Γρηγόριον Νύσσης, «*Λόγ. Α'*», *PG* 44, 257-276. «*Λόγος Β'*», *PG* 44, 277. «*Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, κεφ. Ε'*», *PG* 44, 137A καὶ «*κεφ. ΙΣΤ'*», *PG* 44, 177-187 καὶ 156A. «*Περὶ τοῦ τί ἐστὶ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν*», *PG* 44, 1328-1344. 1407-1410. «*Εἰς τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα*» «*Ποιήσωμεν ἄνθρωπον...*», *PG* 44, 264AB καὶ 272AB. «*Λόγος ΣΤ'* εἰς τὸ «*Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδίᾳ*»», *ΒΕΠ* 66, 413, 9-13. Γρηγόριον Θεολόγον, «*Λόγος Α' εἰς τὸ Πάσχα, δ'*», *ΒΕΠ* 58, 244, 10-12. «*Λόγος Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς Πόντον φυγῆς, ΚΒ'*», *ΒΕΠ* 58, 253, 36. «*Λόγος ΛΔ', εἰς τοὺς Αἰγύπτου ἐπιδημῆσαντας, ιβ'*», *ΒΕΠ* 60, 41, 21. «*Λόγος Κ' περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων, ια'*», *ΒΕΠ* 59, 147, 19-21. Ἰω. Χρυσόστομον, «*Ἀποδείξεις ὅτι τὴν εἰκόνα τὴν καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένην...*», *PG* 56, 522-524. «*Ὁμιλ. Θ' 2, εἰς τὴν Γένεσιν (1, 26)*», *PG* 53, 78A. «*Ὁμιλ. ΚΓ', 5, Εἰς τὴν Γένεσιν*», *PG* 53, 202E-203A. Κύριλλον Ἀλεξανδρείας, «*Εἰς τὸν Ἰωάννην 2, 8*», *PG* 73, 74, 360C καὶ 74, 276D-277D. «*Ἐπιστολὴ πρὸς Κολοσύριον, κατὰ Ἀνθρωπομορφιτῶν*», *PG* 76, 1068A-1075A. Τατιανόν, «*Πρὸς Ἑλληνας 7*», *ΒΕΠ* 4, 246, 5-26. 4, 249, 20-21. 4, 250, 38-41. 4, 252, 5-9. 4, 257, 8-9. Ἰω. Δαμασκηνόν, «*Λόγος Γ', ΙΣΤ'*», *PG* 94, 1337. «*Λόγος Α', θ'*», *PG* 94, 1240C. «*Περὶ τοῦ Τριμεροῦς τῆς ψυχῆς*», *PG* 95, 97B. «*Περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο θελημάτων, 30*», *PG* 95, 168B. «*Ἐκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστewς, 2, 12*», *PG* 94, 920. Θεοδώρητον-Κύρου, «*Ἐρώτησις Κ'*, εἰς τὴν Γένεσιν», *PG* 80, 110-118C. «*Εἰς τὰ ἄπορα τῆς Θ. Γραφῆς, ἐρώτησις Κ'*, εἰς τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως», *PG* 80, 104A-105. Ἀναστάσιον Σιναΐτην, «*Κατὰ Ἰουδαίων, τρίτη ἐρώτησις*», *PG* 89, 1244C. «*Ἐκ τοῦ κατ' εἰκόνα*», *PG* 89, 1148BD. Εὐσέβιον, «*Ἐκκλ. Θεολογία Β', 23*» *ΒΕΠ* 29, 124, 37-39 – 125, 4-5. «*Ἐκκλ. ἱστορία, 10, 4, 58-60*», *ΒΕΠ* 20, 94-95. Μ. Ἀθανάσιον, «*Λόγος Α' κατὰ Ἀρειανῶν 20*», *ΒΕΠ* 20, 139, 28-140, 16. «*Λόγος Δ', κατὰ Ἀρειανῶν*», *ΒΕΠ* 30, 245, 19-21. Ὠριγένην, «*Κατὰ Κέλσου 6, 6, 3*», *ΒΕΠ* 10, 108, 6-11 καὶ 30-32. 11, 1393B-1396B. «*Ἐπὶ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐξηγητικῶν, τ. Β', 23*», *ΒΕΠ* 11, 309, 21-25. Ἐπιφάνιον, «*Κατὰ Αἰρέσεων, 70, 3*», *PG* 42, 341C-344A. Εἰρηναῖον, «*Κατὰ Αἰρέσεων 5, 1, 3*», *ΒΕΠ* 5,

νοῦς καὶ τὸ λογικὸ του, γ) ἡ αὐτεξουσιότητα καὶ ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία του, καὶ δ) τέλος ἡ συνείδησή του, ἡ ἰκανότητά του δηλαδή νὰ γνωρίζει καὶ νὰ ἀξιολογεῖ τὰ ὅσα συμβαίνουν ἐντὸς του καὶ ἐκτὸς του. Ὅταν ὅλοι οἱ παράγοντες αὐτοὶ λειτουργοῦν φυσιολογικά, τότε ὁ κάθε ἄνθρωπος ἀκολουθεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, προάγεται πνευματικά καὶ ἀναδεικνύεται εἰς κατὰ Θεὸν προσωπικότητα, ὅπως ἀκριβῶς ἀνεδείχθησαν οἱ προσωπικότητες τῶν Ἁγίων ποὺ εἰκονίζονται μὲ τὶς ἱερῆς εἰκόνες. Ἡ φυσιολογικὴ ἀρμονικὴ συνεργασία ὄλων αὐτῶν τῶν παραγόντων τοῦ ἀνθρώπου ἀναδεικνύουν αὐτὸν ζωντανὴ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἐπάνω στὴ γῆ, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴν πνευματικὴ ὑπεροχὴ του ἀπέναντι ὄλων τῶν ὄντων τῆς δημιουργίας καὶ συγχρόνως βρῖσκει πάντοτε τὴν προσωπικὴ του ἀξία. Αὐτὴ δὲ εἶναι πάντοτε ἀνάλογη πρὸς τὴν προσωπικὴ τοῦ καθενὸς προσπάθεια νὰ ἐξομοιωθῇ πρὸς τὸ αἰώνιον πρότυπον, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἰκονίζει, τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Αὐτὸ ἄλλωστε ἐννοοῦσε ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὅταν συνιστοῦσε στοὺς ὀπαδοὺς του «*γίνεσθε οὖν καὶ ἡμεῖς τέλειοι, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν*» (Μθ. 5,48).

Ἔτσι μόνον μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ ὀρθόδοξα ἡ ἔκφραση «*κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ*», ὡς δηλωτικὴ τῆς κατ' ἐξοχὴν πνευματικῆς ἀνωτερότητος τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τοῦ θείου προορισμοῦ του. Τὴ συνύπαρξιν καὶ τῶν δύο αὐτῶν στὸ πρόσωπο τῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ προβάλλουν, κατὰ τρόπο αἰσθητό, οἱ ἱερῆς εἰκόνες τους⁵.

Ἄλλ' ἐπειδὴ «*φθόνῳ τοῦ διαβόλου εἰσῆλθεν ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον*», ἐχάθη ἡ καθαρότητα τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ στὴν ὑπόστασιν τοῦ κάθε ἀνθρώπου καὶ ἀποδυναμώθηκε πλήρως ἡ ἀκτινοβολία τῆς στὸν κόσμον. Σχετικὰ τὸ βιβλίον τῆς Σοφίας Σολομώντος ἀναφέρει: «*Ὁ Θεὸς ἔκτισεν τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσία καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας αἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν*

161, 12-20. Καὶ «5, 16, 2», ΒΕΠ 5, 166, 11- 17. Ἀξιόλογη εἶναι ἐπίσης ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐνδεικτικὰ καὶ πρόχειρα μόνον ἀναφέρομεν τὰ προσημειωμένα ἔργα Μ. Σιώτου, ὑποσ. 1. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου*, Ἀθῆναι 1984. Τοῦ αὐτοῦ, *Χριστιανικὴ πίστις καὶ σύγχρονος ἐπισημονικὴ ἔρευνα*, Ἀθῆναι 1965. Ἰω. Καραβιδουπόπουλου, «*Εἰκὼν Θεοῦ*» καὶ «*Κατ' Εἰκόνα*» Θεοῦ, *παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ*, Θεσσαλονίκη 1964. Β. Γιαννοπούλου, *Αἱ χριστολογικαὶ ἀντιλήψεις τῶν εἰκονομάχων*, Ἀθῆναι 1975. V1. Lossky, *Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, μετάφρ. Μ. Γ. Μιχαηλίδη, Θεσσαλονίκη 1974 καὶ πολλῶν ἄλλων.

5. Μ. Σιώτου, *Ἡ διδασκαλία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἱερῶν Εἰκόνων*, σ. 15-18.

κόσμον, πειράζουσι δὲ αὐτὸν οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ὄντες»⁶. Στὸ χωρίο αὐτὸ ἀναφέρονται ὅσα ἐκθέτει τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως: α) γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ», β) γιὰ τὴν παράβαση τοῦ θείου θελήματος ἀπὸ τοὺς πρωτοπλάστους μετὰ ἀπὸ φθονερῆ καὶ δόλια παραπλάνησίν τους ἀπὸ τὸ Διάβολο, καὶ γ) γιὰ τὸ θάνατο, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τότε εἰσηλθε στὸν κόσμον, ὡς φυσικὴ συνέπεια τῆς ὑπερβάσεως - παραβάσεως τοῦ θείου θελήματος.

Σύμφωνα μὲ τὸ ἀνωτέρω χωρίο, ὁ Διάβολος ἐφθόνησε τὸν ἄνθρωπο, γιὰτὶ ὁ Θεὸς μόνον αὐτὸν ἐπλασε «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν» Του καὶ προσπάθησε νὰ ματαιώσῃ τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ἄνθρωπος νὰ κάνει κακὴ χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας του καὶ αὐτοπροαίρετα νὰ παραπλανηθῇ καὶ νὰ διαταράξῃ τὶς εἰρηνικὰ καὶ ἀγαθὰ σχέσεις του μὲ τὸ Δημιουργό του. Ἀπὸ τότε οἱ ἄνθρωποι ἔχασαν τὴν ψυχικὴ ἡρεμία τους καὶ τὴν φυσικὴ ἁρμονία τους μὲ τὸ Θεὸ καὶ μὲ τὸ περιβάλλον τους.

Ἄλλ' ὁ Πανάγαθος Θεὸς ἀμέσως ἔθεσε σὲ ἐφαρμογὴ τὸ προαιώνιο σχέδιόν του γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κατασπλιωθείσης εἰκόνας τοῦ Θεοῦ στὴν ὑπόστασιν κάθε ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν Ἁγία Γραφή, τὸ δεύτερο πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἐνσαρκώθηκε στὸ πρόσωπον τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ⁷, γεννηθεὶς ὑπερφυσικῶς «ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου» ὡς ἡ τελεία εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ⁸. Σκοπὸς τῆς ἐνσαρκώσεώς του ἦταν ἡ ἀνακαίνισις τῆς ἀμαρτωθείσης καὶ κηλιδωθείσης εἰκόνας τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ μετάδοσις μυστηριακῶς τῆς ἀκτινοβολίας τῆς δικῆς του θείας εἰκόνας στὴν «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ» ὑπόστασιν κάθε ἀνθρώπου μὲ τὴν πίστιν, τὸ βάπτισμα, τὴ Θεία Εὐχαριστία καὶ τὴν ἐν

6. Σοφία Σολομώντος, 2, 23-24.

7. Φιλίπ. 2, 7-10 «ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπῆκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάν γόνου κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων» Βλ. Μ. Σιώτου, μν. ἔργ., σ. 19.

8. Β' Κορ. 4, 4 «...ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ» καὶ Κολ. 1, 15 «ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως». Βλ. Χρυσόστομον, «Ἀπόδειξις, ὅτι τὴν εἰκόνα τὴν καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένην...», PG 56, 522-524, «ὅτι τὴν εἰκόνα τὴν καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένην ἐρριψεν ὁ ἄνθρωπος, ὁ πρῶτος Ἀδὰμ διὰ τῆς παρακοῆς, διὰ δὲ τοῦ νέου Ἀδὰμ πάλιν αὐτὴν ἀπέλαβεν». Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος Α' εἰς τὸ Πάσχα, δ'», BEP 58, 244, 10-12 καὶ «Λόγος ἀπολογητικὸς, κβ'», BEP 58, 253, 36.

γένει κατὰ Χριστὸν ζωὴ⁹. Λόγω ὅμως τῆς ἀνεκτιμήτου ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς δὲν ἦταν ἀρκετὴ μόνο ἡ θεία ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐχρειάζετο καὶ ἡ ὑπερτάτη θυσία Του μὲ τὸν ἀπολυτρωτικὸ σταυρικὸ θάνατό Του, γιὰ τὴν τέλεια, ὀριστικὴ καὶ πλήρη ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ Θεό.

Σύμφωνα μὲ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὴ διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὁ μόνος ἐν Τριάδι ἀληθινὸς Θεὸς παραμένει ἀπερινόητος καὶ ἀκατάληπτος, ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν του, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἀπερίγραπτος, ἀσημάτιστος καὶ ἀνεικόνιστος.

Ἐν τούτοις, κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, ἔχομε τρεῖς ἀπεικονίσεις τοῦ «*δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι*». Πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἀπεικονίσεις τῆς μεγαλειότητός Του, ὅπως εἶναι: α) ἡ ὄλη κτίσις, δηλαδή ἡ δημιουργία τοῦ ἀπείρου σύμπαντος· β) ἡ ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου καὶ γ) καὶ ἡ τελειότερη, αὐτὸ τὸ θεανδρικὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖο καὶ καλύπτει ὅλες τὶς διαστάσεις τοῦ σύμπαντος κόσμου. Καὶ οἱ τρεῖς ἀπεικονίσεις αὐτὲς μαζὶ προβάλλουν ἀπόλυτα τὴν πανσοφία, παντοδυναμία καὶ παναγαθότητα τοῦ Θεοῦ, μάλιστα δὲ τὸ θεανδρικὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεικονίζει κυρίως τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ἀπαύγασμα τῆς θείας οὐσίας ἀφοῦ «*ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν*»¹⁰.

Κοινὸ χαρακτηριστικὸ καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν ἀπεικονίσεων τοῦ ἀοράτου Θεοῦ εἶναι ὁ μυστηριακὸς τους χαρακτήρας, τὸν ὁποῖο ὑπαινίσσονται τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· «*βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους· τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην...*»¹¹.

Καὶ ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι φέρουν τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, διαφοροποιοῦνται μεταξύ τους λόγω τῆς προσωπικῆς ἀτομικότητός τους, ἡ καθαρότητα δὲ τῆς οὐσιαστικῆς προσωπικῆς σχέσεως τῆς εἰκόνας αὐτῆς πρὸς τὸ θεῖο ἀρχέτυπο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν αὐτοεξουσιότητα καὶ

9. Μεθοδίου Ὁλύμπου, «Περὶ Ἀναστάσεως Β'», 24», *ΒΕΠ* 18, 166, 26-29 «*Ὅθεν καὶ κατήλθεν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ὁ Λόγος καὶ ἐσαρκώθη ἐκ τοῦ σώματος ἡμῶν, ὅπως εἰς τὸ θεοπρεπέστερον τὴν εἰκόνα ἐπισκευάσας, καθάπερ ὑπὸ πολλοῦ χρόνου διαλεγομένην, ἀναστήσῃ ἀνώλεθρον*». Τατιανοῦ, «Πρὸς Ἑλληνας 7», *ΒΕΠ* 4, 246, 5-22. Βλ. Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ.*, σ. 26-32.

10. Α' Ἰω. 4, 8-9 «*ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἐγνώ τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν, ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ*» καὶ 4,16 «*ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν...*».

11. Α' Κορ. 13, 12. Βλ. Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ.*, σ. 20-22.

τὴν προσωπικὴ ἐλευθερία τοῦ καθενός. Συμβαίνει ὅ,τι καὶ μὲ τὰ ἐφθαρμένα κάτοπτρα, ποὺ χάνουν τὴ φυσικὴ καθαρότητά τους καὶ δὲν μποροῦν νὰ ἀποδώσουν καθαρὲς τὶς εἰκόνες τῶν πραγμάτων. Ἔτσι, ὁ πλανηθεὶς ἄνθρωπος, εὐρισκόμενος μακρὰν τοῦ Θεοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπανεύρει τὴ φυσικὴ θέση του καὶ τὴ σχέση του μὲ τὸν Θεό, χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνακαινίζει μὲ τὴ μυστηριακὴ ζωὴ μέσα στὴν Ἐκκλησία τὴν ἀμαυρωθεῖσα εἰκόνα τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο. Κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μὲ τὴν ἐνσάρκωσή Του, τὸν σταυρικὸ Του θάνατο καὶ τὴν ἀνάστασή Του, ἀνακαινίσαι τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὑπόστασι τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ὥστε νὰ γίνῃ πάλιν δραστικὴ ἢ θεογνωστικὴ δύναμή τους. Σχετικὰ ὁ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγει: «*Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκουσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*»¹².

Κατὰ ταῦτα ἡ πνευματικὴ τελείωσι, ἢ κατὰ χάρι Θεοῦ θέωσι τῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ὑπαγόρευσε θεολογικῶς καὶ ὀρθοδόξως τὴν κατασκευὴ καὶ χρῆσι τῶν εἰκόνων στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίως δὲ τὴ θέσι τους στὴ Θεία Λατρεία, μὲ τὴν τιμὴ καὶ προσκύνησή τους. Ἔτσι, προβάλλουν οἱ Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ μὲ τὶς εἰκόνες τους ὡς πραγματικὰ ὁμοιώματα τοῦ Θεοῦ, ἀκριβῶς γιατί εἶχαν ἐπιτύχει στὴν ἐπίγεια ζωὴ τους καὶ τὴν τέλεια ὁμοίωσή τους πρὸς τὸν μόνον ἀληθινὸ Θεό. Αὐτοὶ προήγαγον τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὑπόστασή τους μέχρι τῆς τελείας πνευματικῆς θεογνωσίας καὶ ὁμοιώσεώς τους πρὸς τὸν Θεόν, τῆς θεογνωσίας ἐκείνης, τὴν ὁποία παρέσχον σ' αὐτοὺς ὁ φυσικὸς κόσμος¹³, ἢ *προσωπικὴ τους ὑπόστασι, τὸ θεανδρικό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτὴ ἢ ἴδια ἢ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*¹⁴.

Καὶ ἐπειδὴ «*τὸ ὅμοιον διὰ τοῦ ὁμοίου γινώσκεται*», ἢ Ἐκκλησία

12. Ἰω., 17, 3 καὶ Ρωμ. 5, 19. Ἐφεσ. 4, 22-24. Κολ. 3, 9-10. Βλ. Μ. Βασιλείου, «Ἐπιστολὴ 234, 1», ΒΕΠ 55, 283, 26 ἔ. «*ἡμεῖς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζει λέγομεν τὸν Θεὸν ἡμῶν τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτῇ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα. Αἱ μὲν γὰρ ἐνεργεῖαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος*». Αὐτῶθι, 3, ΒΕΠ 55, 184, 9-10. Πρβλ. Ὁριγένους, «Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, τόμ. ιβ', 29-30», ΒΕΠ 12, 127, 35-128, 5. Γρηγορίου Νύσσης, «Κατὰ εὐνομίου, Λόγος Α'», ΡΓ 44, 448B. Βλ. Μ. Σιώτου, *Ἱστορία καὶ Θεολογία...*, σ. 48 ἔ.

13. Σοφ. Σολομώντος, 7, 15. 22. Ρωμ. 1, 20-21. Βλ. Μ. Σιώτου, «Ἱστορία καὶ Θεολογία τῶν ἱερῶν Εἰκόνων», σ. 51.

14. Γρηγορίου Θεολόγου, «Περὶ δόγματος καὶ κατασκευῆς ἐπισκόπων, Λόγος κ', α'», ΒΕΠ 59, 142, 21-30. καὶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, «Μυσταγωγία, 24», ΡΓ 91, 705A. «Ἔστιν ἡ ἀγία Ἐκκλησία τύπος, ὡς εἴρηται, καὶ εἰκὼν Θεοῦ».

χρησιμοποιεί τις ιερές εικόνες, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ ὄλων τῶν Ἀγίων, καὶ ὡς ἐποπτικὰ μέσα διδασκαλίας τῆς ἱστορίας, τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς σωτηρίας. Οἱ πιστοί, βλέποντες καὶ ζῶντες τοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνες τῶν Ἀγίων καὶ τοὺς θριάμβους τους, διδάσκονται ἀπὸ τὸ παράδειγμά τους, ἀφοῦ αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὸ καθαρὸ ἐκτύπωμα τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ. Μὲ τις εἰκόνες ὁ ἀπρόσιτος Θεὸς γίνεται προσιτὸς ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία προβάλλει, μὲ τὴ χρήση τῶν εἰκόνων, τὸ πλούσιο ἔλεος καὶ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν ἐξαγιασμὸ σύμπαντος τοῦ κόσμου, μὲ τὴν πνευματικὴ ἑξομοίωση πρὸς αὐτὸν ὄλων τῶν ἀνθρώπων (Μθ. 5,48).

Οὐδεμία σύγκριση εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει τῶν ἱερῶν εἰκόνων μὲ τὰ εἰδῶλα, ἢ λατρεία τῶν ὁποίων εἶχε συνήθως παραπλανητικὸ χαρακτήρα καὶ οὐδέποτε θεογονωτικόν· γι' αὐτὸ καὶ ἦταν ὑποτιμητικὴ ὄχι μόνο γιὰ τὸν ἀληθινὸ Θεό, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς λατρεύοντες αὐτὰ ἀνθρώπους. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, ἢ λατρεία αὐτῆ τῶν εἰδώλων ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ὡς ἐπινόημα τῶν δαιμόνων¹⁵.

Καὶ δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ σύγκριση αὐτῆ, ὅπως τὴν ἐπιχειροῦν οἱ διάφοροι εἰκονομάχοι ὄλων τῶν ἐποχῶν, καὶ γιὰ τοὺς ἐξῆς οὐσιαστικούς λόγους: α) γιὰτὶ οἱ ιερές εἰκόνες ὄλων τῶν Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦν τις ἀπεικονίσεις πραγματικῶν ἱστορικῶν προσώπων καὶ γεγονότων, τὰ ὁποῖα βρίσκονται σὲ ἄμεση προσωπικὴ καὶ οὐσιαστικὴ σχέση ἀγιότητος καὶ κοινωνίας μὲ τὸν ἕνα καὶ μόνο ἀληθινὸ Θεό, καὶ β) γιὰτὶ πρὸς τις εἰκόνες τῶν Ἀγίων προσφέρεται μόνο τιμὴ καὶ προσκύνηση καὶ οὐδέποτε λατρεία, ἢ ὁποῖα προσφέρεται μόνο στὸν Τριαδικὸ ἀληθινὸ Θεό, τὸν ὁποῖο ἀπεκάλυψε ὁ ἐνσαρκωθεὶς ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὴν Ἁγία Γραφή, ὁ μόνος ὑπάρχων ἀληθινὸς Θεὸς ἀπεκαλύπτετο πάντοτε πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως¹⁶. Οἱ πλέον κοσμοϊστορικὲς ἀποκαλύψεις ἦταν ἐκεῖνες ποὺ ἐγίναν στοὺς Πατριάρχες τῆς Π.Δ., στοὺς Βασιλεῖς καὶ Προφῆτες τοῦ Ἰσραὴλ, μὲ τελευταῖον τὸν Ἰωάννη Πρόδρομο. Μὲ αὐτές, ὁ Θεὸς κατέστησε τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ θεματοφύλακά τους καὶ ὄργανο τῆς θείας Προνοίας γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου.

15. Β' Κορ. 6, 16 «Τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός».

16. Ἐβρ. 1, 1. Βλ. Μ. Σιώτου, «Ἡ διδασκαλία...», μν. ἔργ., σ. 27-29.

Ὅμως, ὁ λαὸς αὐτὸς φάνηκε «σκληροτράχηλος»¹⁷, πρόβαλε τὸ δικό του θέλημα στὸ θεῖο θέλημα καὶ στράφηκε πρὸς τὰ εἰδῶλα, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος¹⁸.

Παρὰ ταῦτα, ὁ Θεὸς συνέχιζε τὶς ἀποκαλύψεις καὶ τὶς ἐπαγγελίες του, ἀλλὰ πάντως ἀπηγόρευσε στὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ, διὰ τοῦ Μωϋσέως, τὴν κατασκευὴ ὁποιουδήποτε ὁμοιώματος καὶ ὁποιασδήποτε ἀπεικονίσεως καὶ τὴν λατρεία τῶν εἰδώλων¹⁹, τῶν ἀνυπάρχτων δηλ. θεοτήτων, γιὰ τὴν προστασία του ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία. Μὲ τὴν ἐντολὴ αὐτὴ ὁ Θεὸς ἀπηγόρευσε στοὺς Ἰσραηλίτες τὴν κατασκευὴ ὁποιασδήποτε εἰκόνας καὶ τῆς ἴδιας τῆς ἰδικῆς του ὑποστάσεως, διότι, ὡς μόνος ἀληθινὸς Θεός, εἶναι καὶ παραμένει ἀνείδεος, ἀπερινόητος, ἀσχημάτιστος καὶ ἀπερίγραπτος. Παρὰ ταῦτα, ὁ Ἰσραήλ ἀθέτησε κατ' ἐπανάληψιν τὶς ἐντολὲς αὐτὲς τοῦ Θεοῦ καὶ κατήντησε τὴ θρησκεία του πραγματικὴ εἰδωλολατρία, ὡς λατρεία τῶν τύπων καὶ τοῦ νεκροῦ γράμματος τοῦ Νόμου τοῦ Μωϋσέως, ἀντὶ τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ τῶν πατέρων του²⁰. Συνέπεια τούτου ἦταν νὰ μὴν μπορέσουν νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν ἀναμενόμενο Μεσσία ὡς Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, παρ' ὅλα τὰ θαυμαστὰ καὶ θεῖα ποῦ ἐπετέλεσε, καὶ νὰ τὸν καταδικάσουν στὸν ἀτιμωτικὸ σταυρικὸ θάνατο, ἀκριβῶς ὡς παραβάτη τοῦ τύπου τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Αὐτόν, ποῦ τοὺς ἐδίδασκε ὅτι δὲν ἔγινε ὁ ἰθρυὸς γιὰ τὸ Σάββατο (τύπος), ἀλλὰ τὸ Σάββατο γιὰ τὸν ἄνθρωπο (οὐσία).

Οἱ Εἰκονομάχοι, παρερμηνεύοντες τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου καὶ παρεξηγοῦντες γενικότερα ὅλη τὴν Π.Δ., ὑποστήριζαν ὅτι αὐτὴ ἀπαγορεύει τὴ χρῆση, πολὺ περισσότερο δὲ τὴν τιμὴ καὶ τὴν προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Ὅμως, ἡ Π.Δ. δὲν ἀπαγορεύει τὴ χρῆση τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, ἀφοῦ εἰκόνας

17. Ἐξοδ. 33, 3-5. 34, 9. «ὁ λαὸς γὰρ ὁ σκληροτράχηλος ἐστίν...». Πρ. 7, 51-53 «Σκληροτράχηλοι ... ὑμεῖς αἰεὶ τῷ Πνεύματι τῷ Ἁγίῳ ἀντιπίπτετε ... οἴτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε». Ἐβρ. 3, 8, «Μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ...». Βλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, «Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς Ἁγίας εἰκόνας, Λόγος Γ', Ε'», PG 94, 1324AB.

18. Ἐβρ. 3, 8, «Μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν ἐν τῷ παραπικρασμῷ...».

19. Ἐξ. 20, 1-6. 18-23.

20. Βλ. Μ. Σιώτου, «Ἱστορία καὶ Θεολογία τῶν ἱερῶν εἰκόνων», σ. 56-59. Β. Γιαννοπούλου, *μν. ἔργ.*, σ. XIX, 95-105. Ἰω. Καραβιδουπούλου, *μν. ἔργ.*, σ. 21. Ἀμβρ. Γιακαλιῆ, «Θεολογικὲς θέσεις τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου», Εἰς τόμον *Νίκαια. Ἱστορία - Θεολογία - Πολιτισμὸς*, 325-1987, Νίκαια 1988, σ. 103. καὶ Β. Πελτίκογλου, «Περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως τῶν εἰκόνων εἰς τὴν Π. Διαθήκην καὶ τὰς ἐρμηνείας αὐτῆς», Εἰς τόμον *Νίκαια...*, σ. 104-111, κ.ἄ.

δὲν ὑπῆρχαν τότε. Ἡ Π.Δ. ἀπαγορεύει κατηγορηματικὰ τὴν κατασκευὴ ὁμοιωμάτων, τὴν προσωποποίηση φυσικῶν φαινομένων καὶ δυνάμεων καὶ τὴ λατρεία εἰδώλων, ἀψύχων²¹, γιὰ νὰ τοὺς προστατεύσει ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία. Ἐπὶ πλέον ἀποδεδεινύεται σαφῶς, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν εἰκόνων ἔχει τὴν προῖστορία της στὶς ἀλήθειες καὶ προτυπώσεις τῆς Π.Δ. Στὴν Π.Δ. ἔχομε διάφορες εἰκονικὲς παρομοιώσεις καὶ προτυπώσεις μὲ παραβολές καὶ παραστατικὲς ἔξικονίσεις ὑπερφυσικῶν ἀληθειῶν καὶ θεμάτων, ἡ πραγματοποίηση τῶν ὁποίων ἐγινε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τέτοιες παρομοιώσεις καὶ προτυπώσεις εἶναι: ἡ φλεγόμενη καὶ μὴ καιομένη βάτος (Ἐξοδ. 3,2), ὡς προεικόνιση τῆς Παρθένου, τῆς Θεοτόκου, ἡ τριήμερη παραμονὴ τοῦ Ἰωνᾶ στὴν κοιλία τοῦ κήτους, ὡς προεικόνιση τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ἰωνᾶ, 2,1), ἡ κιβωτὸς τοῦ Νῶε, ὡς προεικόνιση τῆς Ἐκκλησίας, ὁ μωσαϊκὸς νόμος, ὡς προεικόνιση τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ δι' ἐλαίου χρίσις τῶν βασιλέων, ὡς προεικόνιση τοῦ Χριστοῦ βασιλέως καὶ ἐξουσιαστοῦ τῶν πάντων²². Ἐκτὸς ὅμως τῶν προτυπώσεων καὶ παρομοιώσεων αὐτῶν, ἔχομε καὶ τὴν κατηγορηματικὴ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Μωϋσῆ ἀφ' ἐνὸς νὰ κατασκευάσει τὴ «*Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου*» καὶ νὰ συγκεντρώσει μέσα σ' αὐτὴν, γιὰ διαφύλαξη, ὅλα ἐκεῖνα τὰ τεκμήρια τῶν θαυμαστῶν ἐπεμβάσεων Του κατὰ τὶς δυσκολότερες στιγμὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραήλ, γιὰ τὴ διάσωσή του, ὅπως κατὰ τὴν ἔξοδό του ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ μακρὰ παραμονὴ του στὴν ἔρημο τοῦ Σινᾶ²³. Τὰ τεκμήρια αὐτὰ ἦταν «*ἡ χρυσοῦν στάμνος, ἡ ἔχουσα τὸ μάννα, ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν, ἡ βλαστήσασα καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης*»²⁴, ἀφ' ἐτέρου δὲ νὰ κατασκευάσει δύο ἀνθρωπόμορφα χρυσᾶ «*Χερουβὶμ δόξης*» καὶ νὰ τὰ

21. Βλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, «Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας Λόγος Α', ιζ'», PG 94, 1248D κυρίως «Λόγος Α', ιε'», PG 94, 1244D «*Εἰ οὖν ὁ νόμος ἀπαγορεύει, αὐτὸς δὲ ἔστι εἰκὼνος προχάραγμα, τί φήσομεν; εἰ ἡ σκηνὴ σκιά καὶ τύπου τύπος, πῶς μὴ εἰκονογραφεῖν ὁ νόμος διακελεύεται;*» Περβλ. Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ.*, σ. 61.

22. Εὐσεβίου, *Ἐκκλ. Ἰστ.*, 1, 3, 7. Τοῦ αὐτοῦ, «Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις, 4, 15», PG 23, 330D καὶ PG 22, 364D. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *μν. ἔργ.*, «Λόγος Β', η'», PG 94, 1288D-1289A. «Λόγος Β', κ'», PG 94, 1308A-1309C καὶ «Λόγος Γ', η'». PG 94, 1328A. Μεθοδίου Ὁλύμπου, *ἐνθ. ἀν.*, Β', 25, BEΠ 18, 166, 30-137, 29. J. D. Mansi, *μν. ἔργ.*, 16, 388C καὶ 351. Γρηγορίου Θεολόγου, «Θεολογικὸς πέμπτος», PG 36, 160D-161A Βλ. Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ.*, σ. 60-61.

23. Ἐξοδ. 25, 1-31, 18, 33, 7-11, 35, 4-19. Περβλ. Ἐβρ. 9, 1-4. Βλ. Μ. Σιώτου, «*Ἡ διδασκαλία...*», σ. 32.

24. Ἐβρ. 9, 4-5 «*χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ἧ στάμνος χρυσοῦν ἔχουσα τὸ μάννα καὶ ἡ ῥάβδος*

τοποθετήσει ἐπάνω στὴ «*σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου*», γιὰ νὰ ἐκφράζον καὶ συμβολίζουν τὴ διαρκῆ παρουσία Του²⁵. Τὰ ἀνθρωπόμορφα αὐτὰ Χερουβὶμ ἀπεικονίσθηκαν, ὅπως εἶχαν ἐμφανισθῆ στοὺς Πατριάρχες τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἦταν οἱ ἀσώματοι ἄγγελοι ποὺ εἶχαν σταλῆ σ' αὐτοὺς ἀπὸ τὸ Θεό²⁶. Ἡ ἐξεικόνιση τῶν ἀγγέλων ἔγινε δυνατὴ, γιὰ αὐτοὶ εἶχαν προηγουμένως ἐμφανισθῆ στοὺς ἀνθρώπους.

Τὰ Χερουβὶμ αὐτὰ ἦταν ἀντικείμενα τιμῆς, προσκυνήσεως, ἀκόμη καὶ λατρείας, κατὰ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ (9,1), γιὰ ἐξέφραζαν τὴ διαρκῆ παρουσία τοῦ Θεοῦ στὸ κέντρο τῆς ζωῆς τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ Θεὸς ἐπέβαλε στὸν περιοῦσιο λαό του ἀκόμη καὶ ὑλικὲς θυσίες, θείας λατρείας, γιὰ νὰ γίνῃ σ' ὅλο τὸ λαό μ' αὐτὲς συνείδηση τὸ χρέος τῆς συνεχοῦς λατρευτικῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Θεό²⁷. Οἱ θυσίες ἐκεῖνες, καίτοι ἦταν ὑλικὲς καὶ δὲν διέφεραν ἀπὸ τὶς εἰδωλολατρικὲς θυσίες, εἶχαν πνευματικὴ ἀξία, γιὰ ἡ ὅλη διαδικασία τῆς προσφορᾶς τοὺς ἦταν μιὰ διαρκῆς ἀναφορὰ πρὸς τὸν Θεόν, τῆς σκέψεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ.

Ἔτσι, κατὰ τοὺς πατέρες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἡ χρῆση, τιμὴ καὶ προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων δὲν ἀθετεῖ καμμιά ἀγιογραφικὴ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν ἀντίκειται σὲ καμμιά διάταξη τῆς Π. Διαθήκης. Ἀντιθέτως συνιστᾷ θεοφιλεῖ ὀρθόδοξο ἀνάπτυξη τῆς διδασκαλίας τῆς Π.Δ. καὶ μὲ τὴν τιμὴ καὶ προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων προβάλλονται καὶ ἐκτιμῶνται θεοπρεπῶς, πρόσωπα, γεγονότα καὶ πράγματα ποὺ εἶχαν προαναγγελθῆ ἀπὸ τὴν Π.Δ., τὰ ὁποῖα ὑλοποιήθηκαν μὲ τὴν ἐνανθρώπηση καὶ ἐπαληθεύθηκαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Καὶ ὡς τοιαῦτα εἶναι ἄξια σεβασμοῦ, τιμῆς καὶ προσκυνήσεως ἀπὸ

*Ἁαρὼν ἡ βλαστήσασα καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης, ὑπεράνω δὲ αὐτῆς Χερουβὶμ δόξης κατασκιάζοντα τὸ ἴλαστήριον...». Πρβλ. Μ. Βασιλείου, «Ἐρμηνεῖα εἰς τὸν ΜΔ΄ Ψαλμόν» 11, *ΒΕΠ* 52, 104, 35-38. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, «Εἰς τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων, Λόγος Β΄», *ΒΕΠ* 66, 126-127. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *ἐνθ. ἀνωτ.*, «Λόγος Α΄, ἰς΄», *ΡΓ* 94, 1248C. Τοῦ αὐτοῦ, «Λόγος Γ΄», *ΡΓ* 94, 1353D-1356A. «*Τέταρτος τρόπος καθ' ὃν προσκυνοῦνται αἱ εἰκόνες αἱ ὀφθεῖσαι τοῖς προφήταις (ἐν εἰκονικῇ γὰρ ὀράσει εἶδον Θεόν) καὶ αἱ τῶν ἐσομένων εἰκόνες, ὡς ἡ ράβδος Ἁαρὼν εἰκονίζουσα τὸ τῆς Παρθένου μυστήριον καὶ ἡ στάμνος καὶ ἡ τράπεζα*».*

25. Ἐξοδ. 25, 18-20. Ἔβρ. 9, 5. Πρβλ. Μεθοδίου Ὀλύμπου, «Περὶ Ἀναστάσεως, Λόγος Β΄, 24», *ΒΕΠ* 18, 166, 1-18. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *ἐνθ' ἀν.*, «Λόγος Γ΄, μβ΄», *ΡΓ* 94, 1420B. Βλ. Ἰ. Καρμίρη, *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*. Ἐν Ἀθήναις 1953, τόμ. 2, 1 σ. 545-546. καὶ Μ. Σιώτου, «Ἱστορία», *μν. ἔργ.*, σ. 60.

26. *Γεν.* 3, 24, 16, 7-11, 19, 1. Ἔβρ. 1, 14.

27. Ἐξοδ. 20, 24-26, 23, 19, 25, 24, 4-8. *Γεν.* 22, 1-8.

τούς ανθρώπους, αφού έγιναν ὄργανα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἁγιασμὸ καὶ σωτηρία τοῦ κόσμου καὶ εἶναι ἀφιερωμένα στὸν ἕνα καὶ μόνο ἀληθινὸ Θεό²⁸.

Τὸν οὐσιαστικότερο λόγο τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Μωϋσῆ, νὰ κατασκευάσει ὁμοίωμά Του, ἀποτελεῖ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀπεικονίσει καὶ νὰ περιγράψει τὸ ἀνεικόνιστον καὶ ἀπερίγραπτον τοῦ Θεοῦ. Χαρακτηριστικὰ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς παρατηρεῖ: «Ὁρᾷς ὡς τῆς εἰδωλολατρείας ἕνεκα ἀπαγορεύει τὴν εἰκονογραφίαν ὅτι ἀδύνατον εἰκονίζεσθαι Θεόν». Καὶ τὸ ἀνεικόνιστον τοῦ Θεοῦ ἐκφράζει τὴν μεγαλειότητα τῆς θείας ὑπεροχῆς ἔναντι ὄλων τῶν ὄντων καὶ γι' αὐτὸ πρέπει σ' Αὐτὸν μόνο λατρεία ὡς δημιουργοῦ καὶ κυριάρχου ὅλης τῆς κτίσεως.

28. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΛΗ' εἰς τὰ Θεοφάνεια, ἦτον γενέθλια τοῦ Σωτῆρος ἰζ'». ΒΕΠ 60, 71, 35-72, 9: «Καὶ τὴν Βηθλεὲμ τίμησον τὴν μικράν, ἢ σὲ πρὸς τὸν παράδεισον ἐπανήγαγε, καὶ τὴν φάτνην προσκύνησον, δι' ἣν ἄλογος ὢν, ἐτρόφης ὑπὸ τοῦ Λόγου. Γνωθί, ὡς βοῦς τὸν κηισάμενον, Ἡσαΐας διακελευέται σοι, καὶ ὡς ὄνος τὴν φάτνην τοῦ Κυρίου αὐτοῦ... Μετὰ τοῦ ἀστέρος δρᾶμε καὶ μετὰ τῶν Μάγων δωρηφόρησον..., μετὰ ποιμένων δόξασον, μετὰ ἀγγέλων ἕμνησον, μετὰ ἀρχαγγέλων χόρευσον' ἔστω κοινὴ πανήγυρις οὐρανίων καὶ ἐπιγείων δυνάμεων». Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «μν. ἔργ. Λόγος Α'», PG 94, 1249D, 1264B: «Χάρις δίδεται θεία ταῖς ὕλαις διὰ τῆς τῶν εἰκονιζομένων προσομοιωσῆς... οὕτως καὶ αἱ ὕλαι, αὐταὶ μὲν καθ' ἑαυτὰς ἀπροσκύνητοι, ἀν δὲ χάριτος εἶη πλήρης ὁ εἰκονιζόμενος, μέτοχοι χάριτος γίνονται κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστεως». Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «μν. ἔργ. Λόγος Β', ιδ'», PG 94, 1300B-C: «Οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δὲ τὸν τῆς ὕλης δημιουργόν, τὸν ὕλην δι' ἐμὲ γνόμενον, καὶ ἐν ὕλῃ τὴν κατοικήσαν θέμενον, καὶ δι' ὕλης τὴν σωτηρίαν μου ἐργασάμενον. Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Πᾶσι δὲ δηλον ὅτι ἡ σὰρξ καὶ κτίσμα ἐστίν. Σέβω οὖν τὴν ὕλην καὶ δι' αἰδοῦς ἄγω καὶ προσκυνῶ, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου γέγονε. Σέβω δὲ οὐχ ὡς Θεόν, ἀλλ' ὡς θείας ἐνεργείας καὶ χάριτος ἐμπλεον. Ἡ οὐχ ἡ ὕλη τοῦ σταυροῦ ξύλον, τὸ τρισόβλιον καὶ τρισμακάριστον; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ ὄρος τὸ σεπτόν, τὸ ἅγιον, ὁ τοῦ κρανίου τόπος...; Τὸ τοῦ κυρίου μου σῶμα καὶ αἷμα; Ἡ οὐχ τὸ μέλαν, τὰ τῶν Εὐαγγελίων δέρματα; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ ζωοποιὸς τράπεζα, ἡ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς ἡμῶν χορηγοῦσα; Ἡ οὐχ ὕλη πρὸ τούτων ἀπάντων τὸ τοῦ Κυρίου μου σῶμα καὶ αἷμα; Ἡ πάντων τούτων ἄνελε τὸ σέβας καὶ τὴν προσκύνησιν, ἢ παραχώρει τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, Θεοῦ καὶ φίλων Θεοῦ ὀνόματα ἁγιαζομένων καὶ διὰ τοῦτο θείου πνεύματος ἐπισκιαζομένων χάριτι;». Πρβλ. τοῦ ἰδίου, «Λόγον Β', θ'», PG 94, 1292CD. Βλ. J. D. Mansi, μν. ἔργ., 12, 1146B. καὶ 13, 309C: «Ταῦτα οὖν εἰδότες ἡμεῖς οἱ τῷ Θεῷ μόνῃ τὴν λατρείαν ἡμῶν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσάγοντες πάντα τὰ αὐτῷ ἀνατιθέμενα καὶ καθιερωμένα, εἴτε θεῖος τύπος τοῦ τιμίου σταυροῦ, εἴτε ἅγιον Εὐαγγέλιον, εἴτε σεπτὰ εἰκόνες, εἴτε ἱερὰ σκευὴ εἰσὶ, καὶ ἀσπασόμεθα καὶ περιπτιζόμεθα, ὡς ἐλπίδα ἔχοντες ἁγιασμοῦ μεταλαμβάνειν παρ' αὐτῶν καὶ προσκύνησιν τιμητικὴν αὐτοῖς ἀποδώσωμεν...». Πρβλ. Ἀρχμ. Ἀμβροσίου Γριακαλῆ, μν. ἔργ., 94-97, Β. Πελεκόγλου, μν. ἔργ., 107, Β. Γιαννοπούλου, μν. ἔργ., 148-149. καὶ Μ. Σιλωτου, «Ἱστορία...», σ. 62-63.

Ἡ γνωστὴ στὴν Ἐκκλησία ἀπεικόνιση καὶ τῶν τριῶν προσώπων τῆς μιᾶς θεότητος, ὡς καὶ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων, δὲν ἀποτελεῖ παρὰ βία τῆς σχετικῆς ἀπαγορεύσεως, ἀλλ' ἀκριβῆ συνέχεια τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς διδασκαλίας γιὰ τὸ μυστήριον τῆς «Θείας Οἰκονομίας» καὶ τῆς ἄκρας συγκαταβάσεως τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ ἡ «Ἁγία Τριάς», ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἀποκαλύφθηκε στὸν Ἀβραάμ, «ἵνα μὴ ἐν παντελεῖ ἀγνοίᾳ ὤμεν Θεοῦ καὶ ἀσωμάτων κτισμάτων»²⁹.

Ἐκτὸς τούτων ὅμως ἔχομε παραστάσεις καὶ τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, διότι αὐτὰ ἀπεκαλύφθησαν ἱστορικῶς στὸν κόσμον, γι' αὐτὸ καὶ οἱ εἰκονογραφικῆς παραστάσεις τοὺς ἀποδίδουν μόνον συμβολικὰ τὶς παραστάσεις ἐκεῖνες τῶν ἱστορικῶν ἀποκαλύψεῶν τους.

Ἔτσι, παρίσταται ἡ μὲν Ἁγία Τριάδα μὲ τὴν εἰκόνα ἐκεῖνη τῆς φιλοξενίας τῶν τριῶν Ἀγγέλων ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ στὴν σκηνή του «πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρῆ»³⁰. Ἀλλὰ καὶ τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ πρόσωπά της, ἤτοι ὁ Θεὸς Πατὴρ ὡς ὁ «παλαιὸς τῶν ἡμερῶν», σύμφωνα μὲ τὸ ὄραμα τοῦ προφήτου Δανιήλ³¹, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ θεανθρώπινον πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα «ὡσεὶ περιστέρα»³².

Βέβαια οἱ παραστάσεις αὐτὲς δὲν εἶναι ἀπεικονίσεις τῆς ἰδίας ὑποστάσεως τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀλλὰ μόνον μερικῶν ἱστορικῶν ἀποκαλύψεῶν τους. Σχετικὰ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς λέγει «πάλαι μὲν ὁ Θεός, ὁ ἀσώματός τε καὶ ἀσχημάτιστος, οὐδαμῶς εἰκονίζεται· νῦν δὲ σαρκὶ ὀφθέντος Θεοῦ καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφέντος, εἰκονίζω Θεοῦ τὸ ὀρώμενον»³³. Ἡ μεγάλη συγκατάβαση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ στὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, «ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς»³⁴, ἐπεκτείνεται κατὰ τὸν ἴδιον πατέρα τῆς Ἐκκλησίας καὶ στίς ἱερῆς εἰκόνες τοῦ θεανθρώπινου προσώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, καὶ ὄλων τῶν Ἁγίων σχετικὰ γράφει «θεοῦ γὰρ σαρκωθέντος καὶ ὀφθέντος ἐπὶ τῆς γῆς σαρκί,

29. Βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *μν. ἔργ.*, «Λόγος Γ', κε'», PG 94, 1344-1348B.

30. *Γεν.* 18, 1-8.

31. *Δαν.* 7, 9-22.

32. *Μθ.* 3, 16. *Μκ.* 1, 10. *Λκ.* 3, 22. *Ἰω.* 1, 32.

33. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, «Λόγος Β' ἀπολογητικὸς πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας», PG 94, 1293B καὶ Θεοδώρου Στουδίτου, «Ἐπιστολὴ 161, 53», PG 99, 150A. Βλ. Μ. Σιώτου, «Ἡ διδασκαλία...», σ. 84-86.

34. *Κολ.* 2, 9. *Ἐφ.* 3, 19.

καὶ ἀνθρώποις συναναστραφέντος, δι' ἄφατον ἀγαθότητα καὶ φύσιν, καὶ πάχος καὶ σχῆμα καὶ χρῶμα σαρκὸς ἀναλαβόντος, τούτου τὴν εἰκόνα ποιοῦντες, οὐ σφαλλόμεθα. Ποθοῦμεν γὰρ αὐτοῦ ἰδεῖν τὸν χαρακτήρα' ὡς γὰρ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἐν ἐσόπτρῳ καὶ αἰνίγματι νῦν βλέπομεν. Καὶ ἡ εἰκὼν δὲ ἔσοπτρόν ἐστι καὶ αἰνίγμα ἀρμόζον τῇ τοῦ σώματος ἡμῶν παχύτητι»³⁵. Καὶ συνεχίζει ὁ ἱερὸς πατήρ· «Διὸ θαρρῶν εἰκονίζω Θεὸν τὸν ἀόρατον, οὐχ ὡς ἀόρατον, ἀλλ' ὡς ὁρατὸν δι' ἡμᾶς γενόμενον μεθέξει σαρκὸς τε καὶ αἵματος. Οὐ τὴν ἀόρατον εἰκονίζω θεότητα, ἀλλ' εἰκονίζω Θεοῦ τὴν ὁραθεῖσαν σάρκα»³⁶. Γι' αὐτὸ ἡ ἄρνηση προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἰσοδυναμεῖ μὲ ἄρνηση προσκυνήσεως τοῦ ἴδιου τοῦ θεανθρωπίνου προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· «Οὐ προσκυνεῖς εἰκόνα, μηδὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ προσκύνει, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ζῶσα καὶ χαρακτήρ ἀπαράλλακτος»³⁷.

Ὁ ἱερὸς Δαμασκηνός, τονίζει κατ' ἐπανάληψη ὅτι ἡ ἀριότερη εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ εἶναι τὸ θεανδρικὸν πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἐνσάρκωση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν ὑπαρξὴ στὴν Ἐκκλησία τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Θεία ἐνσάρκωση καὶ ἱερὸς εἰκόνες εἶναι ἐκφράσεις τῆς ἄκρας συγκαταβάσεως τοῦ Θεοῦ. «Βαβαὶ τῆς σοφίας τοῦ νομοθέτου! Πῶς εἰκονισθῆσεται τὸ ἀόρατον; πῶς εἰκασθῆσεται τὸ ἀνεικόνιστον; πῶς γραφῆσεται τὸ ἄποσον, καὶ ἀμέγεθες, καὶ ἀόριστον; πῶς ποιηθῆσεται τὸ ἀνείδεον; πῶς χρωματουργηθῆσεται τὸ ἀσώματον; τί οὖν τὸ μυστικῶς μὴνυόμενον; Δῆλον ὡς ὅταν ἴδῃς διὰ σὲ γινόμενον ἄνθρωπον τὸν ἀσώματον καὶ τότε δράσεις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς τὸ ἐκτύπωμα· ὅταν ὁρατὸς σαρκὶ ὁ ἀόρατος γενῆται, τότε εἰκονίσεις τὸ τοῦ ὁραθέντος ὁμοίωμα' ὅτι ὁ ἀσώματος καὶ ἀσχημάτιστος, ἀπορὸς τε καὶ ἀπῆλικος, καὶ ἀμεγέθης, τῇ ὑπεροχῇ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ὅς ἐν μορφῇ

35. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *μν. ἔργ.*, «Λόγος Β', ε'», PG 94, 1288A. «Λόγος Γ', β'», PG 94, 1320BC «Ποθοῦμεν γὰρ αὐτοῦ ἰδεῖν τὸν χαρακτήρα». «Λόγος Α', ιστ'», PG 94, 1245A. Πρβλ. Ὠριγένη, «Κατὰ Κέλσου, 6, 63», BEP 10, 108, 6-11. Πρβλ. Ἰω. Χρυσοστόμου, «Ὁμιλία 2, 1 εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν 12, 14», PG 63, 19-27. Ἐπίσης Μητροφάνους Κριτοπούλου, *Περὶ Ἁγίων Εἰκόνων*, παρὰ Ἰ. Καρμίρη, *μν. ἔργ.*, τ. 2, σ. 546. Β. Γιαννοπούλου, *μν. ἔργ.*, σ. 131 ε. καὶ Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ.*, σ. 180-183.

36. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, «μν. ἔργ. Λόγος Ε'», PG 94, 1236C καὶ «Λόγος Γ', στ'», PG 94, 1324C-1325B.

37. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, «μν. ἔργ. Λόγος Α', κα'», PG 94, 1952C. Μητροφάνους Κριτοπούλου, *Ὁμολογία πίστεως*, κεφ. ιε', *Περὶ τῶν ἁγίων Εἰκόνων*, παρὰ Ἰ. Ν. Καρμίρη, *μν. ἔργ.* τ. 2, 246. Μ. Σιώτου, «Ἱστορία...», σ. 184.

Θεοῦ ὑπάρχων, μορφὴν δούλου λαβὼν ταύτη συστολῇ πρὸς ποσότητα καὶ πληκτικότητα καὶ χαρακτηρὰ περιθῆται σώματος, τότε ἐν πίναξιν χάραττε καὶ ἀνατίθει πρὸς θεωρίαν τὸν ὄραθέντα καταδεξάμενον. Χάραττε τούτου τὴν ἄφατον συγκατάβασιν, τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν, τὴν ἐν Ἰορδάνῃ βάπτισιν, τὴν ἐν Θαβὼρ μεταμόρφωσιν, τὰ πάθη, τὰ τῆς ἀπαθείας αὐτοῦ πρόξενα, τὸν θάνατον, τὰ θαύματα, τὰ τῆς θείας αὐτοῦ σύμβολα φύσεως, δι' ἐνεργείας σαρκὸς ἐνεργεῖα θεία πραττόμενα, τὸν σταυρὸν τὸν σωτήριον, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδον. Πάντα γράφε καὶ λόγῳ καὶ χρίσμασι. Μὴ φοβοῦ, μὴ δέδοιθι. Οἶδα διαφορὰν προσκυνήσεως ... ἕτερον γὰρ ἐστὶν ἢ τῆς λατρείας προσκύνησις καὶ ἕτερον ἢ ἐκ τιμῆς προσαγομένη τοῖς κατὰ τὸ ἀξίωμα ὑπερέχουσι»³⁸.

Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς εἰκονομαχίας ἀποτελοῦσε κοινὴ συνείδηση τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἀντίληψη, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἱερεῖς εἰκόνες ἐκφράζουν τὴν ἄκρα συγκατάβασιν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ συνάγεται καὶ ἀπὸ ἄλλο κείμενον, ἀποδιδόμενον στὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, τοῦ ὁποίου καὶ ἐκφράζει τὴ διδασκαλία. Ὁ συντάκτης του ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς εἰκονομάχους γράφει: «Ἄλλ' ἐρεῖς μοι πάντως, ὅτι ὁ Χριστὸς ἀπεριγραπτὸς ἐστὶ καὶ ἀκατανόητος, καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀκατάληπτος. Κἀγὼ οὕτως ὁμολογῶ, ὅτι τὸ θεῖον ἀπεριγράπτον ἐστὶ καὶ ἀκατανόητον καὶ ἀπαθές· ἢ δὲ σὰρξ περιγραφτὴ, καθὼς ὠράθη ἐπὶ τῆς γῆς σὺν τοῖς παθήμασιν αὐτῆς. Ἄλλὰ πάλιν λέγεις μοι ὅτι λοιπὸν χωρίζει τὴν σάρκα ἐκ τῆς θεότητος; Μὴ γένοιτο. Οὐδέποτε γὰρ ἐχωρίσθησαν ἀπὸ ἀλλήλων οὔτε ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς, οὔτε ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, οὔτε ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, οὔτε ἐπὶ τοῦ ἄδου. Ἄλλ' ἐρεῖς μοι ὅτι εἰ οὐδέποτε ἐχωρίσθησαν, πῶς τὴν σάρκα περιγράφεις μόνον; ἄλλ' εἰπέ μοι αἰρετικέ· τίς ἐθήλασε γάλα ἐκ μητρὸς καὶ παρθένου; οὐχ ἢ σὰρξ; τίς ἐστάθη γυμνὸς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ; οὐχὶ ἢ σὰρξ... ταῦτα μὲν ὑπέμεινεν ἢ σὰρξ, τῆς δὲ θεότητος οὐκ ἐχωρίσθη»³⁹. Κατὰ τὸ κείμενον τοῦτο, οἱ εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «οὐκ ἐστὶν οὗτος ὁ

38. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, «μν. ἔργ. Λόγος Α', η'», PG 94, 1239D-1240B, καὶ Σχόλιον εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, PG 94, 1281D: «προσκυνούμεν σου τὰ πάθη. Τίς οἶδεν θάνατον προσκυνούμενον; τίς πάθη σεπτά; ἀλλ' ὁμως προσκυνούμεν τὸν τοῦ Θεοῦ μου σωματικὸν θάνατον καὶ τὰ σωτήρια πάθη. Προσκυνούμεν σου τὴν εἰκόνα· πάντα τὰ σοῦ προσκυνούμενα· τοὺς θεράποντας, τοὺς φίλους, καὶ πρὸ πάντων τὴν Μητέρα, τὴν Θεοτόκον». Πρβλ. Ψ.-Δαμασκηνοῦ, «Κατὰ εἰκονοκλαστῶν λόγος στηλιτευτικὸς ιγ'», PG 96, 1360 B: «Τὸ αἰσθητὸν ὄμμα πρὸς τὴν εἰκόνα ἀτενῶς βλέπων, τὸ νοητὸν τῆς καρδίας ὄμμα σὺν τῷ νῷ εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἀτενίζω». Βασιλείου Σελευκείας, «Ὁμιλία Α', γ'», PG 85, 36C.

39. Ψ.-Δαμασκηνοῦ, «Λόγος ἀποδεικτικὸς ιγ'». PG 95, 329C. Βλ. Μ. Σιώτου, «Ἱστορία...», σ. 185.

Χριστός ἐν σαρκί, ἀλλ' ὅτι εἰκὼν αὐτοῦ ἐστίν. Ὁ γὰρ Χριστός ἀπερίγραπτός ἐστι κατὰ τὴν Θεότητα καὶ οὐδεὶς αὐτὸν θεωρεῖ, εἰ μὴ ὕστερον, ὅταν μέλλῃ προέρχεσθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ»⁴⁰. Πάντως κάθε εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ φέρει τὸ ὄνομά Του «καθ' ὅσον σαρκὶ ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη»⁴¹. Οἱ πιστοὶ βλέπουν στὶς ἱερῆς εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀγίων Του τὰ φυσικὰ πρόσωπά τους. Ὁ Δαμασκηνὸς λέγει· «εἰ ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως ἐστὶ βασιλεύς, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ Χριστὸς καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Ἁγίος»⁴².

2. ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ Η ΠΡΩΤΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ.

Ὁ Μ. Βασίλειος εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει ὡς «ἀποστολικήν» τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴ χρήση, τὴν τιμὴ καὶ τὴν προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι μίᾳ τυχαίᾳ ἔκφραση τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀλλὰ σοβαρὴ ἱστορικὴ ὁμολογία τῆς προσωπικῆς πίστεώς του, τὴν ὁποία ἀπευθύνει στὴν 360ῆ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἄλλοτε φίλο του καὶ ἀποστάτη αὐτοκράτορα Ἰουλιανὸ τὸν παραβάτη (360-363)⁴³.

40. Αὐτόθι. Πρβλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, «μν. ἔργ. Λόγος Α', δ'», PG 94, 1236: «Ζωγραφίζω Θεοῦ τὸ ὁρώμενον»: Αὐτόθι Α', κς'. PG 94, 1281C.

41. Ψ.—Δαμασκηνοῦ, «Λόγος ἀποδεικτικὸς ἰβ'». PG 95, 360D.

42. Ὅρα Ἰω. Δαμασκηνοῦ, μν. ἔργ., Λόγος Α', PG 94, 1264A. Ἐδῶ τονίζεται ὅτι τίς διαφορῆς μεταξὺ τῶν εἰκόνων ἀναπληρώνει, τὸ ὄνομα τοῦ εἰκονιζομένου. Πρβλ. Β. Γιαννοπούλου, μν. ἔργ. 138, 156-157. Σεβηριανοῦ Γαβάλων, «Εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ...» PG 56, 429: «Καὶ γὰρ βασιλέως ἀπόντος εἰκὼν βασιλέως πληροὶ χώραν βασιλέως· καὶ προσκυνοῦσιν ἄρχοντες... οὐ πρὸς τὴν σανίδα βλέποντες ἀλλὰ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως».

43. Μ. Βασιλείου, Ἐπιστολὴ 360, 3, Πρὸς Ἰουλιανὸν τὸν παραβάτην. Ἐκδ. Yves Courtonne, Paris 1963, III, 220: «Ὁμολογῶ δὲ καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ ἐνσαρκον οικονομίαν καὶ Θεοτόκον τὴν κατὰ σάρκα τεκοῦσαν αὐτὸν ἁγίαν Μαρίαν. Δέχομαι δὲ καὶ τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, προφήτας καὶ μάρτυρας, καὶ εἰς τὴν πρὸς Θεὸν ἰκεσίαν τούτους ἐπικαλοῦμαι, τοῦ δι' αὐτῶν, ἡγουν διὰ τῆς μεσιτείας αὐτῶν, ἰλεῶν μοι γενέσθαι τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν καὶ λύτρον μοι τῶν πταισμάτων γενέσθαι καὶ δοθῆναι ὅθεν καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν εἰκόνων αὐτῶν τιμῶ καὶ προσκυνῶ, κατ' ἐξάαιρετον τούτων παραδεδομένων ἐκ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ οὐκ ἀπηγορευμένων, ἀλλ' ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις ἡμῶν τούτων ἀνιστορομένων». Περὶ τῆς γνησιότητας τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὄρα Β. Altaner, *Patrologie* 6. Aufl, 1958, 262. Πρβλ. Νικηφόρου Πατριάρχου Κων/πόλεως, «Ἀντίρρησης Γ', μθ'». PG 100, 464A: «Ὡς μέγα βοᾶ ἡ ἄνωθεν ἡμῖν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνθεὸς παραδεδομένη συνήθεια». Μητροφάνους Κριτοπούλου, μν. ἔργ., παρὰ Ι. Καρμύρη, ἐνθ' ἄν., τ. 2, 545 ἐ. Β. Ν. Ἀναγνωστο-

Μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Μ. Βασιλείου συμφωνοῦν καὶ πολλοὶ ἄλλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται οἱ Εἰρηναῖος, Εὐσέβιος Καισαρείας, πρὸ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ οἱ Ἰωάννης Δαμασκηνός, Θεόδωρος Στουδίτης κ.λπ. μετὰ τὸν Μ. Βασίλειον, καθὼς καὶ ἡ ἴδια ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος⁴⁴. Ἡ συγκεκριμένη αὐτὴ ἀποστολικὴ παράδοση σημαίνει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀποστόλων ὑπῆρχαν μερικὲς εἰκόνες τῆς παραστάσεως καὶ τῆς μορφῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, ἴσως καὶ κάποιων Ἀποστόλων, οἱ ὁποῖες προφανῶς εἶχαν κατασκευασθῆ ἐκ τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀπὸ τῆς ὁποῖες ἐγέναν διάφορα ἀντίγραφα κατὰ τοὺς μεταποστολικούς χρόνους. Εἶναι πολὺ πιθανόν, ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα αὐτὰ νὰ προέρχονται οἱ ἀπεικονίσεις τῆς μορφῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σὲ παλαιοχριστιανικοὺς τάφους, σαρκοφάγους, κατακόμβες, καθὼς καὶ στοὺς πυθμένας διασωθέντων ποτηρίων τῆς Θείας Μεταλήψεως καὶ οἱ παραστάσεις αὐτὲς νὰ εἶχαν κατασκευασθῆ ἐπὶ τῆ βάσει αὐθεντικῶν προφορικῶν περιγραφῶν τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς παραστάσεως καὶ τῆς μορφῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οἱ περιγραφὲς αὐτὲς, φυσικὰ, διασώθηκαν προφορικὰ μέχρι τοὺς μεταγενέστερους χρόνους καὶ ἐπειδὴ πρέπει νὰ ἦταν ὀλίγες, πρέπει ἀπ' αὐτὲς νὰ προήλθαν περισσότερα ἀντίγραφα⁴⁵.

Παράλληλα μὲ τὰ ὀλίγα ἀντίγραφα πιθανῶς νὰ κατασκευάσθηκαν ἀπὸ ἔνωρις καὶ πολλὲς ἄλλες ἀπεικονίσεις ἐπὶ τῆ βάσει τῶν εὐρύτατα γνωστῶν, κατὰ τοὺς μεταποστολικούς χρόνους, προφορικῶν αὐθεντικῶν παραδόσεων γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ἐν γένει σωματικῆς παραστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ τῆς Θεοτόκου. Λογικὰ συνάγεται ὅτι οἱ ἀναρίθμητες εἰκόνες τῶν μεταγενεστέρων χρόνων προϋποθέτουν τὴν ὑπαρξὴ προτύπων εἰκόνων τοῦ Ἰησοῦ

πούλου, «Ἡ πατερικὴ περὶ εἰκόνων διδασκαλία καὶ παράδοση κατὰ τὴν ἐβδόμην ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῇ Σύνοδον», Τόμος Ἀναφορὰ εἰς μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1914-1986, Γενεύη 1989, τόμ. 1, 188-189, 190, 192 καὶ 210. Νίκου Α. Ματσούκα, «Ἱστορικὲς καὶ θεολογικὲς προϋποθέσεις εἰκονοφίλων καὶ εἰκονομάχων», αὐτόθι, τόμ. 4, 356-357 καὶ Μ. Σιώτου, «Ἱστορία...», σ. 65 ἐ.

44. Βλ. Εἰρηναίου, «Ἐλεγχος, 1, 25, 6», *PG* 7, 685D-686A. Εὐσεβίου, «Ἐκκλ. Ἱστορία 7, 18, 1-4». *BEI* 20, 24, 15-36. «Ἐπιστολὴ Γρηγορίου Πάπα Ρώμης πρὸς αὐτοκράτορα Λέοντα Ἰσαυρον», J. D. Mansi, *μν. ἔργ.*, 12, 963DE. Πρβλ. Ν. Ζία, «Ἡ Εἰκονομαχία. Ἡ Ζ' Οἰκ. Σύνοδος καὶ ἡ σημασία τῆς γιὰ τὴν βυζαντινὴ τέχνη», Εἰς τὸν Νίκαια... σ. 88 καὶ Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ.*, σ. 66 ἐ.

45. Βλ. Κ. Καλοκύρη, *Ἡ Θεοτόκος εἰς τὴν εἰκονογραφίαν Ἀνατολῆς καὶ Δύσης*, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 25 ἐ. καὶ 41-47. «Συνοδικὴ Ἐπιστολὴ Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς (836), γ»' *PG* 95, 348D. J. D. Mansi, 936DE.

Χριστού, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἀποστόλων. Ἐτσι θεωρεῖται βέβαιον ὅτι οἱ ὑπάρχουσες, κατὰ τοὺς τέσσερες πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες, εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου ἐξέφραζαν (καὶ παρίσταναν) τὰ πραγματικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς τους. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τις εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων καὶ Εὐαγγελιστῶν. Οἱ ὅποιοι σὺν ποτε παραλλαγὲς μεταξὺ τῶν εἰκόνων τῶν προσώπων αὐτῶν δικαιολογούνται ἀπὸ διαφορῶς λόγους.

Πάντως, πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι καμμία εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου δὲν ἔγινε ἀπὸ Ἰουδαίους ζωγράφους, παρὰ μόνο ἀπὸ ἔθνικοὺς - Ἕλληνες.

α) Φυσικὲς εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ τις ὑπάρχουσες ἱστορικὲς πληροφορίες, ἡ πρώτη ἀπεικόνιση τῆς ὁλόσωμης παραστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνη τοῦ Χαλκοῦ ἀδριάντα, τὸν ὁποῖον κατασκεύασε ἡ αἰμορροοῦσα Χαναναία, ἡ ὁποία θεραπεύθηκε ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ, σὲ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης τῆς πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν τοποθέτησε στὴν εἴσοδο τῆς αὐλῆς τοῦ σπιτιοῦ τῆς, στὴν πόλη Πανεὰ ἢ Πανεάδα, στὴν Καισάρεια τοῦ Φιλίππου⁴⁶. Θὰ πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὸ ὅτι ὁ ἀδριάντας ἐκεῖνος πρέπει νὰ ἀπέδιδε τὰ πραγματικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐν γένει σωματικῆς παραστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ὅσον ἄλλωστε ζοῦσε ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀκόμη. Ὁ ἀδριάντας παρίστανε τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ἰστάμενο νὰ βλέπει τὴν θεραπευθεῖσα Χαναναία γονυπετοῦσα ἐνώπιόν του. Ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος, ἐπίσκοπος Καισαρείας, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ ἀδριάντας αὐτὸς ἐσώζετο μέχρι τῆς ἡμέρας του καὶ φαίνεται ὅτι τὸν ἐπισκέφθηκε καὶ αὐτὸς νὰ τὸν ἴδῃ⁴⁷.

Δευτέρω ἀπεικόνιση, ἐκ τοῦ φυσικοῦ, τῆς μορφῆς τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ ἀχειροποίητη ἐκεῖνη εἰκόνα τοῦ «Ἁγίου Μανδηλίου». Ἡ εἰκόνα αὐτὴ λέγεται ἀχειροποίητη γιατί, κατὰ τὴν παράδοση, δὲν κατασκευάσθηκε ἀπὸ ἀνθρώπινα χέρια, ἀλλὰ ἀποτυπώθηκε θαυματουργικὰ στὸ μανδήλιο τοῦ Ἰησοῦ σὲ κάποιον σκούπισμα (ἀπόμαξη) τοῦ προσώπου Του. Ἡ παράδοση αὐτὴ γιὰ τὴν

46. *Μθ.* 9, 20-22. *Μκ.* 5, 25-34. *Λκ.* 8, 43-48. Εὐσεβίου, «Ἐκκλ. ἱστορία 7, 18, 3-4», *ΒΕΠ* 20, 2 «τοῦτον τὸν ἀδριάντα εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ φέρειν ἔλεγον, ἔμεινεν δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς, ὡς καὶ ὄψει παραλαβεῖν ἐπιδημήσαντας αὐτοὺς τῆ πόλει». Βλ. Κ. Καλλι-νίκου, *μν. ἔργ.*, σ. 324.

47. Εὐσεβίου, «Ἐκκλ. ἱστορία 7, 18, 3-4», *ΒΕΠ*, 20, 24, 15-35, «τοῦτον τὸν ἀδριάντα εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ φέρειν ἔλεγον, ἔμεινεν δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς, ὡς καὶ ὄψει παραλαβεῖν ἐπιδημήσαντας αὐτοὺς τῆ πόλει». Μ. Σιώτου, «Ἱστορία...», σ. 87-89.

ἀχειροποίητη εἰκόνα τοῦ «Ἁγίου Μανδηλίου» ἦταν ἰσχυρὴ στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία καὶ σ' αὐτὴν ἀποδίδονταν πολλὰ θαύματα. Αὐτὴν, κατὰ σχετικὴ παράδοση, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν ἀπέστειλε πρὸς τὸ βασιλεῖα τῆς Μεσοποταμίας Ἀβγαρον, ὁ ὁποῖος ἔπασχε ἀπὸ ἀνίατη ἀσθένεια, ἀφοῦ ὁ ἴδιος δὲν μπόρεσε νὰ ἀνταποκριθῆ στὴν πρόσκληση ποὺ τοῦ ἔστειλε νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ⁴⁸.

Πάντως ὁ Εὐσέβιος δὲν κάνει καθόλου λόγο γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τέτοιαι ἀχειροποίητης εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ, γιατί ὁ ἴδιος ἦταν ἀπόλυτα ἀντίθετος στὴν χρῆση τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ ἴσως γιατί καὶ ὁ ἴδιος προερχόταν ἀπὸ Ἰουδαίους Χριστιανούς· καὶ ἡ ἀναγνώριση μιᾶς τέτοιαι θαυματουργικῆς εἰκόνας τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ, θὰ ἦταν ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴν γενίκευση τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Κάνει ὁμως λόγο ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἐκκλησίας Εὐάγριος ὁ Σχολαστικός († 593), ἀναφερόμενος στὴν ὑπαρξὴ τῆς εἰκόνας τοῦ «Ἁγίου Μανδηλίου» καὶ στὴν ἀλληλογραφία αὐτή⁴⁹.

Ὁ Εὐσέβιος ὁμως ἐγνώριζε καλὰ τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν εἰκόνων κατὰ τὴν ἐποχὴ του⁵⁰, ἀλλὰ ἡ ἀντίθεσή του στὴ χρῆση τους ἦταν τόσο ἔντονη, ὥστε νὰ γράφει, ἀπαντώντας στὴν βασίλισσα Κωνσταντία, ἀδελφὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ σύζυγο τοῦ Λικινίου, μὲ μεγάλη αὐστηρότητα. Καὶ ἐνῶ ἐκείνη τοῦ ἔγραψε ἐπιστολή, ὡς πνευματικὸ σύμβουλο τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Κωνσταντίνου, καὶ τὸν παρακαλοῦσε νὰ τῆς προμηθεύσει μία εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ὁ Εὐσέβιος τῆς κάνει αὐστηρὴ παρατήρηση ὅτι «δὲν ξέρει τί γυρεύει»⁵¹.

48. Εὐσεβίου, «Ἐκκλ. ἱστορία 1, 13, 5», *ΒΕΠ*, 19, 220, 12-19, ὅπου ἀναφέρεται, κατὰ τὴν παράδοση καὶ σχετικὴ ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ Ἀβγάρου καὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἀνταλλαγῆ δύο ἐπιστολῶν μεταξὺ τους σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση. Ἐπίσης Εὐσεβίου, «Ἐκκλ. ἱστορία 2, 8», *ΒΕΠ*, 19, 226, 14. Ὁ Εὐσέβιος δὲν κάνει λόγο γιὰ ἀνταλλαγεῖσες ἐπιστολὲς ἀλλὰ γιὰ θεραπεία τοῦ Ἀβγάρου ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ Ἰησοῦ καὶ Ἀπόστολο Θαδδαῖο, ὁ ὁποῖος πῆγε στὴν Ἐδεσσα. Βλ. σχετικὰ Εὐσεβίου, «Ἐκκλ. ἱστορία, 1, 13, 11-12», *ΒΕΠ* 19, 221, 6-16. Πρὸβλ. *Ἀπόκρυφες Πράξεις Θαδδαίου*, 4, ἔκδ. Μ. Bonnet - R. A. Lipsius, ἀνατύπωση Hildesheim 1919, 1, 275, 1 ἐ. Ἀγίου Νεκταρίου, *Α' Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Β'*, *Μελέτη περὶ τῶν Ἁγίων Εἰκόνων*, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 273-275. Κ. Καλινίκου, *μν. ἔργ.*, 327 κ.ἀ. καὶ Μ. Σιώτου, «*Ἱστορία...*», σ. 89-94.

49. Εὐαγρίου Σχολαστικοῦ, «Ἐκκλ. ἱστορία, Δ', 27». Περὶ τῆς εἰς Ἐδεσσαν ἐκστρατείας Χοσρόου», *PG* 86, 2748C-2749A. Ἀγίου Νεκταρίου, *μν. ἔργ.*, 280-284. 261-262, 285, 287.

50. Εὐσεβίου, «Ἐκκλ. ἱστορία, 7, 18, 4», Βλ. Μ. Σιώτου, «*Ἱστορία...*», σ. 72-79.

51. Εὐσεβίου, «Ἐπιστολαὶ ΙΙ', Πρὸς Κωνσταντίαν τὴν Βασίλισσαν», *ΒΕΠ*, 29, 172, 14-174, 15: «Ἐπει δὲ περὶ τινος εἰκόνας ὡς δὴ τοῦ Χριστοῦ γέγραφας, εἰκόνα βουλομένη σοι ταύτην ὑφ' ἡμῶν πεμφθῆναι· τίνα λέγεις καὶ ποίαν ταύτην, ἦν φῆς τοῦ

Ἄλλη, πολὺ ισχυρή, παράδοση ἀναφέρει ὅτι εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἀποστόλων Παύλου καὶ Πέτρου ὑπῆρχαν στὴ Ρώμη κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Ἦδη κατὰ τὸν β' αἰ. ὁ Εἰρηναῖος (202), ἐπίσκοπος Λυώνος τῆς Γαλλίας, ὁ Ἰππόλυτος Ρώμης (235), καὶ ὁ Ἐπιφάνιος (403), δίδοντες τὴν πρώτη γραπτὴ πληροφορία, ἀναφέρουν τὴν ὑπαρξὴ εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ, ἀποδιδόμενης στὸν Πόντιο Πιλάτο. Ἐπίσης καὶ ὁ Εὐσέβιος γνωρίζει τὴν ὑπαρξὴ τῆς εἰκόνας αὐτῆς⁵².

β) Εἰκόνες τῆς Παναγίας Θεοτόκου.

Οἱ πρώτες γραπτὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ εἰκόνων τῆς Θεοτόκου μὲ τὸ βρέφος τῆς προέρχονται ἀπὸ τὸν στ' μ.Χ. αἰώνα.

α) Τῇ μία ἀπ' αὐτὲς μᾶς παρέχει ἡ «*Διήγησις περὶ τῶν ἐν Περούδι γενομένων διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*», ἡ ὁποία ἀπεδόθη στὸν Ἰούλιο Ἀφρικανὸ (γ' αἰώνα), διασωθεῖσα ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἀναστάσιο Ἀντιοχείας⁵³.

Χριστοῦ εἰκόνα; Οὐκ οἶδα πόθεν αὐτὴ ὀρηθεῖσα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαγράψαι εἰκόνα προσάττεις...». Ἡ βασίλισσα Κωνσταντία ἐγνώριζε ἀσφαλῶς τὴν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν χρῆση τῶν εἰκόνων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτὸ καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν Εὐσέβιον, νὰ προμηθεύσει καὶ σ' αὐτὴ μία. Αὐτὸς ὁμως λησιμονώντας ἀκόμη καὶ τὶς ἰδικές του πληροφορίες γιὰ τὴν εὐρύτερη χρῆση τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ἀπάντησε γραπτῶς ἐπικρίνοντας αὐστηρὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτὴν τῆς βασιλείσεως. Πρβλ. *Ernst von Dobschütz, μν. ἔργ., 31*. Β. Ν. Ἀναγνωστοπούλου, *μν. ἔργ., 205* ἔ. Ν. Α. Ματσούκα, *μν. ἔργ., 3, 356-357*. Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ., σ. 75* ἔ. Συνοδικὴ Ἐπιστολὴ, τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς (836), «Περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων, γ'». *PG 95, 348B-D*. Οἱ ἀσχοληθέντες περὶ τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς (βλ. *Ernst von Dobschütz, μν. ἔργ., 208* ἔ. Κ. Δυοβουνιώτου, *Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Ἐν Ἀθήναις 1903, 29-31*. Πρβλ. *G. Ricciotti, Ὁ βίος τοῦ Χριστοῦ*. Μετάφρασις Ἰακίνθου Δημητρίου, Ἀθήναι 1941, 198), δέχονται ὅτι πρόκειται περὶ τῆς «Συνοδικῆς ἐπιστολῆς» τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὅποιοι συνήλθον κατὰ τὸ ἔτος 836 εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τῶν Ἱεροσολύμων καὶ οἱ ὅποιοι πηγὴν εἶχον τοὺς λόγους τοῦ Ἰω. Δαμασκηνοῦ, περὶ τῶν ἱερῶν εἰκόνων.

52. Εἰρηναίου, «Ἐλεγχος, 1, 25, 6», *PG 7, 685B-686A*. Βλ. Μ. Σιώτου, «Ἱστορία...», σ. 94-99. Ἰππολύτου, «Ἐλεγχος κατὰ πασῶν τῶν αἰρέσεων, 7, 32», *BEI, 7, 333, 32*. Ἐπιφανίου, «Πανάριον 27, 6», *PG 41, 373C*. Εὐσεβίου, «Ἐκκλ. ἱστορία, 7, 18, 4», *BEI, 20, 24, 32, 35*. Πρβλ. Αὐγουστίνου, «*De consensu Evangelistarum II, 16*», *PL 34, 1093-1094*. Βλ. Ἀγίου Νεκταρίου, *μν. ἔργ., 231*.

53. Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ, *BEI, 17, 185-189* (ἡ διήγησις αὐτὴ ἐσφαλμένα ἀποδόθηκε στὸν Ἰούλιο) καὶ Εὐσεβίου, «Ἐκκλ. ἱστορία, 6, 21, 1-3», *BEI, 19, 370, 18-32*. Τὴν διήγησις αὐτὴ διέσωσε ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἀναστάσιος († 599) στὸ

β) Ἡ ἄλλη γραπτὴ πληροφορία ἀναφέρεται στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς ἄφησε μερικὲς εἰκόνες τῆς Θεοτόκου. Ἡ παράδοση αὐτὴ φθάνει μέχρι τὸν σ' αἰῶνα καὶ τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρό της ἐγγυάται ἢ ὑπαρξὴ εἰκόνων τῆς Θεοτόκου ποὺ ἀποδίδονται στὸν Εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ. Σχετικὴ παράδοση μᾶς διασώζει Θεόδωρος ὁ Ἀναγνώστης (527), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει· «ὅτι ἡ Εὐδοκία τῇ Πουλχερίᾳ τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, ἣν ὁ Ἀπόστολος Λουκᾶς καθιστόρησεν, ἐξ Ἱεροσολύμων ἀπέστειλεν»⁵⁴.

Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἦταν εὐρύτατα γνωστὴ στὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὸ Λουκᾶ καὶ γι' αὐτὸ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία, σύζυγος τοῦ Θεοδοσίου Β' (408-450), τὴν προμηθεύθηκε ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν ἀπέστειλε ὡς εὐλογία στὴν αὐτοκράτειρα Πουλχερίᾳ, σύζυγο τοῦ Μαρκιανοῦ (450-451). Ἡ Πουλχερίᾳ ἐδώρησε τὴν εἰκόνα αὐτὴ στὴ Μονὴ «Ὁδηγῶν» γι' αὐτὸ καὶ ὀνομάσθηκε «Ὁδηγήτρια» γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ προσκυνεῖται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς καὶ ὑπῆρχε ἐκεῖ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅποτε χάθηκαν τὰ ἴχνη της⁵⁵.

Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης (740) κάνει λόγο γιὰ κάποια εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ποὺ εἶχε ζωγραφισθῆ ἀπὸ τὸν Λουκᾶ. Τὴν πληροφορία αὐτὴ ἀναφέρει ἀργότερα καὶ Συμεὼν ὁ Μεταφραστὴς († 960). Κατὰ τὸν Ἀνδρέα Κρήτης, οἱ εἰκόνες αὐτὲς τοῦ Λουκᾶ ἐτιμῶντο στὴν Ρώμη καὶ Ἱεροσόλυμα, ὅπου διέμενε ὁ Λουκᾶς· ἡ πιθανότερη ὁμῶς ἐκδοχὴ εἶναι ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ἀντίγραφο τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου μαζί μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστό.

Ὁ Συμεὼν ὁ Μεταφραστὴς χαρακτηρίζει τὶς εἰκόνες αὐτὲς τοῦ Λουκᾶ «φιλίας θερμῆς... τεκμήριον» μὲ τὴ Θεοτόκο.

Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς σημαίνει ὅτι ἡ μακρὰ παράδοση τῆς

ἔργο του «Ἐξήγησις περὶ τῶν ἐν Περισίδι πραχθέντων κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», *ΒΕΠ* 17, 188, 19-26. Βλ. Μ. Σιώτου, «Ἱστορία...», σ. 80 ἑ.

54. Θεοδώρου Ἀναγνώστου, «Ἐκλογαὶ ἐκ τῆς Ἐκκλ. ἱστορίας, Α', α'», *PG* 86, 165-168BC. Ἀγίου Νεκταρίου, *μν. ἔργ.*, σ. 288-291. Νικηφόρου Καλλιστόου, «Ἐκκλ. ἱστορία, ΙΕ', 14», *PG* 147, 44A. «Συνοδικὴ Ἐπιστολὴ τῶν Πατριαρχῶν Ἀνατολῆς», δ', *PG* 95, 349CD. Κ. Καλλινίκου, *μν. ἔργ.*, 329. Κ. Καλοκύρη, *μν. ἔργ.*, σ. 60-61. Μ. Γεδεών, *Ἐκκλησίαι βυζαντιναὶ ἐξακριβοῦμεναι*, ἐν Κων/λει 1900, σ. 125-126 κ.ἄ. Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ.*, σ. 81. Π. Χρήστου, *ΘΗΕ*, 6 (1965) 229.

55. Βλ. «Ἄλλα τὰ χεῖλη τῶν ἀσεβῶν, τῶν μὴ προσκυνούντων τὴν εἰκόνα σου τὴν σεπτὴν, τὴν ἱστορηθείσαν ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ ἱερωτάτου τὴν ὀδηγήτριαν» (τροπᾶριον παρακλητικῆς Κανόνος).

Ἐκκλησίας ἀνεγνώριζε τὶς στενὲς προσωπικὲς σχέσεις σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης τοῦ Λουκᾶ μὲ τὴ Θεοτόκο, συνέπεια τῶν ὁποίων ἦταν μόνο ὁ Λουκᾶς νὰ παρέχει τὶς ἀξιολογότετες πληροφορίες στὸ Εὐαγγέλιό του σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο τῆς Παναγίας, ὅπως τὸν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου (Λκ. 1,26-38), τὴν ἐπίσκεψή της στὴν Ἐλισάβετ (Λκ. 1,39-56) τὴν ἐγκυμοσύνη τῆς Ἐλισάβετ, τὴ γέννηση τοῦ Προδρομοῦ (Λκ. 1,57-80), τὴ μετάβαση τῆς Θεοτόκου μὲ τὸν μνηστήρα της Ἰωσήφ στὴ Βηθλεὲμ καὶ τὴ γέννηση ἐκεῖ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν τέλεση τῆς περιτομῆς κ.λπ. (Λκ. 2,40-52). Ὅλες αὐτὲς οἱ πληροφορίες δὲν θὰ μπορούσαν νὰ δοθοῦν στὸν Λουκᾶ ἀπὸ ἄλλο πρόσωπο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Θεοτόκο καὶ αὐτὸ ἔγινε πιθανότατα κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τοῦ Λουκᾶ στὴν Καισάρεια καὶ Ἱεροσόλυμα, ὅταν ἐκρατεῖτο ὁ Παῦλος ἐκεῖ φυλακισμένος (58-60), (Πρ. 25,11).

Νεώτεροι ἐρευνητές, γιὰ διαφόρους λόγους, θεωροῦν ἀβάσιμες τὶς πληροφορίες τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ὅτι ὁ Λουκᾶς ἔκανε εἰκόνες τῆς Θεοτόκου. Ἀλλὰ τὰ ἐπιχειρήματά τους δὲν ἔχουν ἱστορικὴ βάση καὶ εἶναι ἀπλῶς αὐθαίρετες καὶ ἀβάσιμες εἰκασίες. Ἄλλωστε ἡ ἴδια ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἀνεγνώρισε τὴν ἀυθεντικότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς παραδόσεως καὶ ἔτσι αὐτὴ ἐδραιώθηκε στὴ συνείδηση τοῦ εὐσεβοῦς ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος. Λογικὰ, ἐξ ἄλλου, δὲν μπορεῖ μιὰ τόσο ἰσχυρὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας παρὰ νὰ εἶναι κατὰ βάση τοῦλάχιστον ἀκριβῆς καὶ κατὰ τὸν πυρήνα τῆς ἀυθεντικῆς.

Ἔτσι, πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὸν ὅτι ὁ Λουκᾶς ἔκανε εἰκόνες τῆς Θεομήτορος, ἀπὸ τὴν ὁποία, στὴ συνέχεια, προέκυψαν διάφορα ἀντίγραφα. Σήμερα ἀποδίδονται στὸν Λουκᾶ οἱ πῶς γνωστὲς εἰκόνες τῆς «Παναγίας τῆς Μονῆς Σουμελά» τοῦ Πόντου, στὸ Βέρμιο, τῆς Μονῆς Κύκκου τῆς Κύπρου, τῆς Μονῆς Μ. Σπηλαίου τῶν Καλαβρυτῶν καὶ ἄλλου⁵⁶.

γ) Εἴσοδος τῶν ἱερῶν εἰκόνων στοὺς Χριστιανικοὺς ναοὺς καὶ τὴ Θεία Λατρεία.

Μὲ τὰ ὅσα ἔχουν ἀναφερθῆ μέχρι τώρα τονίσθηκε, πιστεύω, ἀρκετὰ ἡ ἱστορικὴ θεμελίωση καὶ ἡ πραγματικὴ δικαίωση τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Μ. Βασίλειος, καὶ

56. Βλ. Συμεὼν Μεταφραστοῦ, «Ἐπίγραμμα εἰς Λουκᾶν τὸν Ἅγιον καὶ Εὐαγγελιστὴν, στ'», PG 115, 1136AB. Ἀνδρέου Κρήτης, «Περὶ τῆς τῶν Ἁγίων εἰκόνων προσκυνήσεως», PG 97, 130B. Βλ. Μ. Σιώτου, «Ἱστορία...», σ. 82-86.

πάλι, πρῶτος ἀναφέρεται καὶ στὴ θεολογικὴ δικαίωση τῶν ἱερῶν εἰκόνων, προβάλλοντας τὴ θεολογικὴ ἀξία τῆς γνησίας «ἀποστολικῆς παραδόσεως» γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὁμολογεῖ τὴν πίστη του μὲ τὸ ἔργο του «Περὶ Ἁγίου Πνεύματος» καὶ τὴν ἀναφερθεῖσα ἤδη 360ῆ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἰουλιανό. Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο οἱ εἰκόνες αὐτῆς τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἀποστόλων⁵⁷ εἶχαν καταλάβει τὴ θέση τους στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοὺς ἀποστολικοὺς ἤδη χρόνους, μαζὶ μὲ ἄλλους θεσμούς, πράξεις καὶ συνήθειες τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένες γραπτὲς πληροφορίες. Τέτοιες εἶναι ἡ καθιέρωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ στροφὴ πρὸς ἀνατολὰς, ὁ καθαγιασμός τῶν Τιμίων Δώρων τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας κ.λπ.

Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο ἡ χρῆση καὶ τιμὴ τῶν ἱερῶν εἰκόνων εἶναι χρέος τῶν πιστῶν, γιὰτὶ πρόκειται γιὰ μακροχρόνια παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ποὺ ἀνάγεται στοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους.

δ) Ἡ Συμβολὴ τῶν Μαρτύρων στὴν καθιέρωση τῆς τιμῆς τῶν ἱερῶν εἰκόνων.

Τὴν ἀθόρυβη γενικὴ ἐπικράτηση τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας μαρτυροῦν πλέον τὰ κείμενα πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, κυρίως δὲ οἱ ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι γιὰ τοὺς Μάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοὺς μεγάλους Ἑλληνας πατέρες τῆς Ἐκκλησίας Μ. Βασίλειο, Γρηγόριο Θεολόγο, Γρηγόριο Νύσσης, Ἰωάννη Χρυσόστομο, Ἀστέριο Ἀμασειᾶς κ.ἄ.⁵⁸ Τὰ μέλη κάθε χριστιανικῆς κοινότητος, ὅπου βρισκόνταν τὰ λείψανα τῶν Μαρτύρων, ἐόρταζαν πανδήμως τὴν ἐπέτειο τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου τους στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου τους ἢ τοῦ τάφου τους καὶ τοὺς ἀπένειμαν τὶς προσήκουσες τιμές. Μετὰ τὴν προσευχὴ, παρουσίαζαν μία σύντομη γραπτὴ ἔκθεση γιὰ τὸ χρονικὸ τοῦ Μαρτυρίου τους, ποὺ ἦταν ἡ πρώτη μορφή τῶν κατόπιν «Μαρτυρολογίων» ἢ «Συναξαρίων», καὶ ἐπακολουθοῦσε μετὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας τὸ νεκρικὸ δεῖπνο.

Ἀπὸ τὶς πληροφορίες τῶν προαναφερθέντων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας συνάγεται, μὲ βεβαιότητα, ὅτι κατὰ τὶς ἐορταστικὰς ἐκεῖνες

57. Μ. Βασιλείου, «Περὶ Ἁγίου Πνεύματος», κεφ. ΙΗ', 45, ΒΕΠ, 52, 269, 19-23 καὶ 52, 286, 34 – 287, 23, καὶ «Ἐπιστολὴ 360», ΒΕΠ, 55, 383, 27-30.

58. Ἀστερίου Ἀμασειᾶς, «Ὁμιλ. εἰς... Φωκᾶν κ.λπ. ΡΓ 40, 300C-351C. Βλ. Ἀγίου Νεκταρίου, μν. ἔργ., σ. 226-229 καὶ 232-235. Μ. Σιώτου, «Ἱστορία...», σ. 10 κ.έ.

συνάξεις τῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τῶν Μαρτύρων ἐτοποθετεῖτο ἀπὸ τὸν προϊστάμενο λειτουργὸ ἢ συγγενεῖς τοῦ Μάρτυρος ἢ εἰκόνα του ἐπάνω στὸν τάφο ἢ στὸ χῶρο τοῦ Μαρτυρίου του καὶ ἔτσι τὸ τιμῶμενο πρόσωπο ἦταν τὸ ἐπίκεντρο τῆς ὅλης συνάξεως. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συνεδέθησαν οἱ ἱερῆς εἰκόνες τῶν Μαρτύρων, μαζὶ μὲ τὰ λείψανά τους, ποὺ στὴ συνέχεια ἀπετέλεσαν τὸ ὑπόβαθρο τῆς «Ἁγίας Τραπεζῆς» ἐπάνω στὴν ὁποία ἀπὸ τότε τελεσιουργεῖται σταθερὰ ἡ Θεία Λειτουργία. Στὴ συνέχεια οἱ ἱερῆς εἰκόνες τῶν Μαρτύρων συνεδέθησαν καὶ ἐπὶ ὄνομα μὲ τὴν τιμὴ τῶν εὐκτηρίων οἴκων καὶ μὲ τὶς τελεσιουργούμενες σ' αὐτοὺς διάφορες Ἀκολουθίες τῆς Θείας Λατρείας. Ἡ παρουσία αὐτῆ τῶν εἰκόνων τῶν Μαρτύρων στοὺς εὐκτηρίους οἴκους, συνετέλεσε ἀποφασιστικὰ στὴν εἴσοδο τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀποστόλων καὶ διαφόρων Ἀγίων στοὺς εὐκτηρίους οἴκους.

Ἔτσι, πρέπει νὰ γίνεῖ δεκτό, ὅτι πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνο συνειδητοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς ὑπευθύνους διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἀνάγκη τῆς χρησιμοποίησεως στὸ ἀγιαστικὸ ἔργο καὶ τῶν εἰκόνων ἱερῶν προσώπων τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, καθὼς καὶ τῆς ἀναπτύξεως διδασκαλίας, ἐδραιωμένης ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ τὴν τιμὴ καὶ προσκύνηση τῶν εἰκόνων ὄλων τῶν Ἀγίων. Μὲ τὴ διδασκαλία αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία θέλησε νὰ τιμήσει καὶ νὰ προβάλεῖ τοὺς Μάρτυρας, ἔχουσα ὑπ' ὄψη τῆς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, ὅτι «*πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς*»⁵⁹.

Ἔτσι, ἡ θυσία καὶ τὸ μαρτύριο τῶν Μαρτύρων θεωρήθηκε ὡς προέκταση τῆς θυσίας τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτὸ καὶ θεωρεῖται ἀδιανόγητη ἢ ἀνοιχοδόμηση ἱεροῦ ναοῦ χωρὶς ἁγία Τράπεζα καὶ ἡ τελεσιουργία τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐπάνω σ' αὐτήν, χωρὶς τὴν τοποθέτηση σ' αὐτήν ἱερῶν λειψάνων κάποιου Μάρτυρα.

Ἡ παρατηρηθεῖσα ἀποφυγὴ χρησιμοποίησεως ἱερῶν εἰκόνων ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνο καὶ τὴ μητέρα του Ἁγία Ἑλένη, μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῆ καὶ νὰ ἀποδοθῆ στὴν μεγάλη ἐπίδραση ποὺ ἀσκούσε ἐπάνω τους ὁ σύμβουλος τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Εὐσέβιος, ἐπίμονα ἀντίθετος στὴ χρῆση τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Πάντως καὶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐγνώριζε τὴ χρῆση τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτόν.

59. *Μθ.* 10, 32. *Λκ.* 12, 8. *Ἀποκ.* 2, 10.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ μέχρι τοῦ Ἰουλιανοῦ, παρουσιάζεται καθολικὴ ἢ γενίκευση τῆς χρήσεως, τῆς τιμῆς καὶ τῆς προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων στοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς, καθὼς καὶ ἡ σύνδεσή τους μετὰ τὴν Ἀκολουθίαν τῆς Θείας Λατρείας. Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος μάλιστα, πρὸς ἀποφυγὴ ὅποιασδήποτε ἐσφαλμένης συσχετίσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων πρὸς τὰ εἶδωλα, τονίζει ὅτι κάθε τιμὴ τῶν ἱερῶν εἰκόνων «ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει».

Ἡ χαρακτηριστικὴ αὐτὴ διατύπωση τοῦ πνεύματος τῆς μακροαίωσης ἐνιαίας ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως ἀπετέλεσε τὴ βασικὴ ἀρχὴ τῆς γενικῆς καθιερώσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων σὲ ὅλους τοὺς ἱεροὺς ναοὺς καὶ τὴν οἰκίαν τῶν χριστιανῶν.

Τόσον ὁ Μ. Βασίλειος, ὅσον καὶ οἱ σύγχρονοὶ του μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος κ.λ.π., ἀποτελοῦν τοὺς πλέον κατηγορηματικοὺς μάρτυρες τῆς εἰκονογραφίσεως τῶν ἱερῶν ναῶν μετὰ ἐπιβλητικὰς εἰκόνες τῶν Μαρτύρων καὶ ἄλλων Ἁγίων τῆς πίστεως, τοὺς ὁποῖους μάλιστα ἐγκωμιάζουν μετὰ πανηγυρικοὺς λόγους⁶⁰. Οἱ πανηγυρικοὶ αὐτοὶ λόγοι ἐκφράζουν συγχρόνως τὸν ἱερὸ χαρακτήρα καὶ τὸ βαθὺ θεολογικὸ νόημα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς εἰκονογραφίας, ἢ ὅποια κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εἶχε φθάσει στὸ ἀποκορύφωμα τῆς τελειότητός της. Δείγματα τέτοιων εἰκόνων, φορητῶν καὶ μὴ, ὑπάρχουν στὴν ἱερὰ Μονὴ τοῦ ὄρους Σινᾶ, οἱ ὁποῖες ἀνάγονται βέβαια στοὺς μεταγενέστερους χρόνους, ἀλλὰ σ' αὐτὰς διασώζονται τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προηγούμενης ἀκμῆς τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας. Ἔτσι, ὁ χρυσοῦς αἰώνας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας τῶν Μεγάλων Πατέρων τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας καὶ γὰρ τὴν εἰκονογραφίαν, τὴν ἱεροπρέπεια, τὴν

60. Μ. Βασιλείου, «Ἐγκωμιαστικὴ ὁμιλία εἰς Βαρλαάμ τὸν μάρτυρα», *ΒΕΠ*, 54, 163, 21-30. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἐγκώμιον εἰς Γόρδιον τὸν μάρτυρα καὶ τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας», *ΒΕΠ*, 54, 1-9 καὶ 172, 1-21. Βλ. Μ. Σιώτου, «Ἱστορία...», σ. 101-105. Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος Μ', 26, Εἰς τὸ Ἅγιον Βάπτισμα», *ΒΕΠ*, 60, 98, 16-21. Γρηγορίου Νύσσης, «Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγα Μάρτυρα Θεόδωρον», *PG* 46, 760. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἐγκώμιον εἰς τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας, Λόγος Α'-Β'», *PG* 46, 749-787. καὶ «Εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, λόγος Α', 28», *ΒΕΠ*, 66, 119, 12-18. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Ὁμιλία ἐγκωμιαστικὴ εἰς τὸν ἐν Ἁγίοις Πατέρα ἡμῶν Μελέτιον τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης, καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν συνελθόντων», *PG* 50, 516B. Ἀστερίου Ἀμασειᾶς, «Εἰς μαρτύριον τῆς πανευφήμου Μάρτυρος Εὐφημίας ἐκφρασις», *PG* 40, 336B-337C. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἐγκώμιον εἰς τὸν Πρωτομάρτυρα Στέφανον», *PG* 40, 337-351. Νεΐλου Ἀββαῖ, «Ἐπιστολαὶ Δ', 61, Ὀλυμπιόδωρῳ ἐπάρχῳ», *PG* 79, 577D-580A.

διδασκτική ικανότητα και ηθικοπλαστική επίδραση τών χριστιανών, εκπαιδευμένων και άπαιδευτών.

Με αυτές εκφράζεται, κατά τρόπο παραστατικό, όχι μόνο ο έγκόσμιος, αλλά και ο μεταφυσικός και μυστηριακός χαρακτήρας τών εικόνων στην καθημερινή ζωή τής Έκκλησίας. Η εικονογραφία αυτή είναι ποτισμένη από τo πνεύμα τής άγιογραφικής διδασκαλίας, τής ιερής παραδόσεως, και τών πρώτων Οικουμενικών Συνόδων, αλλά κυρίως από τo ένθουσιαστικό πνεύμα τής αγιότητος τών εικονιζόμενων Άγίων καθώς και την ευσέβεια τών ζωγράφων, σε όλες τις ιερές εικόνες.

Σύμφωνα με τὰ όσα αναφέρθηκαν παραπάνω οί συγκεκριμένοι παράγοντες, οί όποιοι συνετέλεσαν στην άθρόα είσοδο τών ιερών εικόνων στους ναούς και στη Θεία Λατρεία, συνοπτικά ήταν: α) Η ανάγκη τής διαρκούς προβολής τής μορφής του Ίησού Χριστού, τής Θεοτόκου, και όλων τών Άγίων και Μαρτύρων τής πίστεως για οικοδομή, διδασχή και ένθάρρυνση τών πιστών στις δυσκολίες τής ζωής τους· β) Η άνέγερση μεγάλων ναών, οί χώροι τών όποιων προσφέρονταν για διακόσμηση, και με αυτούς ο συμβολισμός τής βασιλείας του Θεού, ή βίωση τής όποίας γινόταν περισσότερο πραγματική κατά τις συνάξεις τών μελών στους ναούς για την τελεσιουργία τής Θείας Λατρείας. Γι' αυτό και όλοι οί ναοί έπεκράτησε να όνομάζονται και «Έκκλησίαι»· γ) Η ανάγκη τής διαρκούς άναμνήσεως τών πιστών όλων τών ιερών προσώπων και τών θαυμαστών γεγονότων· δ) «Ό πόθος και ή σχέσις» τών πιστών προς όλους τους ήρωες τής πίστεως· ε) Η άνάπτυξη τής Θείας Λατρείας και του έορτολογίου τής Έκκλησίας και τής ύμνογραφίας της· στ) Η τιμή και προσκύνηση τών ιερών λειψάνων τών μαρτύρων τής πίστεως· ζ) Οί άποφάσεις τών τριών πρώτων Οικουμενικών Συνόδων, με τις όποιες κατοχυρώθηκε ή όρθόδοξη διδασκαλία τής Έκκλησίας τόσο για τή θεανδρική ύπόσταση του Ίησού Χριστού, όσο και για τή Θεοτόκο· η) καθώς και άλλοι σημαντικοί παράγοντες⁶¹.

Πρέπει να αναφερθεί ότι τις προηγηθείσες τής Ζ' Οικουμενικής Συνόδου άλλες Οικουμενικές Συνόδους, ουδέποτε άπασχόλησε τo θέμα τών ιερών εικόνων για τόν άπλούστατο λόγο, γιατί δέν υπήρχε κανένας σοβαρός λόγος και καμμιά σοβαρή άφορμή. Μόνο ή ΣΤ' Οικουμενική Σύνοδος (891) άσχολήθηκε με την παράσταση του Ίησού Χριστού επί του Σταυρού και όρισε, με τόν 82ο κανόνα της, στο

61. Βλ. Μ. Σιώτου, *μν. έργ.*, σ. 68-71.

ἐξῆς νὰ μὴν ἀπεικονίζεται συμβολικὰ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ὁ Ἰησοῦς μετὴν παράσταση τοῦ «ἀμνοῦ», τοῦ αἵροντος τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μετὴ μορφῆ τοῦ πάσχοντος Ἰησοῦ.

3. Η ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ.

Τὸ βασικὸ καὶ οὐσιαστικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς Ὁρθοδόξου ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ χρῆσις, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἱερῶν εἰκόνων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ ὄλων τῶν Ἁγίων. Διότι μετὰ αὐτὰς ἐκφράζεται τόσον ὁ ἐγκόσμιος, ὅσον καὶ ὁ ὑπερέκσμιος χαρακτήρας τῆς. Τὴν πραγματικότητα αὐτὴ θέλησαν νὰ τονίσουν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἐκεῖνοι πατέρες, οἱ ὁποῖοι ὀνόμασαν τὴν πρώτη Κυριακὴ τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς «Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας». Κατ' αὐτὴν ἐορτάζεται ἡ ἐπέτειος τῆς ἀποφασισθεῖσης ἀναστηλώσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων, κατὰ τὸ 843, σύμφωνα μετὴν ἀπόφασιν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Βεβαίως τὴν τιμὴν καὶ προσκύνησιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἐπιβάλλουν καὶ ὑπαγορεύουν διάφοροι λόγοι.

Πρῶτος εἶναι ἡ ἀνάγκη νὰ προσηλωθῇ ἡ σκέψις καὶ ἡ ψυχὴ τῶν πιστῶν στοὺς ἀποδέκτες τῶν προσευχῶν, τῶν δεήσεων καὶ τῶν παρακλήσεών τους, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰνῶν καὶ τῶν εὐχαριστιῶν τους, δηλ. στοὺς εἰκονιζομένους Ἁγίους. Οἱ πιστοὶ προσευχόμενοι ἐνώπιον τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀναπαύονται ψυχικὰ, βλέποντες τὶς συγκεκριμένους μορφὰς τῶν εἰκονιζομένων Ἁγίων, ἔστω καὶ ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος «ἐν ἐσώπτῳ καὶ ἐν αἰνίγματι», καὶ τοῦτο διότι ἔτσι αἰσθάνονται τὴν παρουσίαν ἐκεῖνων ἐν τῇ μεσιτείᾳ καὶ ἐν τῇ πρεσβείᾳ τους πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἐμπιστεύονται ἐν τῇ δεήσει καὶ ἐν τῇ αἰτήματι τῶν προσευχῶν τους.

Δεύτερος οὐσιαστικὸς λόγος εἶναι ἡ μεγάλη διδακτικὴ ἀξία τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς τους στοὺς ἱεροὺς ναοὺς καὶ ἐν τῇ θεῷ λατρείᾳ. Μετὰ αὐτὰς διδάσκεται κάθε χριστιανός, πόσον ἐπιβραβεύει ὁ Θεὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν ἐν τῇ γῆ πιστοὶ ἐν τῇ θέλησίν Του καὶ ἀναδείχθησαν ἀξιοὶ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Θεανθρώπου. Τὴν ἐπιβράβευσιν αὐτὴ ἐκφράζουν ἐν τῇ εἰκόνει ἰδιαίτερα ὁ φωτιστὴς τῶν Ἁγίων (Β' Τιμ. 4,8).

Τρίτος λόγος εἶναι ἡ πολυμερὴς ἱερότητα τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ἡ ὁποία ἀπορρέει ἀπὸ διαφόρους παράγοντες, μετὰ τῶν ὁποίων σημαντικότεροι εἶναι ἡ θέσις τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς καὶ ἐν τῇ Θεῷ Λατρείᾳ, ἡ θεολογικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι κάθε

τιμή και προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων, «ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει» καὶ τὰ διάφορα ἱστορικά θαύματα, τὰ ὁποῖα ἀπεδόθησαν σ' αὐτές. Οὐσιαστικά, θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ὅλες οἱ εἰκόνες εἶναι θαυματουργές, διότι θαύματα δὲν εἶναι μόνον οἱ θεραπείες σωματικῶν νόσων καὶ ἡ ἀποτροπὴ ἐπιχειμένης συμφορᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνίσχυση τῆς πίστεως καὶ ἐλπίδος καὶ ἡ ἀνακούφιση τῆς ψυχῆς τῶν πιστῶν.

Ὁ προσευχόμενος ἐνώπιον τῶν εἰκόνων αἰσθάνεται ὅτι βρίσκεται σὲ ἓνα ζωντανὸ προσωπικὸ διάλογο μὲ τοὺς εἰκονιζομένους ἁγίους τοῦ Θεοῦ⁶². Ἡ εἰκόνα θὰ μπορούσε νὰ παρομοιασθεῖ μὲ τὸν θεοφιλῆ διερμηνεῖα τοῦ διαλόγου αὐτοῦ καὶ τὸν μεσάζοντα ἐκείνον, ὁ ὁποῖος καθηλώνει ὅλη τὴν ὑπαρξὴ τοῦ προσευχομένου.

Ἔτσι κατανοεῖται ἡ συχνὴ μεταρσίωση καὶ κατάνυξη τῶν προσευχομένων, ὥστε νὰ χάνουν τὴν αἴσθησιν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ νὰ γεύονται τὴν ἀνταύγειαν τῆς αἰωνιότητος καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Θεοῦ. Τότε ἡ ψυχὴ τους φορτίζεται μὲ τὴν ἁγιαστικὴ δύναμιν καὶ χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ αἰσθάνονται λυτρωμένοι. Γι' αὐτὴν τὴν ἱερότητα τῶν εἰκόνων οἱ πιστοὶ καταφεύγουν συνεχῶς στοὺς διαφόρους ναοὺς, ὅπως π.χ. στὴν Παναγία Δεξιὰ καὶ στὸν Ἅγιο Δημήτριον (Θεσσαλονίκης), ἢ στὶς διάφορες πόλεις καὶ τὰ προσκυνήματα τῆς χώρας γιὰ νὰ προσευχηθοῦν καὶ νὰ δεηθοῦν τῆ μεσολάβησιν τῶν Ἁγίων διὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐχαράκτηρισε τὴν τιμὴ καὶ προσκύνησιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων ὡς «ἐγκριτον θεάρεστον θεσμοθεσίαν καὶ παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, εὐσεβὲς αἴτημα καὶ ἀνάγκη τοῦ πληρώματος αὐτῆς»⁶³.

Μὲ τὶς εἰκόνες αὐτές δὲν παραβιάζεται οὔτε ἀπογυμνώνεται τὸ ἀπεριγύρατον τῆς Θεότητος, ἀλλ' ἀπλῶς περιγράφεται μόνον ἡ ἱστορικὴ θεανδρική παράστασις τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας καὶ ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένως, κάθε τιμὴ καὶ προσκύνησις τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀνοίγει ἓνα προσωπικὸ πνευματικὸ διάλογο μεταξὺ τοῦ προσκυνούντος πιστοῦ καὶ τοῦ εἰκονιζομένου Ἁγίου,

62. Βλ. Χρ. Κρικώνη, «Ἡ ἑορτὴ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τὸ νόημα τῶν ἱερῶν εἰκόνων κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας», ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικό, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 77 (1994) Θεσσαλονίκη 1994, σ. 138-141. καὶ Π. Χρήστου, *Οἱ Εἰκόνες καὶ ἡ Ὄρθοδοξία*, σ. 90-93. Ἐκδοσις ΕΘΕΒΕ, Ὀμιλίες - Διαλέξεις Ἐπικαίρων θεμάτων, Θεσσαλονίκη 1992.

63. Βλ. J. D. Mansi, *μν. ἔργ.*, 13, 252B, καὶ Μ. Σιώτου, «*Διδασκαλία...*», σ. 71-82.

ἐγκαινιάζει μία μυστική κοινωνία ἐξαγνισμού, τὴν ὁποία ἐξηγεῖ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς λέγων· «ἐπειδὴ ἄνθρωπός εἰμι καὶ σῶμα περικεμαί, ποθῶ σωματικῶς ὁμιλεῖν καὶ ὁρᾶν τὰ ἅγια»⁶⁴. Δεδομένου ὅτι ὅλοι οἱ εἰκονιζόμενοι Ἅγιοι εἶναι «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ» ἐκτυπώματα τῆς μιᾶς Θεότητος, οἱ ἱερεῖς εἰκόνες τους εἶναι ἐκτυπώματα τῆς πνευματικῆς τελειώσεώς τους στὸν κόσμον, σύμφωνα πάντοτε μὲ τὴ διακήρυξη τοῦ Μ. Βασιλείου ὅτι «ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει»⁶⁵.

4. Ο ΑΝΤΙΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ.

Τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς προέρχεται ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ δικαιολογεῖ πλήρως τὴν ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπιγείου παρουσίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, γιὰ τὴν συχνότερη ἀπεικόνιση τῆς μορφῆς τους, καθὼς καὶ τῶν ἄλλων προσώπων τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἰδίως τῶν Ἱεροσολύμων. Οἱ ὀλίγες φυσικὲς εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, οἱ ζωντανὲς ἀναμνήσεις τῆς μορφῆς καὶ τοῦ παραστήματός τους, τίς ὁποῖες διετήρησαν ὅσοι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ μὲ τὰ ἴδια τους τὰ μάτια τοὺς εἶχαν γνωρίσει καὶ τοὺς εἶχαν συναναστραφεῖ, ἦταν εὐκόλο νὰ μεταδοθοῦν καὶ σὲ ἄλλους συνανθρώπους τους ποὺ δὲν τοὺς εἶχαν ἰδεῖ μὲ τὰ ἴδια τους τὰ μάτια. Ἔτσι, δημιουργήθηκε ἡ σχετικὴ προφορικὴ παράδοση τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τὸ ἀληθινὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο τῶν ἀπεικονίσεων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου στὶς παλαιохριστιανικὲς σαρκοφάγους, στοὺς εὐκτήριους οἴκους καὶ στὶς Κατακόμβες. Ἡ ἀρχικὴ χρῆση τῶν ἀπεικονίσεων αὐτῶν δὲν ἦταν μόνο διδακτικὴ ἀλλὰ καὶ τιμητικὴ.

Αὐτὴν τὴν τιμητικὴν παράσταση τῆς μορφῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, καὶ ὁποιοῦδήποτε ἄλλου ἱεροῦ προσώπου τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἦταν εὐκόλο νὰ παρεξηγήσουν κάποιοι ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, ἀκόμη καὶ Χριστιανοὶ ἐξ Ἰουδαίων, γιὰ τὸ λόγο, ὅτι αὐτὲς οἱ

64. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, «Λόγος Α', πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς Ἁγίας Εἰκόνας», *PG* 94, 1264C. Βλ. καὶ Χρ. Κρικιάνη, «Ἡ ἐροτὴ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὸ νόημα τῶν ἱερῶν εἰκόνων κατὰ τὴν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας», *Γ.Π.* 77 (1994), σ. 138-141 καὶ Π. Χρήστου, *Οἱ εἰκόνες καὶ ἡ Ὁρθοδοξία*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 90-93.

65. Μ. Βασιλείου, «Περὶ Ἁγίου Πνεύματος, ΙΗ' 45», *ΒΕΠ* 52, 269, 19-20 καὶ 52, 286,34-287,23 καὶ «Ἐπιστολὴ 360», *ΒΕΠ* 55, 383, 18-30. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, «Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, κεφ. Ε'», *PG* 44, 137.

παραστάσεις για πρώτη φορά εμφανίσθηκαν από τους έξι έθνών χριστιανούς έκτος της Παλαιστίνης και μάλιστα να την κρατήσουν μακριά, ακόμη και κατά τον γ' αιώνα.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τοῦ θέματος τῆς «εἰκονομαχίας», διαπιστώνει καθαρὴ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐχθρικῆς αὐτῆς στάσεως τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ στοὺς κυριότερους ἐκπροσώπους της.

Οἱ πρῶτοι Εἰκονομάχοι, παρακινούμενοι συστηματικὰ ἀπὸ τὶς κατηγορίες τῶν Ἰουδαϊστῶν, περὶ εἰδωλολατρίας τῶν χριστιανῶν ἐκείνων ποὺ τιμοῦσαν καὶ προσκυνοῦσαν τὶς ἱερῆς εἰκόνες, μεγαλοποιοῦσαν κάποιες παρεκκλίσεις καὶ ἀκρότητες καὶ ἐξεμεταλλεύονταν, δυσφημιστικά, κάποια μεμονωμένα περιστατικὰ ἀπλοϊκῶν, ἀγραμμάτων καὶ ἐνίοτε θρησκολήπτων χριστιανῶν ποὺ ἐκτρέπονταν σὲ ὑπερβολὲς καὶ καταχρήσεις τῆς τιμῆς τῶν ἱερῶν εἰκόνων⁶⁶.

Ἡ Ἐκκλησία, μὲ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία της ποὺ ἀνέπτυξε γιὰ τὴν τιμὴ καὶ προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ἀντιμετώπισε ἐγκαίρως τὰ φαινόμενα αὐτὰ τῶν μεμονωμένων περιστατικῶν καταχρήσεων. Ἡ ὀρθὴ διδασκαλία της εἶχε ἤδη διατυπωθῆ καὶ γραπτῶς ἀπὸ τὸν Μ. Βασίλειο⁶⁷. Κατὰ τὸ πνεῦμα δὲ τῶν ἀποφάσεων τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ οἱ εἰκόνες διδάσκουν τὴν κατὰ χάριν ἐξομοίωση τῶν εἰκονιζομένων Ἀγίων μὲ τὸν Θεόν, διὰ τῆς ἀγιότητος τοῦ βίου τους, γι' αὐτὸ καὶ ἀρμόζει σ' αὐτὲς τιμὴ καὶ προσκύνηση. Σχετικὰ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς γράφει: «ὁ μὴ προσκυνῶν ἐχθρὸς ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καὶ τῶν Ἀγίων, ἐκδικητῆς δὲ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων, ἔργῳ ἐπιδεικνύμενος τὴν λύπην, ὅτι οἱ ἅγιοι

66. J. D. Mansi, *μν. ἔργ.*, 14, 113B-120B. Αὐγουστίνου, «De moribus ecclesiae catholicae», 34, *PL* 32, 1342. Ἀγίου Νεκταρίου, *μν. ἔργ.*, 179-181. Β. Γιαννοπούλου, *μν. ἔργ.*, σ. 88-89. Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ.*, 145 ἔ.

67. Μ. Βασιλείου, «Εἰς τοὺς Ἁγίους τεσσαράκοντα Μάρτυρας», *ΒΕΠ*, 54, 172, 25-32, Ὁ ἅγιος Βασίλειος, ὁ μέγας πατὴρ ἡμῶν ἐγκωμιάζων τοὺς Ἁγίους Τεσσαράκοντα λέγει: «Ἐπειδὴ καὶ λογογράφοι πολλὰκις καὶ ζωγράφοι διασημαίνουσαν οἱ μὲν λόγῳ κοσμοῦντες, οἱ δὲ τοῖς πίναξιν ἐγκαράττοντες, καὶ πολλοὺς ἐπήγειραν πρὸς ἀνδρείαν ἐκάτεροι. Ἄ γὰρ ὁ λόγος τῆς ἱστορίας διὰ τῆς ἀκοῆς παρίσθησι, ταῦτα γραφῆ σιωπῶσα διὰ μιμήσεως δείκνυσιν. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ἀνυμνήσωμεν τὰς ἀρετὰς τῶν ἀνδρῶν τοὺς παρόντας καὶ οἰονεῖ ὑπ' ὄψιν αὐτῶν ἀγαθόντες τὰς πράξεις κινήσωμεν, πρὸς μίμῃσιν τοὺς γενναιοτέρους καὶ οἰκειοτέρους αὐτοῖς τὴν προαίρεσιν. Καὶ γὰρ ὁ λογογράφος ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τί ἔγραψεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ; πᾶσαν τὴν ἑνσαρκον οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ παρέδωκε τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ζωγράφος ποιεῖ. Ἐξωγράφησεν ἐν τῷ πίνακι τῆς Ἐκκλησίας τὴν εὐπρέπειαν... πᾶσαν τὴν ἑνσαρκον οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν Ἀγίων, καὶ παρέδωκε καὶ αὐτὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς μᾶλλον ἀμφοτέροι μίαν ἐξήγησιν ἀπεγράψαντο, καὶ διδάσκουσιν ἡμᾶς».

τοῦ Θεοῦ τιμῶνται καὶ δοξάζονται, ὁ δὲ διάβολος καταισχύνεται. Ἡ γὰρ εἰκὼν θριάβωσίς ἐστι καὶ φανέρωσις καὶ στηλογραφία εἰς μνήμην τῆς νίκης τῶν ἀριστευσάντων καὶ τῆς αἰσχύνης τῶν ἡττηθέντων καὶ καταβληθέντων»⁶⁸. Καὶ ἔτσι κατανοεῖται ὁ πολὺ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐκείνων συγγραφέων, οἱ ὅποιοι ἦταν ἀντίθετοι στὴν τιμὴ καὶ προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων.

Σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα ἀναφέρθηκαν μέχρι τώρα, θὰ μπορούσε νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ἡ ἱστορία τῆς εἰκονομαχίας θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ διακριθῆ σὲ τρεῖς περιόδους:

α) Ἡ πρώτη φθάνει μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ ζ' αἰ. καὶ διακρίνεται γιὰ τὴν ἀντίθεση στὴ χρῆση, τιμὴ καὶ προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων, γενικότερα μὲν ἀπὸ τοὺς ἰουδαϊζόντες χριστιανοὺς κυρίως τῆς Παλαιστίνης καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν, εἰδικότερα δὲ ἀπὸ συγκεκριμένους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς. Αὐτοὶ ἦταν α) ὁ πρεσβύτερος Ἀλεξανδρείας Πιέριος († 300) γ' αἰ., διευθυντῆς τῆς κατηχητικῆς σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, β) ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Εὐσέβιος († 340), ἔμπιστος σύμβουλος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ γ) ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντίας τῆς Κύπρου Ἐπιφάνιος († 430)⁶⁹. Αὐτοί, μὲ τὴν ἀντίθεσή τους πρὸς τὶς εἰκόνες, ἐξέφρασαν τὴν ἐπίδραση ποὺ εἶχαν ὑποστῆ ἀπὸ τὶς ἰουδαϊκὲς ἀντιλήψεις, ἰδίως ὁ Ἐπιφάνιος τοῦ ὁποίου ἡ καταγωγή του ἀπὸ τὸν ἰουδαϊσμὸ ἦταν βεβαία. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ δὲν κατόρθωσαν νὰ ἐκτιμῆσουν τὸ πρακτικὸ, ἀλλὰ καὶ πνευματικὸ βᾶθος τῶν ὧσων συνέβαιναν στὶς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν, ὅταν προσκυνοῦσαν τὶς ἱερὲς εἰκόνες καὶ ἐπικοινωνοῦσαν ψυχικὰ μὲ τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπά τους. Καὶ τὸ μόνο ποὺ ἐπέτυχαν ἦταν ἡ ἐπώνυμη καταδίκη τους ἀπὸ τὴν Ζ' Οἰκουμενικῆ Σύνοδο⁷⁰. Ἀξιοπρόσεκτο ὅμως εἶναι ὅτι ὅλοι ὅσοι καταδικάσθηκαν ἀπὸ τὴ Ζ' Οἰκουμενικῆ Σύνοδο σχετίζονταν μὲ τὶς διδασκαλίες τῶν μεγάλων αἵρεσιάρχων καὶ μάλιστα τῶν «ἰουδαϊστῶν» ποὺ ἦταν οἱ χειρότεροι ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτοὶ ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ κατέστρεφαν τὶς ἱερὲς εἰκόνες μὲ ἰδιαί-

68. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *μν. ἔργ.*, Λόγος Γ', ι', *PG* 94, 1333A'. «Λόγος Β', στ'», *PG* 94, 1288BD, «Λόγος Γ', α'», *PG* 94, 1318A.

69. Βλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *μν. ἔργ.*, «Λόγος Α', κε'», *PG* 94, 1257AB. «Λόγος Β', ιη'», *PG* 94, 1305A ὅπου δὲν δέχεται τὴν μεταγενέστερη ἀποψη ὅτι ἦταν πολέμιος τῶν ἰ. εἰκόνων. Ἀντίθετα, οἱ Ἄγ. Νεκτάριος, *μν. ἔργ.*, 225. Ν. Ἀναγνωστόπουλος, *μν. ἔργ.*, σ. 205-207. Ἄμ. Γιακαλῆς, *μν. ἔργ.*, σ. 91-93 καὶ E. Lucius, *μν. ἔργ.*, προβάλλουν ὡς δικαιολογία τὴν ἰουδαϊκὴν καταγωγή του.

70. Βλ. J. D. Mansi, 13, 373-380, ὄρον τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

τερη ἐμπάθεια, ὡς δῆθεν βδελυρὰ ἀντικείμενα εἰδωλολατρίας⁷¹.

β) Ἡ δεύτερη περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς εἰκονομαχίας ἐντοπίζεται κυρίως στὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὰ ἔτη 726-842. Κατὰ τὴν περίοδο αὕτη οἱ εἰκονομάχοι συνετάραξαν τὴν κοινωνία, τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸ ἔθνος. Οἱ αἰρετικοὶ αὐτοὶ Εἰκονομάχοι (Μανιχαῖοι, Παυλικιανοί, Μωαμεθανοί), μεγαλοποιούντες τὶς περιορισμένες καταχρήσεις τῶν ἀπαιδευτῶν θρησκοκλήπτων χριστιανῶν, ἐπηρεάσαν πολὺ τοὺς αὐτοκράτορες Λέοντα Γ' (717-741) καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου Ε' (741-775) τὸν «*Κοπρώνυμον*»⁷², οἱ ὁποῖοι καὶ ἄρχισαν ἐπισημως τὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν εἰκόνων καὶ τῆς ἐπισήμου ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διχασθοῦν βαθύτατα κλήρος, μοναχοὶ καὶ λαὸς καὶ νὰ βλάψουν θανάσιμα τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος. Ἡ μακρὰ καὶ συνεχὴς ἀναταραχὴ τῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν ἦταν τὸ τίμημα τῶν ὀποιοῦνδήποτε μεταρρυθμίσεων αὐτῶν ποὺ κράτησαν 116 χρόνια (726-842). Οἱ Εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες δεχόμενοι τὶς εἰσηγήσεις καὶ τὶς ὑποβολιμαῖες κατηγορίες τῶν Μανιχαίων, Παυλικιανῶν, Ἰουδαίων καὶ Μωαμεθανῶν, δηλαδὴ ὄλων τῶν εἰκονομάχων, ἐναντίον τῶν εἰκονοφίλων, τοὺς ὁποῖους ἀντιμετώπιζαν μὲ πείσμα καὶ φανατισμό, δὲν ἔκαναν διάκριση ἀνάμεσα στὴν ὀρθὴ θεολογικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ στὶς περιορισμένες καταχρήσεις ποὺ εἶχαν παρατηρηθῆ.

Ἔτσι, κατὰ τὴν περίοδο αὕτη κατεστράφησαν ἱερῆς εἰκόνες ἀνυπολογίστου ἱστορικῆς ἀξίας, ἀριστουργήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, ἔργα πνευματικῆς περισυλλογῆς καὶ εὐλάβειας· ἀποκορυφώθηκαν οἱ ἀντιθέσεις καὶ τὰ μίσση μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων· διεπράχθησαν τὰ πιὸ φρικτὰ ἐγκλήματα, χάθηκε ἡ γαλήνη καὶ ἡ εἰρήνη ἀνάμεσα στοὺς πολῖτες καὶ τέλος, ἀναταραχὴ, ἀβεβαιότητα καὶ ἀνασφάλεια ἐπικρατοῦσαν σὲ ὅλο τὸ λαό.

Ἐναντίον τῶν Εἰκονομάχων, τῆς περιόδου αὐτῆς, ἀντιτάχθηκαν οἱ πνευματικότεροι ἐκπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτοὶ ἦταν οἱ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (675-740)⁷³, ὁ πάπας Ρώμης Ἄδριανὸς (771-795)⁷⁴,

71. Βλ. J. D. Mansi, *μν. ἔργ.*, 13, 157E. 245AB. 252A. 261D. 339AB. 577A καὶ 18, 157DE. 181B. 196DE. 197E. 200A. Πρὸβλ. Β. Στεφανίδου, *μν. ἔργ.*, 231-240. Β. Γιαννοπούλου, *μν. ἔργ.*, σ. 97-98. Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ.*, σ. 146-147.

72. Βλ. Β. Στεφανίδου, *μν. ἔργ.*, σ. 232. 235

73. Οἱ Λόγοι του Α', Β' καὶ Γ' «πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς Ἁγίας Εἰκόνας» (PG 94, 1232-1420) ἀπέτελεσαν τὴ βάση ἐπικρατήσεως τῆς διδασκαλίας γιὰ τὶς ἰ. εἰκόνας. βλ. Β. Ἀναγνωστοπούλου, *μν. ἔργ.*, 211-212. Ν. Ζία, *μν. ἔργ.*, σ. 84.

74. Βλ. J. D. Mansi, *μν. ἔργ.*, 12, 1055A-1071B καὶ 13, 458-462D.

ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ταράσιος (784-806)⁷⁵, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης⁷⁶ († 826) καὶ ἄλλοι.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποία διετύπωσαν εἰς τὰ σχετικὰ ἔργα τους, τῆς ὀρθοδόξου καὶ ὑγιοῦς περὶ τῶν εἰκόνων ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (787), διὰ τοῦ «Ὁρου» τῆς, ὡς καὶ διὰ τῆς τελικῆς ἐπικυρώσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς ἀπὸ τὴν ἐνδημοῦσα Σύνοδον (τῆς 11ης Μαρτίου) τοῦ 843, κατεδίκασε τὴν εἰκονομαχίαν καὶ τοὺς Εἰκονομάχους, ὡς τοὺς πλέον ἐπικινδύνους αἰρετικούς γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν, διότι ἦταν ἀντίθετοι πρὸς τὴν οἰκονομία τῆς ἄκρας συγκαταβάσεως τοῦ Θεοῦ στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, ὡς καὶ τῆς πνευματικῆς ἐνότητος τοῦ ἔθνους. Τὰ δύο αὐτὰ θέματα ἀποτελοῦν τὸ ἐπίκεντρον τοῦ «θριάμβου» τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ ὁποῖος ἐπετεύχθη ἀπὸ τὴ συνετὴ πολιτικὴ τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας μὲ τὴν ἐνδημοῦσα Σύνοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν 11η Μαρτίου τοῦ 843. Ἡ Σύνοδος αὐτῆ, ἀφοῦ ἐπεκύρωσε τὶς ἀποφάσεις τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 787, ἐπέβαλε τὴν ἀναστήλωση τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ ἀπὸ τότε καθορίσθηκε ἡ «Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας» ὡς ἡ ἑορτὴ τῆς θριαμβευτικῆς ἀναστήλωσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων.

Οἱ Εἰκονομάχοι τῆς περιόδου αὐτῆς ἦταν οἱ πῶς ἐπικίνδυνοι αἰρετικοὶ ὄλων τῶν ἄλλων. Γιατὶ αὐτοὶ περιελάμβαναν ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ σπέρματα τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων αἱρέσεων καὶ γιὰ τὸν ἴδιον ἀπέρριπταν τὶς ἱερὰς εἰκόνες γιὰ οὐσιαστικότερους θεολογικοὺς λόγους. Κυρίως αὐτοὶ δυσκολεύονταν νὰ κατανοήσουν τρεῖς μεγάλες βασικῆς ἀλήθειες τῆς χριστιανικῆς πίστεως: α) ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ»⁷⁷, β) ὅτι εἶναι δυνατὴ ἐπὶ γῆς ἡ πνευματικὴ τελείωση μέχρι τῆς κατὰ χάριν θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (δηλαδὴ ὁ ἁγιασμός του), καὶ γ) τὴν ἀντίδοση τῶν ιδιωμάτων τῆς θείας ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τῆς θεανδρικῆς ὑποστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, χάρις σὴν ὁποία ἦταν Αὐτὸς ἡ τέλεια εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς (Β' Κορ. 4,4. Κολ. 1,15). Τὸ βασικὸ λάθος τῶν Εἰκονομάχων ἦταν ἡ μεταφορὰ τοῦ ἀγῶνα τους ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα ἔκτροπα καὶ τὶς περιορισμένες

75. Βλ. J. D. Mansi, *μν. ἔργ.*, 12, 1083CD. Πρβλ. Ἄγ. Νεκταρίου, *μν. ἔργ.*, σ. 193-194.

76. Βλ. «Α', Β' καὶ Γ' ἀντιρρητικούς λόγους κατὰ τῶν εἰκονομάχων», *PG* 99, 328-435. Πρβλ. Ἄγιου Νεκταρίου, *μν. ἔργ.*, σ. 206.

77. Βλ. J. D. Mansi, *μν. ἔργ.*, 12, 1059E. 1146C-1151D. 13, 17A. 453-508. 16, 365C. 393D. 501A. 513A.

καταχρήσεις τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ἀπὸ ὀλίγους ἀπαιδευτοὺς καὶ θρησκολήπτους χριστιανούς, στὴ χριστολογικῇ, ἐκκλησιολογικῇ καὶ σωτηριολογικῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτὴ εἶχε διατυπωθῆ ἀπὸ τοὺς μεγάλους Πατέρες καὶ Θεολόγους τῆς. Ἡ ἱστορικὴ εὐθύνη βασικὰ βαρύνει τὸν δῆθεν θεολογούντα αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον τὸν Ε΄, ὁ ὁποῖος ἀπεδέχθη τὶς εἰσηγήσεις τῶν ὀρθολογιστῶν καιροσκόπων, θρησκευτικῶν συμβούλων του (ὅπως ἦταν ὁ Εὐσέβιος ἐπίσκοπος Καισαρείας) πρὸς ἐκσυγχρονισμό τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ὅποια ἀποτελοῦσε καὶ δική του ἐπιδίωξη. Κυρίως αὐτός, ὅπως καὶ ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, ἐπέμεναν πεισματικὰ στὸ «ἀνεκόνιστον» τῆς θεανθρωπίνης μορφῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀκριβῶς γιατί δὲν μποροῦσαν νὰ κατανοήσουν, κατὰ ὀρθόδοξον τρόπον, τὴν ἀντίδοση τῶν ιδιωμάτων τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης. Γι' αὐτὸ καὶ ἐστρέφοντο ἐναντίον τῆς τιμῆς καὶ τῆς προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων, τὶς ὁποῖες θεωροῦσαν ἐπινόηση τοῦ διαβόλου. Καί, ὅπως εὐστοχα ἔχει παρατηρηθῆ, οἱ Εἰκονομάχοι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἦταν τὰ τραγικὰ ὄργανα τοῦ Σατανᾶ στὸν ἀγῶνα τους ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας.

γ) Ἡ Τρίτη περίοδος, τῆς ἱστορίας τῆς εἰκονομαχίας ἀπὸ τοῦ 843 μέχρι σήμερον, περιλαμβάνει τοὺς Εἰκονομάχους ὄλων τῶν ἀποχρώσεων καὶ ὀνομασιῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀποδέχονται τὴν διδασκαλίαν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅπως τέτοιοι εἶναι, οἱ πιδὸ παράλογοι, οἱ χιλιαστές, οἱ μάρτυρες δηλ. τοῦ Ἰεχωβά, καθὼς καὶ διάφοροι ἄλλοι⁷⁸ ὅμοια φρονούντες καὶ διδάσκοντες μὲ αὐτούς.

5. ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ.

Ὁ ἱερός Φώτιος κατέχει ἐξέχουσα θέση στὴν ὀρθόδοξη θεολογία καὶ γενικότερα στὴ βυζαντινὴ γραμματεία. Αὐτὸ ὀφείλεται κυρίως στὴν εὐρυμάθεια, τὴ σοφία, τὸ κατὰ πάντα ὀρθόδοξο φρόνημά του, ὥστε νὰ θεωρεῖται, ἀλλὰ καὶ νὰ εἶναι, γνήσιος φορέας καὶ διαπρῦσιος κήρυκας τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως. Ἐπίσης ἡ σθεναρὴ στάση του στὶς διάφορες παπικὲς ἀξιώσεις καὶ μάλιστα στὴν ἀναίρεση τῆς παπικῆς κακοδοξίας τοῦ filioque, πὺ ὑπῆρξε ἀντάξια τῆς προσωπικότητός του, τὸν ἀνέδειξαν ὡς μία ἀπὸ τὶς πλέον ἀξιόλογες ἐκκλησιαστικὲς φυσιογνωμίες τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς περιόδου ἐκείνης.

78. Βλ. Μ. Σιώτου, *μν. ἔργ.*, σ. 154-157.

Ἐπειδὴ ὁ ἱερὸς Φώτιος ἔζησε σὲ ἐποχὴ πού συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν εἰκονομαχία, γνώριζε καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον ὄλο τὸ πρόβλημα περὶ τῶν εἰκόνων καὶ βεβαίως καὶ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία περὶ αὐτῶν, ὅπως αὐτὴ εἶχε ἀποκρυσταλλωθῆ μὲ τὸ τέλος τῆς εἰκονομαχίας. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀντιλήψεις του γιὰ τὶς ἱερὲς εἰκόνες ἔχουν πολὺ μεγάλη σημασία καὶ θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἀνακεφαλαιώση τῆς διδασκαλίας περὶ τῶν εἰκόνων τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν του.

Τὶς σχετικὲς μὲ τὸ θέμα ἀντιλήψεις τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ἀντλοῦμε ἀπὸ διάσπαρτες μαρτυρίες στὰ συγγράμματά του, κυρίως στὰ Ἄμφιλόχεια, τοὺς Λόγους καὶ τὶς Ἐπιστολές του. Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ ἀναφερθῆ Ἡμιλία του, ἡ ὁποία ἐξεφωνήθη ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, τὸ Μεγάλον Σάββατον «ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν φιλοχρίστων βασιλέων, ὅτε τῆς Θεοτόκου ἐξεικονίσθη καὶ ἀνεκαλύφθη μορφή»⁷⁹. Ὅμως σημαντικὴ ἀπώλεια γιὰ τὸ θέμα μας πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ μὴ διάσωση τῆς πραγματείας του «Περὶ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως»⁸⁰, καθὼς καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία θὰ πρέπει νὰ εἶχε ἀσχοληθῆ μὲ τὴν καταδίκη τῶν εἰκονομαχικῶν κακοδοξιῶν⁸¹.

Ἡ στάση τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ἐναντὶ τῆς εἰκονομαχίας εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνη μὲ τὴ διδασκαλία τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἐκείνων τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἀντιμετώπισαν αὐτήν, ὅπως τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως, Ἀνδρέου Κρήτης, καὶ βεβαίως τῶν ἀρχαιοτέρων πατέρων. Οἱ παραπάνω εἰκονόφιλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζουν, μὲ τὴ διδασκαλία τους, τὴν ἀρχαία ὀρθόδοξη πατερικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς

79. Βλ. Β. Λαοῦρδα, *Φωτίου Ἡμιλία*, Θεσσαλονίκη 1959, Ἡμιλία 17η, σ. 164-172.

80. Ἰ. Βαλέττα, *Φωτίου τοῦ σοφωπάτου καὶ ἀγιωπάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἐπιστολαί*, ἐν Λονδίῳ 1864, σ. 96. Βλ. Φωτίου, «Ἄμφιλόχεια, Α'», *PG* 101, 96C. «Τῆς γὰρ εἰκονομαχικῆς λύσεως, τὴν διὰ τῆς κακουργίας ταύτης ἀπόνοιαν, μετὰ τῆς ἄλλης αὐτῶν φρενοβλαβοῦς κακομηχανίας ἰδιαζόντως ἡμῖν λόγος ἐθριάμβευσεν».

81. Βλ. Fr. Dvornik, «The Patriarch Photius and Iconoclasm», εἰς *Dumbarton Oaks Papers*, Cambridge (Mass.), 77 (1953) σ. 77 καὶ 69-97 καὶ εἰς *Photian and Byzantine Ecclesiastical Studies*, London 1974, σ. 69-97. Ἐπίσης C. Mango, «The Liquidation of Iconoclasm and the Patriarch Photius», εἰς A. Bryer, J. Herrin, *Iconoclasm*, Birmingham 1975, σ. 133-140 καὶ Β. Γιαννοπούλου, «Εἰκὼν κατὰ τὸν ἱερόν Φώτιον», ἀνάτ. *Θεολογίας*, Ἀθήναι 1980, σ. 7 ἐ.

(680-755), στις τρεις πραγματείες του «*Περὶ Εἰκόνων*», ἐξετάζει μὲ νηφαλιότητα τὸ πρόβλημα τῆς χρήσεως εἰκόνων καὶ δίδει σ' αὐτὸ ὀρθὴ λύση, τὰ δὲ ἐπιχειρήματά του ἀπετέλεσαν τὴν κύρια βάση καὶ θέση τῶν Ὁρθοδόξων καθ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης (759-826), στοὺς τρεῖς Ἀντιρρητικούς κατὰ τῶν Εἰκονομάχων λόγους του, ἐπιχειρεῖ νὰ κατοχυρώσει τὴ διδασκαλία τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου μὲ διαφόρους συλλογισμοὺς καὶ εἰδικὰ στὸν δεύτερο λόγο του μὲ τρόπο διαλογικό. Ὁ Νικηφόρος Κωνσταντινουπόλεως (755-828), στὸ ἔργο του Ἀντιρρητικοὶ Ληρημάτων τοῦ Μαμωνᾶ, ὑπονοῶν τὸν Κωνσταντῖνον Ε', χαρακτηρίζει τὴν εἰκονομαχία ὡς συμπλοκὴ τῆς μανιχαϊκῆς ἔχιδνας μὲ τὴν ἀρειανικὴ ἀσπίδα καὶ ἀπορρίπτει τὴν κατηγορία τῶν Εἰκονομάχων, ὅτι ὅσοι ἐμμένουν στὴ χρῆση τῶν εἰκόνων εἶναι εἰδωλολάτρες. Προβάλλει πῶς σταθερὴ χριστολογικὴ βάση ὑποστηρίζων ὅτι ἡ εἰκόνα εἶναι οἰκία τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὅπως τὸ σῶμα εἶναι δικό του.

Ἀνάλογη, τέλος, ἦταν καὶ σίαση τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης (660-740) μὲ τὸ ἔργον του, «*Περὶ τῆς τῶν Ἁγίων Εἰκόνων προσκυνήσεως*».

Ἡ εἰκονομαχία μετὰ τὴν ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν Θεοδώρα (842), ὡς ἐπιτρόπου τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Γ', καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀλλαγὴ μὲ τὴν ἀνάδειξη σὲ πατριάρχη τοῦ Μεθοδίου (843), ἀποδυναμώθηκε πλήρως, ἀφοῦ πλέον στερήθηκε τὴν πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία.

Οἱ Εἰκονόφιλοι, τοὺς ὁποίους ἀποτελοῦσαν τὰ εὐρύτερα λαϊκὰ στρώματα —πλὴν τῶν μακρινῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν ὅπου ἦταν ἰσχυρὴ ἡ ἐπικράτηση τῶν Παυλικιανῶν—, οἱ πολυάριθμοι μοναχοὶ καὶ ὁ κατώτερος κληρὸς, ἦταν ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία. Μία διαπίστωση εἶναι ὅτι δὲν ὑπῆρχαν ἀμετακίνητοι Εἰκονομάχοι, ἀφοῦ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς μετέβησαν στρατόπεδα —φανερὰ ἢ μυστικὰ— γιὰ νὰ διατηρήσουν τὶς θέσεις καὶ τὰ ἀξιώματά τους καὶ ἀσχοῦσαν τὴν ἐπιρροή τους στὴ διαμόρφωση τῶν κοινῶν γιὰ τὴ στήριξη ἢ ἀνατροπὴ τῶν πολιτικῶν ἢ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων, σύμφωνα πάντοτε μὲ τὰ ἀτομικά τους συμφέροντα.

Ἐνώπιον αὐτῆς τῆς καταστάσεως ὁ Μ. Φώτιος ἔδειξε ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὴν ἐξάλειψη καὶ τῶν τελευταίων ὑπολειμμάτων τῶν αἰρέσεων ποὺ ἐμφανίζονταν μὲ τὴν μορφὴ τῆς εἰκονομαχίας. Ὁ πατριάρχης Φώτιος ἐξεδήλωσε τὸ ἐνδιαφέρον του ἀρχικὰ μὲ περίσκεψη καὶ σύνεση, καὶ προπαντὸς μὲ τὴν πειθῶ, γιὰ τὴν ἀναίρεση καὶ ἀνασκευὴ τῶν εἰκονομαχικῶν ἰδεῶν καὶ

ἐπιχειρημάτων καὶ τὴν ἐπικύρωση τῶν δογμάτων τῆς Συνόδου τοῦ 787, μὲ τὴν ἀναγνώρισή της ὡς Οἰκουμενικῆς ἀπὸ τὴν Σύνοδο τοῦ 879. Ὅπως εἶναι γνωστόν, ὁ Φώτιος εἶχε θέσει ὡς κύριον λόγον συγκλήσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 861 τὴν καταπολέμηση τῶν ὑπολειμμάτων τῆς εἰκονομαχίας, ἀλλὰ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνόδου ἐκείνης κατεστράφησαν ἀπὸ τοὺς Ἰγνατιανούς, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Φωτίου, καὶ γι' αὐτὸν τὸ λόγο δὲν γνωρίζομε τὰ ὅσα συζητήθηκαν σ' αὐτήν.

Τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον τοῦ Πατριάρχου, γιὰ τὴν κατασίγαση τῆς εἰκονομαχικῆς ἔριδος, προβάλλεται στὴν πρὸς τὸν Βόγοριν (Μιχαῆλ) Βουλγαρίας μακρὰ ἐπιστολή του, ὅπου διὰ μακρῶν ἀναφέρεται στὴν Ζ' Οἰκουμενικῆ Σύνοδο καὶ στὴν ἀνάλυση τοῦ «Ὁρου» της γιὰ τὴν τιμητικὴ προσκύνηση τῶν εἰκόνων. Σημαντικότετη ἐπίσης εἶναι ἡ Ὁμιλία του, τὴν ὁποία ἐξεφώνησε ἀπ' ἄμβωνος τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὴν 29ῃ Μαρτίου τοῦ 867, ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαῆλ (842-807), μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ «ἐγκαινιασμοῦ» κάποιας πολὺ σπουδαίας εἰκόνας τῆς Θεοτόκου.

Ὅπως εἶναι γνωστόν, ἡ πολεμικὴ τῶν Εἰκονομάχων ἐβασίζετο κυρίως στὰ ἐξῆς σημεία: α) ὅτι οἱ εἰκόνες ἀπαγορεύονται ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ δὲν παραδίδονται ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους ἢ τοὺς ἀρχαίους Πατέρες, β) ὅτι δὲν ἐξεικονίζουσι τὰ ἀρχέτυπά τους πιστὰ καὶ ἐπομένως, ὡς μὴ γνήσιες, εἶναι ψευδώνυμες καὶ νόθοι, καὶ γ) ἐφ' ὅσον δὲν ἔχουσι καμμία σχέση ἢ ἀναφορὰ μὲ τὰ ἀρχέτυπά τους, εἶναι εἰδωλα βδελυκτὰ καὶ ἀπόβλητα τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τοὺς Εἰκονοφίλους ὅμως, οἱ ἱερὲς εἰκόνες ἀποτελοῦν ἀρχαία παράδοση, ἀναγομένη στοὺς χρόνους τῶν Ἀποστόλων, ἂν ὄχι στοὺς χρόνους τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δὲν εἰσηλθαν στὴν Ἐκκλησία ἀργότερα ἀπὸ ἄμεση ἢ ἔμμεση εἰδωλολατρικὴ ἐπίδραση. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀναφερομένη ἀπαγόρευση τῆς Π. Διαθήκης περὶ κατασκευῆς καὶ χρήσεως εἰκόνων καὶ ὁμοιωμάτων, ὁ ἱερὸς πατὴρ σημειώνει ὅτι ὁ Θεὸς δι' αὐτῶν ἀπεσκόπει τὴν προστασία τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία καὶ συνεπῶς οὐδεμία σχέση ἢ ἀναφορὰ ἔχουσι οἱ ἀπαγορεύσεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς μὲ τὶς ἱερὲς εἰκόνες, ἐφ' ὅσον αὐτὲς ἀποτελοῦν ἀποστολικὴ παράδοση. Ἀναφερόμενος στὴ δογματικὴ ἀπόφαση τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου γράφει σχετικὰ: *«Τὴν δὲ εἰκόνα Χριστοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, κατὰ τὰς ἀνέκαθεν Ἀποστολικὰς τε καὶ Πατερικὰς παραδόσεις, καὶ τὰς τῶν ἱερῶν λογίων ἐκφαντορίας, ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμιοῦτι τοῦ εἰκονιζομένου,*

προσκυνεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι ψήφοις ἀπάσαις ἐπεκύρωσέ τε καὶ ἐπεσφραγίσαστο...»⁸².

Στοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν Εἰκονομάχων ὅτι, ὅταν ἡ παράδοση τῶν «ἐγκρίτων πατέρων» ἀναφέρεται στὴ χρῆση εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸν Σίμωνα τὸν Μάγο καὶ τοὺς γνωστοὺς αἰρετικούς Καρποκρατιανοὺς (τέλη β' αἰ.), ἐννοεῖ ὅτι μόνο αὐτοὶ οἱ αἰρετικοὶ χρησιμοποιοῦσαν τὶς εἰκόνες κατὰ συνήθεια ἐθνικῆς ἐπιδράσεως καὶ ὄχι ἡ Ἐκκλησία. Σὲ αὐτὰ ὁ Φώτιος παρατηρεῖ ὅτι οἱ αἰρετικοὶ ψέγονται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ὄχι γιὰτὶ χρησιμοποιοῦσαν τὶς εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἀλλὰ γιὰτὶ τὶς χρησιμοποιοῦσαν κατὰ εἰδωλολατρικὴ συνήθεια· δηλαδὴ γιὰτὶ τὶς ἐλάτρευαν, ὅπως οἱ ἐθνικοὶ - εἰδωλολάτρες ἐλάτρευαν τὰ εἰδῶλα καὶ δὲν τὶς προσκυνοῦσαν τιμητικῶς, ὅπως διδάσκει ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλωστε οἱ χρησιμοποιοῦμενες εἰκόνες ἀπὸ τὸν Σίμωνα τὸ Μάγο, σύγχρονο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, ἀποδεικνύει περὶτρανα τὴν ὑπαρξὴ εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, οἱ ὁποῖες καὶ διέσωζαν τὴν πραγματικὴ μορφή τοῦ Χριστοῦ.

Ἐνα ἀκόμη ἀπὸ τὰ κύρια ἐπιχειρήματα τῶν Εἰκονομάχων ἐναντίον τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἦταν ὅτι οἱ εἰκόνες δὲν διασώζουν, οὔτε ἐμφανίζουν τὴν πραγματικὴ μορφή, δηλαδὴ τὰ ἀληθινὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προσώπων τῆς πίστεώς μας. Ὡς ἐκ τούτου, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχουν καμμία σχέση μετὰ τὰ ἀρχέτυπά τους, ἀποβαίνουν τελικὰ εἰδῶλα, βδελυκτὰ καὶ ἀπόβλητα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀποψη αὐτὴ τῆς παρατηρουμένης διαφορᾶς τοῦ αὐτοῦ προσώπου στὶς εἰκόνες ἀπαντᾶ στὴν ἀποδιδομένη στὸν Ἐπιφάνιο Κύπρου ἐπιστολὴ πρὸς Θεοδόσιον τὸν βασιλέα, τῆς ὁποίας ἡ εἰκονομαχικὴ σύνοδος τῆς Ἁγίας Σοφίας (815) ἔκανε εὐρύτατη χρῆση⁸³. Μάλιστα οἱ Εἰκονομάχοι κατὰ τὴν δευτέρη φάση τῆς ἔριδος (813-642/843), ἔχοντες ὡς κύριο στόχο τὶς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, ἐρωτοῦσαν τοὺς Εἰκονοφίλους: ποιά εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ἀληθινή; λόγῳ τῆς διαφορᾶς ποὺ παρουσίαζαν μεταξύ τους.

82. Βλ. Ἰω. Βαλέττα, *μν. ἔργ.*, σ. 218 καὶ σ. 360.

83. Βλ. H. Hennephot, *Textus byzantines ad Iconomachian pertinentes*, Leiden 1969, σ. 46-48. «Ἄμα δὲ καὶ ψεύδονται ἐξ ἰδίας αὐτῶν ἐννοίας μορφᾶς τῶν ἁγίων ἄλλως καὶ ἄλλως ἀνατυποῦντες, ποτὲ μὲν γέροντας, ποτὲ δὲ νεωτέρους τοὺς αὐτοὺς, ἃ μὴ ἐωράκασιν ἐμβατεῦοντες. Κόμην γὰρ ἔχοντα τὸν σωτήρα γράφουσιν ἐξ ὑπονοίας διὰ τὸ Ναζωραῖον αὐτὸν καλεῖσθαι, εἶπερ οἱ Ναζωραῖοι κόμας ἔχουσιν. Σφάλλονται δὲ οἱ τοὺς τύπους αὐτῶ συνάπτειν πειρώμενοι...». Βλ. Β. Γιαννοπούλου, «Εἰκὼν κατὰ τὸν ἱερὸν Φώτιον», σ. 40-60, θέσεις ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴν εἰσήγηση αὐτὴ βασικά.

Οἱ Εἰκονόφιλοι ἀπαντοῦσαν ὅτι οἱ εἰκόνες ἦταν στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της καὶ ὅτι οἱ ὑπάρχουσες διαφορὲς καὶ ἀνομοιοτήτες ὀφείλονταν εἴτε στὴν ἀνικανότητα τοῦ ζωγράφου νὰ μεταφέρει πιστὰ τὰ πλήρη χαρακτηριστικὰ τοῦ εἰκονιζομένου ἀπὸ κάποια παλαιὰ εἰκόνα σὲ νεώτερο ἀντίγραφο, εἴτε ὅτι ὁ κάθε ζωγράφος ἐξεικονίζει τὸν Χριστὸν σὲ διαφορετικὴ ἡλικία ἢ σὲ διάφορο περιβάλλον ἢ σὲ διάφορη ψυχολογικὴ κατάστασή του, ὅπως ἀναφέρει σχετικὰ καὶ ὁ Πατριάρχης Νικηφόρος, ὁ Ὁμολογητής⁸⁴. Ὅμως, στὰ ἐπίμονα παρόμοια ἐρωτήματα καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, ὁ Μ. Φῶτιος δικαιολογεῖ τὶς παρατηρούμενες διαφορὲς, σὲ σχετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ στὸν ἡγούμενο Θεόδωρο, λέγων ὅτι «*προτείνουσιν, ἔφης, τῶν εἰκονομάχων ὅσοι θρασύτεροι καὶ κακόσχολοι καὶ σοφὸν ἡγοῦνται τὸ περιεργον, ποία τῶν εἰκόνων Χριστοῦ ἀληθῆς· πότερον, ἢ παρὰ Ρωμαίους, ἢ ἦνπερ Ἴνδοι γράφουσιν, ἢ ἢ παρ' Ἑλλήνων, ἢ ἢ παρ' Αἰγυπτίους; Οὐκ ὁμοιοὶ γὰρ ἀλλήλαις αὐταί, καὶ ποίαν ἄν τις αὐτῶν ἀληθῆ φήσειε, δῆλον ὅτι παραγράφεται τὰς λοιπὰς*»⁸⁵. Καὶ τοῦτο γιατί οἱ χρησιμοποιούμενες εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς παραπάνω λαοὺς, παρουσίαζαν σημαντικὲς διαφορὲς, ἀφοῦ ὅλοι ἤθελαν τὸν Χριστὸ νὰ ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἰδικῆς τους ἐθνικότητος ἢ φυλῆς⁸⁶. Ἀλλὰ, κατὰ τὸν ἱερὸ Φῶτιο, ἡ χρῆση τῶν εἰκόνων ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, Ἰνδοὺς, Ἑλληνας καὶ Αἰγυπτίους ἀποδεικνύει τρανότατα τὴν καθολικότητα καὶ ὁρθότητα τῆς χρήσεως τῶν εἰκόνων ἀπὸ τὴν καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ ἐπειδὴ οἱ Εἰκονομάχοι, γιὰ νὰ ἀντιδιαστείλουν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς ἀπὸ τοὺς Εἰκονοφίλους ποὺ τιμοῦσαν τὶς εἰκόνες, ἐτόνιζαν τὴν ὀφειλομένη τιμὴ στὸ Εὐαγγέλιο (ποὺ περιέχει τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ) καὶ τὸ σύμβολο τοῦ Σταυροῦ, ὁ ἱερὸς Φῶτιος θέτει τοὺς Εἰκονομάχους ἐνώπιον τοῦ ἰδίου διλήμματος περὶ τῆς Γραφῆς καὶ τοῦ συμβόλου τοῦ Σταυροῦ, γιὰ νὰ ἀποδυναμώσει τὴ σημασία τοῦ ἐρωτήματός τους γιὰ τὴν ἀληθῆ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ⁸⁷. Ἐκεῖνο ποὺ ἐπεδιώκει ὁ Μ. Φῶτιος ἐδῶ νὰ τονίσει εἶναι τοῦτο· στίς εἰκόνες, τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὸ σύμβολο τοῦ Σταυροῦ, σημασία ἔχει τὸ περιεχόμενον, τὸ ἐσωτερικὸν καὶ βαθύτερον νόημά τους καὶ ὄχι ἡ μορφή καὶ ὁ

84. Νικηφόρου, «Λόγος ὑπὲρ τῆς ἀμωμότητος», PG 100, 612D-612A. 784B.

85. Βλ. Ἰω. Βαλέττα, *μν. ἔργ.*, «Ἐπιστολὴ ΜΓ' Θεοδώρῳ ἡγουμένῳ», σ. 339.

86. Βλ. παρὰ Β. Λαοῦρδα, «Ὁ Ἀρέθας περὶ εἰκονομαχίας», *Θεολογία ΚΕ'* (1954) 614-622 σχετικὴ ἀποψή του, καὶ Β. Γιαννοπούλου, *μν. ἔργ.*, σ. 42 ἔ.

87. Βλ. Ἰω. Βαλέττα, *μν. ἔργ.*, σ. 339-340. Β. Γιαννοπούλου, *μν. ἔργ.*, σ. 44-45.

έξωτερικὸς τύπος. Διότι ὅλα αὐτά, παρὰ τὶς ἔξωτερικὲς διαφορὲς καὶ παραλλαγές τους, καταγγέλλουν τὸ ἴδιο γεγονός, τὴν ἴδια ἀλήθεια τὸ μέγα καὶ σωτήριο μῆνυμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Φῶτιος διαφωνεῖ μὲ τὸν τρόπο σκέψεως καὶ τὴν ἐπιχειρηματολογία τῶν Εἰκονομάχων. Ἐὰν οἱ Εἰκονομάχοι συνδυάζουν τὸ ἔξωτερικὸν εἶδος μὲ τὸ ἐσωτερικὸν νόημα καὶ περιεχόμενον καὶ ἐπομένως ἀρνοῦνται τὶς εἰκόνες, λόγῳ τῶν διαφορῶν καὶ παραλλαγῶν τῆς μορφῆς τῶν εἰκονιζομένων, ὀφείλουν νὰ ἀρνηθοῦν καὶ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ σύμβολον τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, τὸν Σταυρόν. Ὁ ἱερός Φῶτιος δέχεται τὶς ἔξωτερικὲς διαφορὲς, τὶς παραλλαγές καὶ τὴν ποικιλία στὴ λατρεία καὶ γενικότερα στὸ Χριστιανισμό, μὲ τὴν προϋπόθεση βεβαίως τῆς μὴ ἀλλοιώσεως καὶ παραφθορᾶς τῆς οὐσίας τοῦ βαθυτέρου νοήματος καὶ τοῦ περιεχομένου.

Ἔτσι, κατὰ τὸν ἱ. Φῶτιον, οἱ παρατηρούμενες ἀνομοιότητες τῶν εἰκόνων τοῦ ἰδίου προσώπου στὶς διάφορες κατὰ τόπους Ἐκκλησίες δὲν συνιστοῦν λόγον ἀρνήσεως τῶν εἰκόνων, οὔτε πρέπει νὰ δημιουργοῦν ἀμφιβολίες γιὰ τὸ εἰκονιζόμενο πρόσωπο. Καὶ τοῦτο, γιὰ τὸν εἰκονογράφο δὲν τὸν ἐνδιαφέρει στὶς εἰκόνες νὰ ἀπεικονίζεται μόνον ἡ μορφή καὶ τὸ σχῆμα τοῦ εἰκονιζομένου, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸ παντὸς ἡ ἐσωτερικὴ διάθεση τοῦ πρωτοτύπου του. Σχετικῶς λέγει «ὅτι περ οὐ πάντως λυμαίνεται τῶν εἰκονισμάτων τὸ ἀνόμοιον τὴν τῆς εἰκόνης φύσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν» οὐ γὰρ μόνῳ σχήματι σώματος καὶ μορφῆς εἰκονίζεται χρώμασι τὸ εἰκονιζόμενον, ἀλλὰ καὶ ποιᾶ διαθέσει καὶ παρεπομένη πράξει, καὶ παθῶν ἐμφάσει, καὶ τόπων ἱερῶν ἀναθέσει, καὶ ἐπιγραμμάτων ἐρμηνεία, καὶ συμβόλοις ἐξαιρέτοις ἄλλοις, ὧν μηδὲν παρεῖναι, ἢ μὴ τὰ πλείονα, ταῖς παρὰ τῶν πιστῶν εἰκόσι, παντελῶς ἀδύνατον δι' ὧν οὐδὲν ἔλαττον, ἢ εἰ καὶ πάντα προσῆν, εἰς ἔννοιαν καὶ τιμὴν τοῦ εἰκονισθέντος (ὅπερ ἐστὶ τῆς εἰκονουργίας σκοπὸς) ἀναγόμεθα»⁸⁸.

Ὁ ἱερός πατὴρ ὡς εἰδικὸ σκοπὸν τῆς εἰκονογραφίας δέχεται τὴν ἀναγωγή τῶν ὁρῶντων καὶ τῶν προσκυνοῦντων τὴν εἰκόνα, σὲ ἔννοια, ἀνάμνηση καὶ τιμὴ τοῦ εἰκονιζομένου.

Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ χαρακτηριστικὴ διατύπωση τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου γιὰ τὴν ἔξαικόνιση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. «Οἱ χριστιανοὶ ἓνα τὸν Ἐμμανουὴλ γινώσκοντες Χριστὸν Κύριον, αὐτὸν ἀναζωγραφοῦσι, καθὼ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ τὰς πολυπλόκους φλυαρίας ἀφ' ἑαυτῶν ἐξελαύνουσιν, ἀπλῆ καρδίᾳ πάντα

88. Βλ. Ἰω. Βαλέττα, *μν. ἔργ.*, σ. 340-341.

τὰ παραδεδομένα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποδεχόμενοι· καὶ βλέποντες τὰς ἀναζωγραφήσεις, οὐδὲν ἕτερον ἐννοοῦσιν, ἢ τὸ ἐνσημαινόμενον ἐν αὐταῖς»⁸⁹. Τὸ «ἐνσημαινόμενον» στὶς ἀναζωγραφήσεις, δηλ. στὶς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, γεννηθεὶς ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Παρθένου Μαρίας, ἔγινε πραγματικὸς ἄνθρωπος, ἔπαθε διὰ τὴν σωτηρία μας καὶ ἀνέστη μετὰ τριήμερον.

Τὸ «ἐνσημαινόμενον» στὶς εἰκόνες τῶν Ἁγίων, μαρτύρων κ.λπ. εἶναι ὅτι οἱ εἰκονιζόμενοι, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁμιλοῦν οἱ ἐπιγραφῆς τῶν εἰκόνων, ὑπῆρξαν πρόσωπα πραγματικά, ἔζησαν θεάρεστα, εὐαρέστησαν σὲ ὅλα τὸ Θεό, καὶ ἐθεώθησαν ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ καὶ γι' αὐτὸ ἔγιναν μέτοχοι τῆς θείας ἀγιότητος καὶ κοινωνοὶ τῶν θείων ἐνεργειῶν. Οἱ πιστοὶ «βλέποντες τὰς ἀναζωγραφήσεις», δηλ. τὶς εἰκόνες, ἀνάγονται «εἰς ἔννοιαν καὶ τιμὴν τοῦ εἰκονισθέντος». Ἐπομένως, ἡ εἰκόνα δὲν εἶναι αὐτοσκοπὸς, ἀλλὰ μέσον, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ πιστὸς ἀνάγεται «εἰς ἔννοιαν», μνήμην τοῦ θεαρέστου βίου τοῦ εἰκονιζομένου ἁγίου καὶ ἔτσι προτρέπεται σὲ ὁμοίωσίν του, ποῦ ἀποτελεῖ καὶ τὴν τιμὴν τοῦ εἰκονιζομένου ἁγίου ἢ μάρτυρος.

Μὲ ὅλα αὐτά, συμπεραίνεται ὅτι ἡ ὁμοιότητα —σχετικὴ ἢ ἀπόλυτη— τῆς ἱστορικῆς, πραγματικῆς μορφῆς τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς ἐξεικονιζομένης στὴν εἰκόνα, εἶναι κάτι τὸ δευτερευόν στὶς ἐκκλησιαστικὰς εἰκόνες. Τὸ πρωτεῦον καὶ κύριον σ' αὐτὰς εἶναι ἡ ιδιότητα καὶ ἡ ἰκανότητά τους νὰ ἀνάγουν στὰ πρωτότυπά τους καὶ σ' αὐτὸ συμβάλλει σημαντικὰ ἡ ἐπιγραφή, δηλ. ἡ ἀναγραφή ἐπάνω τους τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰκονιζομένου. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι βασικὴ καὶ ἀπαραίτητη γιὰ αὐτὴ συνδέει τὴν εἰκόνα μὲ τὸ πρωτότυπο καὶ μᾶς προφυλάσσει νὰ ἀναφέρομε τὴν εἰκόνα σὲ ἄλλο πρόσωπο, λόγῳ ἐνδεχομένως κάποιας ὁμοιότητος. Καὶ βέβαια ἡ μορφή τοῦ κάθε εἰκονιζομένου δὲν εἶναι ἐπιπόνηση τῶν ζωγράφων, ἀλλὰ ὅπως πάλιν παρατηρεῖ ὁ ἱερὸς Φώτιος, «τῆς γὰρ ἀνέκαθεν Ἀποστολικῆς τε καὶ Πατρικῆς παραδόσεως τὸ θεῖον καὶ ἀδιάπτωτον κήρυγμα, οἷόν τις ἔμπνους σοφία, τὴν ὕλην ἀπολαμβάνουσα, καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους καὶ ἱερὸς θεσμοὺς ἐργαζομένη ταύτην καὶ τεχνιτεύουσα, εἰκονίζει τε καὶ μορφοποιεῖ οὐδὲν τῆς ὑλικῆς ἀκοσμίας, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης περιεργείας, ἐν αὐτοῖς ἑῶσα παρρησιάζεσθαι· ὅλον δὲ τὸ ἔργον ἑαυτῆς δεικνῦσα καὶ ἀποφαίνουσα, καθαρὰς ἡμῖν καὶ ἀκινδύλους ἐν τοῖς σεπτοῖς εἰκονίσμασι τὰς τῶν πρωτοτύπων ἐμφάσεις ἱεροπρεπῶς τε καὶ ἱεροτύπως παρέχεται»⁹⁰.

89. Βλ. J. D. Mansi, 13, 256CD

90. Βλ. Ἰω. Βαλέττα, *μν. ἔργ.*, «Ἐπιστολὴ ΟΣΤ'», σ. 401.

Ὁ ζωγράφος στήν προσπάθειά του νά ἐξεικονίσει «καθαράς καί ἀκιβδήλους», καί μάλιστα «ιεροπρεπῶς τε καί ιεροτύπως», τῆς «ἐμφάσεις» τοῦ πρωτοτύπου ἔχει ὡς συνεργόν τήν χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καί κατὰ τὸν Μ. Φώτιον «ὕποκρισις ἄρα τῆς ἄνωθεν ἐπιπνοίας ἡ ζωγράφου τέχνη, οὕτως ἀκριβῶς εἰς φύσιν τὴν μίμησιν ἔστηκε»⁹¹.

Ἡ εἰκόνα εἶναι, κατὰ τὸν ἱερὸν πατέρα, «αὐτόχροημα ἀρχέτυπον» κατὰ τὴν μορφή, τὴν «κλήσιν», τὰ «ινδάλματα» τοῦ ἀρχέτυπου, κυρίως ὅμως κατὰ τὸ βαθύτερον θεολογικόν της περιεχόμενον καί τὴν ἁγιαστικὴ χάρη καί εὐλογία τοῦ εἰκονιζομένου, ἡ ὁποία ἐπιφοιτᾷ σ' αὐτὴ ἀδιαλείπτως, ὡς καί στὸ ἀρχέτυπο, καί μὲ τὴν ὁποία κοινωνοῦν μὲ κάθε τρόπον ὅσοι τιμοῦν τὸ πρωτότυπον καί ὅσοι προσκυνοῦν τιμητικὰ τὴν εἰκόνα του⁹². Βεβαίως, ὁ ἱερὸς Πατὴρ δὲν ἐκδέχεται τὸν ζωγράφον θεόπνευστον, ὅπως τοὺς ἱεροὺς συγγραφεῖς τῶν βιβλίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τοὺς Ὅρους τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὁ εὐσεβῆς ζωγράφος εἶναι θεόπνευστος ὅπως καί ὅσον εἶναι οἱ ἱεροὶ πατέρες καί συγγραφεῖς, οἱ ἱεροὶ ὑμνογράφοι καί ὑμνωδοί. Ἔτσι, ὁ εὐσεβῆς εἰκονογράφος φωτίζεται ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί γίνεται ἰκανός, μὲ τὰ μέσα τῆς ζωγραφικῆς, νά μορφοποιήσει σὲ εἰκόνα ὅ,τι ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς στὰ συγγράμματά του περιγράφει σὲ πεζὸ λόγο, ἢ ὁ ὑμνογράφος ἐξυμνεῖ σὲ στίχους καί πάντοτε γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ, νά διδάξει δηλαδὴ καί νά βοηθήσει τοὺς πιστοὺς νά ἀναθροῦν πρὸς τὸ θεῖον.

Οἱ Εἰκονομάχοι δὲν ἔβλεπαν καμμιά θετικὴ ἀξία ἢ προσφορὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων στὸν τομέα τῆς πίστεως καί ὁμιλοῦσαν γιὰ βλάβη καί ἀποπροσανατολισμὸ τῆς πίστεως, τῆς καρδιάς καί τοῦ νοῦ τῶν χριστιανῶν, λέγοντας: α) ἀντὶ οἱ πιστοὶ νά προσκυνοῦν ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ τὸν μόνον λατρευτὸ Θεό, προσκολλοῦνται στήν κτισματολατρία· β) ἀντὶ νά γνωρίσουν τὸν ἔνθεο βίον τῶν ἁγίων καί νά τοὺς

91. Βλ. Σ. Ἀριστάρχου, *Φωτίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Λόγοι καί Ὁμιλίαι*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900, Ὁμιλ. ΟΓ', σ. 36.

92. Ἀριστάρχου, *μν. ἔργ.*, σ. 299 καί 294-308. Καί Σ. Οἰκονόμου, *Ἀμφιλόχεια*, σ. 317 καί 356: «καὶ γὰρ ἡ εἰκὼν ἔχει τὰ τοῦ ἀρχέτυπου ἰνδάλματα. Ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν μορίων εἶδος ἔχει, τὰς δὲ ἐνεργείας οὐκ ἔχει· ἐστέρηται γὰρ ψυχῆς, δι' ἧς κινεῖται τὸ σῶμα». Βλ. καί Φωτίου, «Ἐπιστολὴ ΠΒ'», PG 102, 925C: «ἐπιπέτερ ἐν αὐτῇ (τῇ εἰκόνι τοῦ Χριστοῦ) τὸ ἀρχέτυπον ἐκπέφανται, ... ἐκάτερον ἐν ἐκατέρῳ παρὰ τὸ τῆς οὐσίας διάφορον». Παρὰ τὸ τῆς οὐσίας διάφορον εἰκόνας καί ἀρχέτυπον ἐκάτερον εὐρίσκεται ἐν ἐκατέρῳ, ἡ εἰκὼν ἐν τῷ ἀρχέτυπῳ καί τὸ ἀρχέτυπον ἐν τῇ εἰκόνι· ἡ εἰκὼν οὐσα τὸ χαρακτηρίζον εἶδος τοῦ ἀρχέτυπου ὁράται ἐν αὐτῷ, τὸ δὲ ἀρχέτυπον ὑπάρχει ἐν τῇ εἰκόνι οὐχὶ οὐσία, ἀλλ' ὁμοιώσει καὶ χάριτι καὶ ἐνεργείᾳ. Πρβλ. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, «Περὶ οὐρανίας Ἱεραρχίας, κεφ. Δ', ΙΙΙ», PG 3, 473C.

μιμηθοῦν, ὀδηγοῦνται σὲ ἄσκοπη καὶ ἀνωφελῆ λατρεία τῶν εἰκόνων, καὶ γ) ἀντὶ νὰ μελετοῦν τὶς Ἅγιες Γραφεὶς καὶ τὰ πατερικὰ ἔργα, κατασκευάζουν ὁμοιώματα, ποὺ εἶναι τεχνάσματα τοῦ διαβόλου καὶ τὰ ὁποῖα ἐξαπατοῦν τὴν πίστι καὶ εὐσέβεια τῶν πιστῶν. Μάλιστα κατὰ τὴν εἰκονομαχικὴν σύνοδο τῆς Ἱερείας (754) οἱ εἰκόνες θεωροῦνταν ὅτι εἶναι ἄψυχοι καὶ ἀναυδοί, εἶναι ὕλη ἄδοξη καὶ νεκρὴ καὶ «κακωνυμία ...κοινὴ καὶ ἄτιμος, ὡς ἀπήρτισεν αὐτὴν ὁ ζωγράφος»⁹³.

Ἡ θέση τῶν Εἰκονοφίλων ἦταν σαφῆς καὶ συνεπῆς. Οἱ εἰκόνες εἶναι χρήσιμες, ἐπωφελεῖς καὶ μέσα διδακτικὰ καὶ ἐπαγωγικά, ποὺ ὀδηγοῦν τοὺς πιστοὺς, ἰδιαιτέρως τοὺς ἀγραμμάτους, στὴν κατανόηση τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν στὴ μνήμη, τιμὴ καὶ προσκύνηση τῶν εἰκονιζομένων πρωτοτύπων. Ἀκόμη οἱ εἰκόνες, ἐφ' ὅσον μετέχουν στὴ χάρι καὶ στὶς θεῖες ἐνεργεῖες τῶν ἀρχετύπων, διοχετεύουν αὐτὲς στοὺς πιστοὺς. Εἶναι ἐπομένως, μέσα μεταδόσεως εὐλογιῶν καὶ ἁγιασμοῦ. Ἔτσι, ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἀναφερομένη στὶς ἅγιες εἰκόνες, ἀποφαίνεται: «πολλὰ τῶν ἐν ἡμῖν καθιερωμένων εὐχὴν οὐ δέχονται, αὐτόθεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος (τοῦ ἀρχετύπου δι' οὗ προσαγορεύεται ἡ εἰκὼν) πλήρη ὄντα ἁγιασμοῦ τε καὶ χάριτος»⁹⁴.

Ὁ ἱερός Φώτιος, ἀκολουθώντας ἐν προκειμένῳ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τῶν Πατέρων τῆς ἐποχῆς του (τὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό, τὸν Νικηφόρο Ὁμολογητὴ, καὶ τὸν Θεόδωρο Στουδίτη), διαχωρίζει σαφῶς τὰ χριστιανικὰ σύμβολα ἀπὸ τὰ εἰδωλολατρικά. Τὰ χριστιανικὰ σύμβολα δὲν εἶναι μόνον ὕλη, δηλ. χρυσοῦς, ἄργυρος, ἢ ξύλο, ὅπως εἶναι τὰ σύμβολα τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ εἶναι κατασκευασμένα μόνο ἀπὸ τὴν ὕλη τοῦ χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ ξύλου. Δὲν εἶναι δηλ. ἔργα «χειρῶν ἀνθρώπων παιζόντων περὶ τὴν ὕλην, χωρὶς τε πάσης ἐνεργείας θείας τὸ παρεμπίπτον αὐτῶν ταῖς διανοίαις ἀναπλατόντων», ἀλλὰ ἀπὸ ζωγράφου πεποιημένα, τῶν ὁποίων τὸ χεῖρὶ δίδει τὶς μορφὰς τῶν ἀρχετύπων ἐπὶ τῆς ὕλης, κινούμενον ὅμως καὶ κατευθυνόμενον ἄνωθεν: «ὑπηρετεῖται γὰρ ταῖς ἄνωθεν ἐπιπνοίαις καὶ λογισμοῖς ἔμφροσι, καὶ πρὸς τὴν εὐσεβῆ κρίσιν ἀνηγμένοις»⁹⁵.

93. J. D. Mansi, *μν. ἔργ.*, 13, 345C, 277D καὶ 268C-269D

94. J. D. Mansi, *μν. ἔργ.*, 13, 269D' καὶ Ἀὐτόθι, 309CD. «πάντα τὰ αὐτὰ ἀνατεθειμένα καὶ καθιερωμένα (δηλ. ὁ σαυρός, τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, αἱ εἰκόνες, τὰ ἱερά σκεύη κ.λπ.) καὶ ἀσπασόμεθα καὶ περιπτυσώμεθα, ὡς ἐλίδα ἔχοντες ἁγιασμοῦ μεταλαμβάνειν παρ' αὐτῶν ... ἃ γὰρ τῷ Θεῷ ἀνατέθενται, τῇ αὐτοῦ ἐπιφοιτήσει τε καὶ μεθέξει ἁγία ἔστι, καθὼς πᾶσα ἡ θεία γραφὴ μαρτυρεῖ» καὶ 13, 252D. 301BC. 340E. 344B. Βλ. Β. Γιαννοπούλου, *μν. ἔργ.*, σ. 47-50.

95. Βλ. Ἰω. Βαλέττα, *μν. ἔργ.*, σ. 401-402.

Παρ' όλον ότι ή ύλη, με την όποία είναι κατασκευασμένες οι εικόνες και τὰ λοιπά ιερὰ σύμβολα, είναι ή ίδια με εκείνη τών ειδώλων, ένδέχεται δέ ακόμη και κατά τὸ σχήμα νὰ συμπίπτουν ή νὰ έχουν μικρή διαφορά· ένῶ δηλαδή τὸ ύλικὸ ὑπόβαθρό τους μπορεί νὰ είναι κοινό, έν τούτοις ὑπάρχει τεραστία διαφορά μεταξύ τους. Τὰ εἶδωλα δὲν ὀδηγοῦν «ἐπὶ τὸ ἄμεινον», οὔτε είναι ἀπλῶς ἀδιάφορα, ἀποβαίνουν «βέβηλά τε και ἐναγῆ και ἀκάθαρτα...». Οὐδεμία δυνατότητα ἔχει ή ύλη καθ' ἑαυτήν μετασχηματισμοῦ και βελτιώσεως, χωρίς τὸν κινοῦντα, οὔτε ὁ κατασκευάζων τὰ εἶδωλα μπορεί νὰ τὰ καθαγιάσει· οὔτε τὰ ἀρχέτυπά τους είναι σὲ θέση νὰ μεταδώσουν σ' αὐτὰ τὴν χάρη ή τὴν δόξα ή τὴν ἐνέργεια, ἀφοῦ τέτοια ἀρχέτυπα εἴτε δὲν ὑπάρχουν ἀντικειμενικά, ἀλλὰ μόνο φανταστικά, εἴτε είναι «δύστηνα και ἐναγῆ», ὅποτε ἀποβαίνει και ὁ πλάστης «ἀθλιώτερος και τὸ τῆς λατρείας ὅλον θεοστυγέστερον»⁹⁶.

Τοῦναντίον, λέγει ὁ ἱερὸς Φώτιος, τὰ ἅγια και σεπτὰ ἡμῶν τών Χριστιανῶν εἰκονίσματα, ὡς και οἱ ἱεροὶ ναοὶ και τὰ ἱερουργικά σκευή «και τὰ ἄλλα τῆς θείας ἡμῶν θρησκείας σύμβολα, ἐπεὶ, κἄν ὕλην οὐχ ἐτέραν ὑποβέβληται, ἀλλ' οὖν γε πρὸς τὸ πολλῶ ἄμεινον μετεσκευάσται (χρήσει γὰρ και κλήσει και μυσταγωγία και τῆ τών παραδειγμάτων θεϊότητι, ὧν τοῖς χαρακτηῖροι διαμεμόρφωται, και μυρίοις ἄλλοις καθαγιασθέντα τετελειῶται), διὰ τοῦτο οὐκέτι ξύλα... οὐ μὴν οὐδὲ χρώματα γυμνὰ τῆς εἰδοποιούσης και παρεδρευούσης δυνάμεώς τε και χάριτος οὐτ' ἂν ἐννοηθεῖη ποτέ, οὔτε παρονομασθήσεται· ἅγια δὲ μᾶλλον και τίμια και δεδοξασμένα και σεπτά...»⁹⁷.

Τὰ παραπάνω είναι πολὺ σημαντικά και προσδιορίζουν τὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρὸς γιὰ τὶς ἱερὲς εἰκόνες και τὰ λοιπὰ σύμβολα και ἀντικείμενα, ἀφιερωμένα σὲ ἱερὰ ὑπουργία. Ἐπὶ αὐτὰ προκύπτει ὅτι:

1) Τὰ Εἰκονίσματα είναι ἅγια, τίμια, δεδοξασμένα και σεπτά. Ἡ ἀγιότητα, ή τιμὴ και ή δόξα τους δὲν ὀφείλονται σὲ κάποια ιδιότητα τῆς ὕλης ἀπὸ τὴν ὁποία είναι κατασκευασμένα, ἀλλὰ στὴν «ἄνωθεν» ἐνέργειαν, δηλ. στὴ θεία χάρη, τὴν «ἄκτιστον» ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ και τὴ θεία ἐνέργεια ἐκείνων στοὺς ὁποίους ἔχουν ἀφιερωθῆ, φέρουν δηλαδή τὸ ὄνομα και χαρακτηρίζουν τὴ μορφὴ τους. Τῆς θείας αὐτῆς ἐνεργείας, τῆς ὁποίας μετέχουν τὰ ἀρχέτυπα (ὁ Χριστός,

96. Βλ. Αὐτόθι, σ. 402

97. Βλ. Ἰω. Βαλέττα, σ. 402· «ὧν γὰρ ἡ οὐδέν, ἡ δύστηνα και ἐναγῆ τὰ ἀρχέτυπα, και ὁ τούτων πλάστης μετὰ τοῦ δυσεβοῦς ἀθλιώτερος, και τὸ τῆς λατρείας ὅλον θεοστυγέστερον...».

ἢ Θεοτόκος, οἱ ἅγιοι κ.λπ.), καθὼς καὶ οἱ τάφοι καὶ τὰ λείψανά τους, μετέχουν ἐξ Ἰσου καὶ οἱ εἰκόνες τους.

Ὁ Φώτιος, ἀναφερόμενος στὴν ἀγιότητα τῶν τύπων τοῦ Σταυροῦ, διὰ τῶν ὁποίων «*δαιμόνων ἐλαύνεται σίφιη, καὶ πάθη θεραπεύεται ποικίλα*», σημειώνει: «*τῆς ἅπαξ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ (τῷ τιμίῳ Σταυρῷ "ἐν ᾧ τὸ Δεσποτικὸν ἐξετανύσθη σῶμα, καὶ τὸ τοῦ κόσμου καθάρσιον ἀνέβλυσεν αἷμα, καὶ ἡ τοῦ ξύλου φύσις ταῖς ἐκεῖθεν ροαῖς ἀρδευθεῖσα, τὴν ἀγῆρω ζωὴν ἐβλάστησεν ἀντὶ τοῦ θανάτου") χάριτος καὶ δυνάμεως ἐνεργηθείσης καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν τύπων μετὰ τῆς ὁμοίας ἐνεργείας συμπροϊούσης*»⁹⁸. Αὐτὸ ποὺ συμβαίνει μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, συμβαίνει κατ' ἀναλογίαν καὶ μὲ ὅλες τὶς εἰκόνες. Ἔτσι, ἡ θεία χάρις, ἡ δύναμις καὶ ἐνέργεια τοῦ Σωτῆρος ἐπεκτείνεται μὲχρι τὶς εἰκόνες.

2) Τὰ Εἰκονίσματα καθαγιάζονται, τελειοῦνται καὶ γίνονται μέτοχα «*τῆς ἄνωθεν ἐνεργείας καὶ οἷς ἀνατίθενται*»:

α) «*χρήσει*»: Διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ εἰκόνες χρησιμοποιοῦνται γιὰ ἱερὸν καὶ ἅγιον σκοπὸν καὶ ἔχουν καθιερωθῆ σὲ ἱερὰ ὑπουργία. Ὁ σκοπὸς τῆς χρήσεως τῶν εἰκόνων εἶναι ἱερὸς, ἀφοῦ ὁ κάθε πιστὸς κοινωνῶν μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ ὁποιοῦ εἰκονιζομένου Ἁγίου, γίνεται μέτοχος τῆς θείας ἀγιότητός του. Ὁ εἰκονιζόμενος, παρ' ὅτι εἶναι κατ' οὐσίαν ἀπῶν τῆς εἰκόνας, εἶναι παρὼν διὰ τῆς χάριτος καὶ ἐνεργείας. Ἡ θεουργὸς θεία ἐνέργεια, στὴν ὁποία μετέχει ὁ εἰκονιζόμενος, ἐνυπάρχει στὴν εἰκόνα του καὶ ἐνώνει μυστικῶς ὅσους τιμοῦν αὐτὴν μὲ αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ μὲ τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ μοναδικὴ αἰτία τῆς ἀγιότητος καὶ τοῦ εἰκονιζομένου καὶ τῆς εἰκόνας του.

Συνεπῶς ἡ χρῆσις τῶν εἰκόνων ἔχει ἐκκλησιαστικόν, λειτουργικὸν καὶ λατρευτικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ ἱερὸς Φώτιος ἀκολουθεῖ τὴ διδασκαλία τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τῶν Ὁρθοδόξων πατέρων τῆς περιόδου αὐτῆς. Κατ' αὐτὴν οἱ χριστιανικὲς εἰκόνες, καὶ ὅσες ἀναφέρονται σὲ πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, εἶναι ἰσόκυροι καὶ ἰσοστάσιοι μὲ τὶς ἀντίστοιχες γραφικὲς διηγήσεις. Χαρακτηριστικά, ὁ Ὁρὸς τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναφέρει ὅτι οἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ἱερὸν του Εὐαγγέλιον «*τὰς ἀλλήλων ἔχουσιν ἐμφάσεις*» δηλ. κατέχουν τὴν ἴδια ἀγιαστικὴ δύναμις καὶ θεία ἐνέργεια καὶ ἐπομένως καθ' ὃν τρόπον ἀγιαζέται ἡ ἀκοή, ὅταν ὁ πιστὸς ἀκούει τὸ Εὐαγγέλιον, ἔτσι

98. Φωτίου, «Ἐπιστ. ΡΒ', Θεοφάνη μονάζοντι», PG 102, 925C, βλ. ὑποσ. 90

ἀγιάζεται καὶ ἡ ὄραση, ὅταν βλέπων ὁ πιστὸς τὶς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ τιμᾷ καὶ προσκυνᾷ αὐτές.

β) «κλήσει»: Κάθε ἱερῆς εἰκόνας ἀπαραίτητο στοιχεῖο εἶναι ἡ ἀναγραφή (ἐπάνω τῆς) τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰκονιζομένου ἢ τῶν εἰκονιζομένων, δηλ. ἡ ἐπιγραφή τῆς εἰκόνας. Μάλιστα ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος δίδει μεγάλη σημασία στὴν ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰκονιζομένου ἐπὶ τῆς εἰκόνας⁹⁹. Καὶ τοῦτο διότι τὸ ἅγιον ὄνομα τοῦ εἰκονιζομένου, ἀναγραφόμενον ἐπὶ τῆς εἰκόνας, μεταδίδει σ' αὐτὴν τὴ θεία ἐνέργεια καὶ τὴ χάρη, τὴν εὐλογία καὶ τὴν ἀγιότητα τοῦ πρωτοτύπου¹⁰⁰.

Τὸ ὅτι ὁμως ὁ Φώτιος, καθὼς καὶ ἄλλοι πατέρες, παραλλήλως πρὸς τὴ βασικὴ θέση τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, μὲ τὴν καθαγιασθῆ τῆς εἰκόνας διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰκονιζομένου προσώπου, προβάλλει καὶ ἄλλους «λόγους» καθαγιασμοῦ τῶν ἱερῶν εἰκόνων, αὐτὸ δὲν σημαίνει διαφοροποίηση ἢ ἀπόκλιση ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ μᾶλλον διασαφήνιση καὶ περισσότερη «λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν» τοῦ δόγματός τῆς.

γ) «μυσταγωγία»: Αὐτὸ ἐννοεῖται κατὰ δύο τρόπους· ἀφ' ἑνὸς σχετικὰ μὲ τὸν ἀγιαστικὸν καὶ μυστικὸν χαρακτήρα τῶν ἱερῶν εἰκόνων, οἱ ὁποῖες ἀφοῦ ἀνάγουν τοὺς πιστοὺς μυστικῶς καὶ νοερῶς στὰ ἀρχέτυπα, τοὺς εἰσάγουν στὴ συνέχεια καὶ τοὺς μυστὸν στὶς δογματικὲς καὶ λειτουργικὲς ἀλήθειες τῆς πίστεως μὲ τὰ ἐποπτικὰ μέσα τῆς εἰκονογραφίας καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ τὴ θέση τῶν ἱερῶν εἰκόνων στὴ μυστηριακὴ καὶ λατρευτικὴ ζωὴ καὶ πράξη τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ κατ' ἐξοχὴν θέση τῶν ἱερῶν εἰκόνων εἶναι οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανικοὶ ναοί. Μάλιστα θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι δὲν νοεῖται ὀρθόδοξος χριστιανικὸς ναὸς χωρὶς ἱερὲς εἰκόνες καὶ πουθενὰ δὲν μπορεῖ νὰ τελεῖται ἡ θεία Εὐχαριστία καὶ οἱ ἄλλες ἱερὲς Ἀκολουθίες καὶ τελετές, χωρὶς τὴν παρουσία ἔστω καὶ μιᾶς εἰκόνας. Οἱ εἰκόνες εἶναι ὀργανικὰ συνδεδεμένες μὲ τὸν ναὸ καὶ ὅσα τελοῦνται μέσα σ' αὐτόν, ἐμμέσως ὁμως καὶ μὲ τὴν ἀναίμακτη θυσία τοῦ Κυρίου, ὀπόθεν καὶ καθαγιαζόνται «μετοχῇ καὶ μεταδόσει» καὶ ἀποβαίνουν μέσα μεταδόσεως θείων εὐλογιῶν καὶ ἀγιασμοῦ. Εἶναι, κατὰ ταῦτα, οἱ ἱερὲς εἰκόνες ἕνα ἀπὸ τὰ λατρευτικὰ - λειτουργικὰ σύμβολα τῆς Ἐκκλησίας, τὰ καθιερωμένα στὴ λειτουργικὴ καὶ λατρευτικὴ ζωὴ καὶ πράξη τῆς.

99. J. D. Mansi, 13, 252D. 269D. 301B. 340E. 344B.

100. Βλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, «Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας... Λόγος Α'», PG 94, 1249CD καὶ 1264B. Νικηφόρου, «Ἀντιρρ., Α'», PG 100, 261B, 480A καὶ 780AB.

Ὁ ἱερὸς Φώτιος παρατηρεῖ: «οὐ τὸν ναὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ θυσιαστήριον πηγάζειν λέγων ὁ Σωτὴρ τῆς ἀγιότητος, καὶ ἅγια μὲν ἅπαντα τὰ τοῦ ἱεροῦ· μετοχῇ δὲ καὶ μεταδόσει τὰ μὲν τῶν ἀγίων τὴν πρώτην εἰς τιμὴν ἐκκληρώσατο τάξιν, τὰ δὲ δευτερεύειν»¹⁰¹, πολὺ περισσότερο αὐτὸ πρέπει νὰ ἰσχύει προκειμένου περὶ τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ, τοῦ ἁγιαστικοῦ χώρου καὶ τῶν ἱερῶν εἰκόνων.

δ) «τῇ τῶν παραδειγμάτων θειότητι»: Παραδείγματα ἐννοοῦνται τὰ ἀρχέτυπα τῶν ἱερῶν εἰκόνων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἱστορικὰ ἱερὰ πρόσωπα, ποὺ εὐαρέστησαν τὸν Θεὸν γι' αὐτὸ καὶ ἐτιμήθησαν μὲ τὴν ἀγιότητά τους. Ἡ ἀγιότητά τους διαβαίνει στὰ ἱερὰ λείψανά τους, στοὺς τάφους καὶ στὶς εἰκόνες τους. Ἔτσι, οἱ ἱερὲς εἰκόνες εἶναι μέτοχοι τῶν θείων ἐνεργειῶν, τῆς δυνάμεως καὶ ἀγιότητος τῶν ἀρχετύπων καὶ ἐπομένως ἅγιες καὶ προσκυνητές.

ε) «καὶ μυρίοις ἄλλοις»: Ὁ ἱερὸς πατὴρ θέλει νὰ δηλώσει μὲ τὴ φράση αὐτὴ ὅτι ἡ ἀγιότητα τῶν ἱερῶν εἰκόνων εἶναι ἀδιαφιλονίκητη καὶ δὲν θεωρεῖ ἀπαραίτητο νὰ χρησιμοποιήσει καὶ ἄλλα ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα γι' αὐτήν. Ἀρκεῖται στοὺς τέσσερες ἀναφερθέντες, λόγους (α-δ, ἤτοι *χρήσει, κλήσει, μυσταγωγία καὶ τῇ τῶν παραδειγμάτων θειότητι*) ἁγιασμοῦ τῶν εἰκόνων, γιατί, προφανῶς τοὺς θεωρεῖ ἀρκετὰ ἱκανοὺς νὰ πείσουν τὸν παραλήπτη τῆς ἐπιστολῆς του καὶ νὰ μὴν ἐπεκταθῇ περισσότερο.

Μὲ τὴ φράση «καὶ μυρίοις ἄλλοις» μπορούμε νὰ ἐννοήσουμε τοὺς ἐξῆς λόγους ἁγιασμοῦ καὶ τελειώσεως τῶν εἰκόνων: 1) τὴν κατασκευὴ τῶν ἱερῶν εἰκόνων κατὰ τοὺς «ιδίους καὶ ἱεροὺς θεσμοὺς» καὶ ὅπως «ἱεροπρεπῶς τε καὶ ἱεροτύπως» ἀπὸ εὐσεβεῖς εἰκονογράφους, καθοδηγούμενους καὶ ἐνισχυομένους ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα¹⁰², 2) τὶς προσευχὰς τῶν πιστῶν, τὶς δεήσεις καὶ ἱκεσίες τῶν εἰκονιζομένων σὲ βοήθεια, μεσιτεία πρὸς τὸν Θεὸν γιὰ τὴ σωτηρία τους. 3) τὴν ἐπενέργεια τῆς ἁγιαστικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τῶν εἰκονιζομένων διὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ἀδιάψευστον πείραν, τὴν ὁποῖα λαμβάνουν ὅσοι μὲ

Περισσότερα βλέπε Β. Γιαννοπούλου, *Οἱ χριστολογικὲς ἀντιλήψεις τῶν Εἰκονομάχων*, Ἀθῆναι 1975, σ. 152-160 κ.ά. Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, *Εἰκὼν κατὰ τὸν ἱερὸν Φώτιον*, σ. 55 ἔ.

101. Φωτίου, «Διήγησις περὶ τῆς Μανιχαίων ἀναβλαστῆσεως, Λ'», *PG* 102, 249C.

102. Βλ. Ἰω. Βαλέττα, *μν. ἔργ.*, σ. 402. Κατὰ τὸν Φώτιον ὁ εἰκονογράφος πρέπει νὰ εἶναι εὐσεβῆς καὶ ἐνάρετος γιὰ νὰ γίνῃ ὄργανον τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τρόπον ὥστε καὶ οἱ εἰκόνες του νὰ ἀποπνέουν πνευματικότητα, εὐσέβεια, πίστη καὶ νὰ γίνονται μέσα μεταδόσεως θείας δυνάμεως, ἐνεργείας καὶ ἁγιασμοῦ στοὺς πιστοὺς.

πίστη και εὐλάβεια ἐπικαλοῦνται τὴν ἀρωγή τους και 4) τὸ σεβασμὸ και τὴν τιμητικὴ προσκύνηση τῶν εἰκόνων, ἔνεκα ὄλων τῶν παραπάνω λόγων.

Ἔτσι, ὁ ἱερός Φώτιος, ὅπως εἶδαμε, ἐκθέτει τὶς ἀντιλήψεις του γιὰ τὴν ἀρμόζουσα σὲς εἰκόνες προσκύνηση, στὴν «Πρὸς τὸν Μιχαὴλ τὸν Ἄρχοντα Βουλγαρίας» ἐπιστολὴ του και στὸ σημεῖο ποῦ ἀναφέρεται σὲς δογματικὲς ἀποφάσεις τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου¹⁰³. Κατὰ τὸν Φώτιον ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος «τὴν εἰκόνα Χριστοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, κατὰ τὰς ἀνέκαθεν Ἀποστολικὰς τε και Πατρικὰς παραδόσεις, και τὰς τῶν ἱερῶν λογίων ἐκφαντορίας, ἐπὶ τιμῇ και σεβασμιότητι τοῦ εἰκονιζομένου, προσκυνεῖσθαι και τιμᾶσθαι ψήφοις ἀπάσαις ἐπεκύρωσέ τε και ἐπεσφραγίσαστο, τῆς προσκυνήσεως και τιμῆς δηλονότι προσαγομένης, καθ' ὃν τρόπον και τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς τύποις και συμβόλοις τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγνωτάτης λατρείας προσερχόμεθα». Και προσθέτει «Οὐ γὰρ ἐν αὐτοῖς ἰστώμεν και συμπερικλειόμεν τὴν τιμὴν και προσκύνησιν, οὐδ' εἰς ἑτερόφυλα και διάφορα τέλη σχιζόμεθα' ἀλλὰ διὰ τῆς φαινομένης διαφόρου και μεριστῆς αὐτῶν θεραπείας και προσκυνήσεως ἱεροπρεπῶς τε και ἀδαιρέτως εἰς τὴν ἀμέριστον ἐκείνην ἐνοειδῆ τε και ἐνοποιὸν θεότητα ἀναγόμεθα»¹⁰⁴. Αὐτὰ σημαίνουν ὅτι: 1) ἡ τιμὴ και προσκύνησις τῶν ἱερῶν εἰκόνων γίνεται σύμφωνα με τὰς «κατὰ τὰς ἀνέκαθεν Ἀποστολικὰς τε και Πατρικὰς παραδόσεις και τὰς τῶν ἱερῶν λογίων ἐκφαντορίας». 2) Οἱ εἰκόνες τιμῶνται και προσκυνοῦνται «ἐπὶ τιμῇ και σεβασμιότητι τοῦ εἰκονιζομένου». Κάπου ἄλλοῦ σημειώνει, «δῆλον γὰρ ἅπασιν, ὡς ἡ τιμὴ τῶν εἰκονισμάτων τιμῇ γίνεται τῶν εἰκονιζομένων, ὥσπερ και ἡ ἀτιμία εἰς αὐτὰ διαβαίνει τὰ εἰκονιζόμενα». 3) Ἡ τιμὴ και ἡ προσκύνηση τῶν εἰκόνων ἀπονέμονται σ' αὐτὲς «καθ'

103. Κατὰ τὸν «Ὅρον» τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου· «ὀρίζομεν σὺν ἀκριβείᾳ πάση και ἐμμελείᾳ παραπλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου και ζωοποιῦ σταυροῦ ἀνατίθεσθαι τὰς σεπτὰς και ἀγίας εἰκόνας ... ἐν ταῖς ἀγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ἐν ἱεροῖς σκεύεσι και ἐσθήσι, τοίχοις τε και σάνισιν, οἴκοις τε και ὁδοῖς ... Ὅσω γὰρ συνεχῶς δι' εἰκονικῆς ἀνατυπώσεως ὁράνται, τοσοῦτον και οἱ ταύτας θεῶμενοι διανίστανται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτύπων μνήμην τε και ἐπιπόθησιν και ταύταις ἀσπασμὸν και τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν, οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινήν λατρείαν, ἡ πρέπει μόνῃ τῇ θεῖᾳ φύσει' ἀλλ' ὃν τρόπον τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου και ζωοποιῦ σταυροῦ και τοῖς ἀγίοις εὐαγγελίοις, και τοῖς λοιποῖς ἱεροῖς ἀναθήμασιν, και θυμαμάτων και φάτων προσαγωγῆν πρὸς τὴν τούτων τιμὴν ποιεῖσθαι, καθὼς και τοῖς ἀρχαίοις εὐσεβῶς εἰθισται. Ἡ γὰρ τῆς εἰκόνας τιμῆ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει' και ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν», J. D. Mansi, 13, 377CD.

104. Ἰω. Βαλέττα, μν. ἐργ., σ. 218.

ὄν τρόπον καὶ τοῖς ἱεροῖς τύποις καὶ συμβόλοις», ἦτοι ὅπως στοὺς ἱεροὺς καὶ τιμίους σταυροὺς, τὰ ἅγια Εὐαγγέλια καὶ τὰ λοιπὰ ἱερὰ ἀναθήματα. Πρόκειται γιὰ τιμητικὴ προσκύνηση ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν λατρευτικὴν προσκύνηση, ἡ ὁποία ἀρμύζει μόνον στὸν Τριαδικὸν Θεόν. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸν χαρακτήρα τῆς τιμητικῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, αὐτὴ καθορίζεται, ὅπως καὶ ἀπὸ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Σύνοδο, «*παραπλήσιος*» πρὸς τὴν ἀποδιδομένην πρὸς τὸν Τίμιον Σταυρὸν καὶ τὰ σύμβολά του.

Χαρακτηριστικὰ λέγει: «*Τούτων τοιγαροῦν ἕκαστον, τὴν τε Χριστοῦ εἰκόνα, φημί, καὶ τὸν αὐτὸν τὸν Σταυρὸν καὶ δὴ καὶ τοῦ Σταυροῦ τὸν τύπον, παραπλησίως τῇ σεβασμότητι καὶ προσκυνήσει ἐξοσιοῦντες, οὐκ ἐν αὐτοῖς περιγράφομεν καὶ περιορίζομεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας...*».

Ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὴν προσκύνηση τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ἰσχύει καὶ γιὰ τίς λοιπὲς σεπτὲς εἰκόνες τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀποστόλων, τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀγγέλων καὶ τῶν Ἁγίων, τῶν ὁποίων οἱ εἰκόνες προσκυνοῦνται, κατὰ τὸν Φώτιον «*ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμότητι*» τῶν εἰκονιζομένων¹⁰⁵.

4) Ἡ τιμὴ καὶ προσκύνηση τῶν Εἰκόνων ἀναφέρεται στὸ Θεό. Ὅπως ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος εἶχε ἀποφανθῆ ὅτι «*ἢ γὰρ τῆς εἰκόνας τιμῇ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν*»¹⁰⁶, ἔτσι καὶ ὁ Φώτιος λέγει: «*ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμότητι*» καὶ «*δῆλον γὰρ ἅπασιν, ὡς ἡ τιμὴ τῶν εἰκονισμάτων τιμῇ γίνεται τῶν εἰκονιζομένων...*»¹⁰⁷. Μάλιστα, θέλοντας νὰ διευκρινήσῃ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴ σχετικὴ διδασκαλία τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, χωρὶς νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς, λέγει ὅτι ἡ τελικὴ ἀναφορὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων εἶναι ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ αἰτία καὶ ἡ πηγὴ τῆς ἀγιότητος τῶν εἰκόνων. Ὁ βλέπων τίς εἰκόνες, λέγει ὁ ἱερός πατήρ, βλέπει σ' αὐτὲς μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του τὸν Θεόν¹⁰⁸. Ἐπίσης ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα ἐνὸς Ἁγίου, δὲν προσκυνεῖ σ' αὐτὴν ἀπλῶς τὸν εἰκονιζόμενον, ἀλλὰ προσκυνεῖ ἐμμέσως τὸν Θεόν, γιὰ τὴν δόξα τοῦ ὁποῖου ὁ

105. Ἰω. Βαλέττα, *μν. ἔργ.*, σ. 219.

106. J. D. Mansi, 13, 377E.

107. Ἰω. Βαλέττα, *μν. ἔργ.*, σ. 218 καὶ 217.

108. Ἰω. Βαλέττα, *μν. ἔργ.*, σ. 219 καὶ 218. Βλ. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, «Περὶ οὐρανιας Ἱεραρχίας, Α'», PG 3, 120A: «*Ὅτι πᾶσα θεία ἔλλαμψις, κατὰ τὴν ἀγαθότητα ποικίλως εἰς τὰ προνοούμενα προϊούσα μένει ἀπλή καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνοποιεῖ τὰ ἔλλαμπόμενα*».

εἰκονιζόμενος ἅγιος ἀγωνίσθηκε μέχρι αἵματος καὶ μαρτυρίου. Ἐναφερόμενος ὁ Ἅγιος Φώτιος καὶ στὴν ἀπονεμομένη προσκύνηση στὶς ἱερῆς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τοὺς «τύπους» τοῦ Σταυροῦ του, γράφει: *«οὐκ ἐν αὐτοῖς περιγράφομεν καὶ περιορίζομεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας, ἀλλ' εἰς τὸν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα πλοῦτῳ φιλανθρωπίας ἀφάτῳ, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπονείδιστον θάνατον ἐκουσίως ὑπενεγκόντα, ταύτην ἀναφέρομεν καὶ ἀνιεροῦμεν».*

Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ Πατρός· ἐπειδὴ δὲ ὁ τιμῶν καὶ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα, τιμᾷ καὶ προσκυνεῖ τὸ ἀρχέτυπόν της, ἔπεται ὅτι καὶ ὁ τιμῶν τὸν Χριστόν, τιμᾷ καὶ προσκυνεῖ τὸν Πατέρα, τὸν πέμψαντα τὸν Υἱόν Του. Ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶναι *«τὸ ἀρχικόν τε καὶ πρωτουργόν αἴτιον»* τὸ *«ἀρχέτυπον»* τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ὅλης τῆς δημιουργίας. Ἐπομένως ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶναι ἡ τελικὴ ἀναφορὰ κάθε τιμῆς καὶ προσκυνήσεως τῶν *«εἰκόνων»* τοῦ Θεοῦ.